

Élet a reményen túl

Szegregált telepen élők mentalitásvizsgálata

2009.10.01.

A kutatást készítette: **Solt Ágnes**

Tartalomjegyzék

A kutatás témája, célja, hipotézisei	3
Az áttekintett szakirodalom és az elméleti kiindulópont	6
A kutatás módszertana	8
A kvalitatív módszer és az elméleti megalapozottság	8
Az empirikus kutatás és terepmunka első lépései	10
Az interjúk vezérfonalának kialakítása	10
Kapcsolatteremtés, az interjúalanyok elérése	11
A kiválasztott települések és telepek	12
A megkérdezettek köre és a feldolgozott adatok mennyisége	19
Az adatfeldolgozás: a kódok és a kódolás folyamata	20
Eredmények	25
Rendszer a mindennapokban	25
Étkezési szokások	25
Tipikus nap	27
Család	28
Nevelési elvek	29
Összetartás és rivalizálás	33
Éhezés, nyomor	37
Munkalehetőség	42
Kamatós pénz	45
Konfliktusok és tabuk	50
Konfliktusok	50
Tabuk	53
Verekedés	55
Bűnelkövetés	59
Magyar - roma viszony	60
Milyenek a magyarok?	65
Milyenek a romák?	66
Önkormányzattal való kapcsolat	71
Kommunikáció és érdekérvényesítés	76
A hétköznapok mozgatórugói. Narratívák és érzelmek	78
A szegregált telepi szubkultúra - összegzés	81
Irodalomjegyzék	85
Függelék: vezérfonal; kódok; output táblázatok	86
Vezérfonal	86
Interjúalanyok	88
Összesített, elemzett táblázatok	91

A kutatás témája, célja, hipotézisei

Problémafelvetés

A kutatás a szegregált telepeken élő emberek mentalitásának vizsgálatát tűzi ki célul. A mentalitás fogalma alatt azt a tudati mechanizmust értem, amely egy ember választott viselkedésmintáit és megküzdési technikáit irányítja. A társadalmi norma és a szegregált telepen élők mentalitás-különbségeinek vizsgálata, az előítéletek és a prekoncepciók elemzése elősegítheti a romák társadalmi elfogadottságát.

Vajon a cigány emberek el akarnak különülni, vagy pusztán elviselni kényszerülnek a kirekesztést? S ha ők maguk is elkülönülni vágnak, vajon milyen előítéletek és attitűdök fogalmazódnak meg az emberek fejében? Milyen tudattartalmak élnek egy szegregált telepen élő emberben, amelyek hatására a kívülállást választja a többségi társadalommal szemben? Melyek azok a szabályok, tapasztalatok, amelyek megakadályozzák a többségi társadalom normáihoz való hasonulást? Melyek azok a konfliktuskezelési formák, azok a megküzdési stratégiák, amelyeket választanak, s amelyek elválasztják a szegregált telepen élőket a többségi társadalom tagjaitól?

A kutatás célja:

A kutatás célja a szegregált telepeken élő emberek életének megismerése, s a belső struktúra önmagában való megértése, értelmezése - külső szempontok, értelmezési keretek bevonása nélkül.

Az elkülönülten élő roma emberek mindennapjainak, életkörülményeinek vizsgálata egy olyan mentalitásvizsgálattal társul, amely az ott élők megküzdési stratégiáit és kognitív konstrukcióit egyenként és összefüggéseiben is az adott helyzeten belül értelmezi. A gondolkodási sémákat ezáltal új kontextusba helyezi, s az etnikai kisebbség e szegmensének és a magyar többség viszonyrendszerének megértésében egy teljesebb kép megrajzolásához járul hozzá.

Ezáltal előkészítheti a két kultúra összezsírozódásához és az együttélés valódi szabályainak felismeréséhez vezető utat - a gátló mentálisbeli összetevők feltárásával.

A kutatás „hipotézisei”

A kutatás - módszertanából adódóan - nem konkrét, pontos feltételezéseket, azaz hipotéziseket kíván alátámasztani vagy megcáfolni, hanem bizonyos dimenziók mentén tárja fel a vizsgált közeget. Így hipotézisek helyett inkább vizsgálati dimenziók, illetve olyan alapállítások következnek, amelyek mentén a kutatási kérdések megfogalmazódnak. Azokat a társadalmi tényeket sorolom fel, amelyeket a kutatás kiindulópontjainak tekintettem.

1. A többségi társadalom tagjainak¹ és a roma kisebbségben élőknek a mentalitása egymástól eltérő. A mentalitás különbség mérgezi a két társadalmi csoport egymáshoz való viszonyát.

A szegregált telepeken folyó élet a mélyszegénységi lét, a kirekesztettség és az etnikai hovatartozás következtében egyedi és a többségi társadalométól alapvetően eltérő mentalitást eredményez, amely hozzájárul ahhoz, hogy a társadalomban a feszültség folyamatosan növekszik.

2. A pozitív diszkriminatív lépések, a szociálpolitikai döntések eredményei igencsak megkérdőjelezhetőek a romák integrálásának tárgykörében. Ennek egyik fő oka az, hogy a beavatkozás lépései során nem vesznek figyelembe olyan hatásmechanizmusokat, melyek mindenekelőtt az eltérő mentalitásból fakadnak.

A pozitív diszkriminatív lépések, szak- és szociálpolitikai döntések, beavatkozások ellenére a romák és a magyarok közötti ellentét évről évre nagyobb társadalmi probléma, s ennek oka nem pusztán a kisebbség számának és arányának növekedésében keresendő, se nem a romló gazdasági helyzet, vagy a munkanélküliség arányának növekedése a kizárólagos és meghatározó oka, hanem az a mentalitás-különbség, amely a többségi társadalom és a roma kisebbség között feszül.

3. Hipotézisem szerint a kisebbségben élő roma lakosság körében szintén megtalálható az előítéletes gondolkodás, a többségi társadalom normáival szembeni ellenállás, amely a békés egymás mellett élésnek komoly akadályja.

Az előítéletes gondolkodás, a sztereotípiák vizsgálata mindaddig elsősorban a romaellenesség okát firtatta, a kirekesztés, a diszkrimináció háttérében sorakozó tudattartamokat elemezte – a többségi társadalom oldaláról.

A szegregált telepen lakók a kisebbséghez tartozók körén belül is a leginkább deprivált réteg, melynek helyzete folyamatosan romlik. Az előítéletek, a sztereotip gondolkodás, a berögzült ellenségességen és gyanakváson alapuló viselkedési repertoár jelen van az elkülönülten élő cigány emberek körében is a többségi társadalommal szemben. A jelenséget erről az oldalról tanulmányozom.

A kutatás főbb kérdései

Jelen kutatásban megvizsgálom, hogyan gondolkodnak a szegregált telepeken élő emberek arról, ahogyan ők élnek, s arról, ahogyan a többségi társadalom tagjai élnek. A tipikus magyarázatokot, a narratív oksági láncolatokat térképezem föl, hogy aztán a tartalomelemzés révén bizonyos kognitív sémák és emotív bázis között olyan kapcsolatokat találhassak, amelyek segítségével könnyebb megérteni azt a különbséget, amely a magyarok és romák között a kommunikációs- és konfliktus-megoldási technikák terén mutatkozik, s amely miatt a gazdasági és oktatásügyi tényezőknél túl a magyar-roma viszony ennyire elmérgesedett.

¹ A fogalom egy hamis feltételezést tükrözhet, mely szerint azt vélelmezem, hogy a többségi társadalom egységes akár ideológiai, akár egyéb vallott nézetek dimenzióiban. Ezt nem gondolom, azt azonban igen, hogy a társadalom szélesebb rétegeiben uralkodó norma, ennek a normának követése, illetve az ehhez való hozzáállás több azonosságot mutat, mint a roma etnikum és bármely más szélesebb társadalmi réteg vonatkozásában.

Ez a kutatás pusztán a telepeken élő cigányemberekre terjed ki, nem vizsgálom a jó anyagi körülmények között, nem szegregáltan élő roma származású embereket.

Éppen ezért a kutatás másik fő kérdése, hogy vajon a szegregáltan élő emberek mentalitás- és viselkedésbeli eltéréseinek mely tényezőkben keresendők az okai: a mélyszegénység az alapvető magyarázó tényező, az etnikai hovatartozás, a kirekesztettség, vagy egyéb. Kérdés, hogy milyen arányban hatnak a vizsgált változókra ezen tényezők, hogyan függnek össze és milyen kölcsönhatásban vannak egymással.

Lényegesnek tartom, hogy a narratívumok mellett demográfiai és szocio-ökonómiai háttértényezőket is összevethessek. Ezáltal lehet a kommunikációs kompetenciát és stratégiát, valamint a megküzdési technikákat tágabb, - az adott egzisztenciális helyzetnek és lélettérnek megfelelő - összefüggésbe hozni, illetve a kommunikáció üzenetértékét értelmezni, megérteni annak szerepét. Mindez a tipikus magatartásformák értelmezésében elengedhetetlen, amely viselkedési repertoár alapvetően különbözik, ellentétet szít és tart fenn a többségi társadalom tagjai és a kirekesztett kisebbség között.

Használt fogalmak

A szegregált telepen élő emberek etnikai hovatartozásuk szerint romák. Ők maguk – főképp a beások és oláh cigányok – cigányoknak nevezik magukat. A helyi nem cigányokat magyaroknak vagy parasztoknak hívják. A dolgozat fogalomhasználatában ezért a vizsgált célcsoport, illetve a többségi társadalom tagjainak megnevezése „cigányok” és „magyarok”. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a roma származású emberek magyar állampolgárságáról elfeledkeznek, vagy hogy ne tartanám éppúgy magyar embernek őket. E fogalmak használatát kizárólag a saját szóhasználatuk alakította.

A mentalitás olyan gondolatok és attitűdök összessége, amely meghatározza az énhez és a másikhoz való viszonyt, illetve a világban betöltött szerepről való gondolkodást.

Idézetekben használt szavak

Az idézetek pontos, szó szerinti kiemelések az interjúkból. Lényegesnek tartom, hogy az interjúalanyok által használt fogalmakkal, kifejezésekkel jelenjenek meg a kiemelt részek, még abban az esetben is, ha azok jelentéstartalma helyenként nem egyértelmű vagy nem közismert. A kommunikációs kompetencia, a stílus megismeréséhez, valamint a sok nehézséget okozó kulturális különbözőség érzékeléséhez nélkülözhetetlen a nyelvezet és kifejezési mód – legalább részleges – ismerete.

Az áttekintett szakirodalom és az elméleti kiindulópont

Jelen kutatás a szegregált telepen élő emberek csoportjának vizsgálatát tűzte ki céljául. A szegregált telepeken élő emberek csoportja három különböző társadalmi egyenlőtlenség mentén is megragadható:

1. A szegregált telepeken élők mélyszegénységben élnek.

A szegregáltan élők állandó egzisztenciális bizonytalanságban élő emberek, akik előtt a fölfelé mobilitás lehetősége kilátástalan. Általános a generációkon átívelő munkanélküliség, az aluliskolázottság, a szakmanélküliség. Jellemző a többségi társadalom normatív elvárásainak való megfelelés részleges vagy teljes hiánya.

2. A szegregált telepen élők roma származású emberek.

A cigányság nem egységes. A cigányságon belül is legalább három csoportot kell elkülöníteni: a romungrókat (magyar, zenés cigányok), az oláh cigányokat (kereskedők, lókupecsek), és a beásokat (archaikus román dialektust beszélő, ma főleg mezőgazdaságban dolgozó cigányok). A különböző csoportok különböző mértékben zártak, illetve különböző mértékben hagyományőrzők. A romungrók őrzik a legkevesebb hagyományt, identitásukban alig vagy egyáltalán nincs szerepe a cigány kultúrának. A beás cigányok talán a leginkább zárt csoport, az oláh cigányok őrzik a legszigorúbban a hagyományukat, szokásaikat.

3. A szegregált telepen élőkkel szemben a többségi társadalom generációk óta előítéletes és távolságtartó.

Az előítélet ismeretelméleti alapja a túláltalánosítás, ily módon szabály és szükségszerű velejárója gondolkodásunknak. Társadalmi szempontból a faji és etnikai előítélet egyike a leggyakoribb és legkárosabb jelenségeknek. Az etnikai előítélet csaknem mindig negatív érzelmi színezetű és nem kívánatos következményekkel jár. A többségi társadalom megítélése szerint - és éppen ezáltal - beszélhetünk cigányságról, melyet azonban nem belső mechanizmus vagy csoportkohézió tart össze, pusztán a külső megítélés alakította (és alakítja) ki. A hosszú idő óta fennálló negatív viszony azonban alakítja a kisebbségben élők mentalitását is, hatására jóval ellenállóbb magatartás és gondolati minták alakulnak ki körükben. Az ellenállás mint érték jelenik meg a szubkultúrában, amely újabb és újabb ellentéteket szít és alternatív mobilitási csatornák kialakítására ösztönzi a szegregáltan élő cigányságot.

Mindhárom említett társadalmi csoportképző tényezőről önmagában is feltételezhetnénk azt, hogy az itteniek életének és mentalitásának alapvető meghatározója. A kérdés, hogy ezek a tényezők milyen mértékben és hogyan hatnak arra a sajátos szubkultúrára, amely ezeken a helyeken kialakul. A kutatás egyik fő célja annak megvizsgálása, hogy az említett dimenziók hogyan érvényesülnek az itt élők mentalitásában és viselkedésmintáiban. A mélyszegénység, az aluliskolázottság következtében alakulnak ki ezek a gettók? Vagy az itt élők kulturális mássága, a kisebbségi kultúra az, amely elzárja őket a többségi társadalom tagjaitól és mobilitási lehetőségeitől? Esetleg a többségi társadalom felől érzékelhető, tartós és megszilárdult ellenállás és kirekesztés az, amely olyan ellenállást gerjesztett, amely

egy deviáns elemekkel is rendelkező, zárt szubkultúrát alakított ki az itt élők körében? Egyáltalán, milyen kölcsönhatásban vannak egymással az említett tényezők?

Az empirikus kutatás megkezdése előtt e három témakörben tanulmányoztam a szakirodalmat, kiegészítve az általam kiválasztott és alkalmazott módszertani szakirodalommal².

² Feldolgozott irodalom: 134.old.

A kutatás módszertana

A kvalitatív módszer és az elméleti megalapozottság

A kvalitatív módszerekkel a tények, jelenségek, információk mögött meghúzódó okokat és motivációkat tárjuk fel. A cél az, hogy a célcsoport viselkedési skáláját és ne a gyakorisági megoszlását ismerjük meg.

A megalapozott elmélet rövid ismertetése

A kutatásban használt módszertan elméleti keretét a megalapozott elmélet, a „Grounded Theory” adja. Az elméletet Anselm L. Strauss és Barney Glaser dolgozta ki, és 1967-ben jelentették meg a *The Discovery of Grounded Theory* című tanulmányban. A megalapozott elmélet lényege, hogy a vizsgált adatokban gyökerezik a majdani teória, s az adatok folyamatos és szisztematikus elemzése során körvonalazódik. Ez azt jelenti, hogy az elmélet helyessége nem választható el az elmélet létrejöttének folyamatától.

Éppen ez okból ismertetem kicsit részletesebben a kutatás módszertanát és ennek elméleti hátterét, mert a módszer, amelynek segítségével valamiféle eredményhez jutok, ezen a konstrukción és vizsgálati módszeren alapul, ez által válik érthetővé annak logikai felépítése és láttatható az eredmények érvényessége.

Lényeges kiindulópont, hogy nem valamiféle objektív valóság feltárása a kutatás középpontja, hanem a vizsgált célcsoport, a másik ember személyének, szubjektív valóságának megismerése. A kutatás interaktív folyamat a kutató és a vizsgálat tárgya között, s ennek a ténynek a figyelembevétele döntő abból a szempontból, hogy az információkat, adatokat helyén tudjuk kezelni a következtetések levonásakor.

A kvantitatív és kvalitatív kutatási módszer között a különbség abban áll, hogy míg a kvantitatív vizsgálatok egy elmélet, hipotézis bizonyítását, addig a kvalitatív vizsgálatok a generálását tekintik elsődleges fontosságúnak. Ebből következik, hogy kutatásom kezdetén alig, vagy csak nagyon tág értelmezési keretben fogalmaztam meg állításokat és feltételezéseket, leginkább kérdésköröket vázoltam, mert az elmélet a kutatás folyamatában, az elemzés és adatgyűjtés folyamatos interakciója során alakul ki.

A módszertani elmélet lényege, hogy hangsúlyozza a cselekvő álláspontjának megértését, mint szükséges feltételt az interakciók, folyamatok és változások megértéséhez. Az általánosság különböző szintjein megfogalmazott elmélet elengedhetetlenül fontos a társadalmi jelenségek mélyebb megismeréséhez. A megalapozott elmélet nem spekulatív, hanem nyitottan közelít megismerésének tárgyához.

A megalapozott elméletben a koncepciók az elemzés alapegységei. A koncepciókat úgy alakítjuk ki, hogy a különböző adat-egységeket, információt hordozó jelenségeket hasonlítjuk egymáshoz és értelmezzük egymás viszonylatában. Az összehasonlítás alapján történő fogalomalkotás már része a kódolásnak. Több fogalom alkot egy kategóriát, ezeken keresztül integrálható az elmélet.

Már az adatgyűjtéssel párhuzamosan elkezdjük az elemzés folyamatát, hogy a további kérdések, irányok körvonalazódhassanak. A kódolás és jegyzetelés is újabb kérdéseket generál, amelyek vagy új adatok gyűjtésével, vagy régebbiek fölülvizsgálatával, másodelemzésével válaszolhatóak meg.

A kódolás folyamata meghatározó a kutatás során. Ennek során a nyers adatokat, információkat részekre bontjuk, konceptualizáljuk, majd új formában rakjuk össze.

Jelen kutatásban az interjúk tartalomelemzése során mind az explicit tartalom, mind a forma és a stílus, mind az érzelmi töltet, mind pedig az üzenetérték szerint kódokkal jelöltem meg a szövegegységeket, amelyek így egymás viszonylatában és összefüggéseiben is, több dimenzióban vizsgálhatóvá tették az interjúkban elhangzottakat. A meglevő adatból, információból egy fogalomra lehet következtetni (a konkrétumot egy tágabb, más értelmezési keretbe helyezve), majd pedig több hasonló fogalomból egy kategóriát lehet megalkotni. A kódolás során arra kell fókuszálni, hogy a vizsgált jelenség kapcsán a körülmények, a cselekvők közötti interakciók, stratégiák, taktikák között milyen együttjárások (korreláció) figyelhetők meg és hogyan tipizálhatók egyes elemek. Ez a gyakorlatban azzal jár, hogy soronként, szavanként vagy szövegegységenként kell elemezni a rendelkezésre álló adathalmazt, kapcsolatokat keresve az egyes szövegrészek, illetve az egyes kódok között. A kódolás és a szövegelemzés folyamata az Atlas.ti tartalomelemző szoftver³ segítségével végezhető, amely szoftver a grounded theory alapján és az elmélethez kapcsolódva készült el.

A Grounded Theory célja, hogy olyan elméletet alkossunk általa, amely releváns és problematikus viselkedésmintákra ad magyarázatot. Azok a kategóriák válnak alapkategóriákká, amelyek leginkább magyarázatot adnak a viselkedésminták változásaira, a viselkedésmintákban különböző körülmények hatására megfigyelt változásokra. Ezek köré szerveződik a többi kategória. Az alapkategóriáknak gyakran elő kell fordulnia az adatokban. A gyakori előfordulás stabil viselkedésmintára utal, amely könnyen kapcsolódik a többi kategóriához, s mutat egy általánosabb elmélet irányába. A kutató az alapkategória dimenziói, tulajdonságai, körülményei, következményei, stratégiái alapján kódol. Egy elmélet akkor érdemes a továbbgondolásra, ha harmóniában áll az adatokkal és nem a kutató erőlteti az adatokkal való egyezést.

³ Az ATLAS.ti prototípusát Thomas Muhr fejlesztette ki Berlinben 1992-ben. A piacon 1993-ban jelent meg. A programról többet meg lehet tudni a www.atlasti.com weboldalon.

Az empirikus kutatás és terepmunka első lépései

A telepeken élők életmódját, mentalitását és a környezethez való alkalmazkodási formákat, viselkedésmintákat és sztereotípiákat akartam megismerni. Kutatásokkal, antropológusokkal és szociológusokkal, illetve terepen dolgozó szociális munkásokkal folytatott megbeszélések és műhelyviták után alakítottam ki a koncepciót, amely a kapcsolatfelvétel és a kapcsolatkiépítés mikéntjét tartalmazta, illetve kialakítottam az interjúk vezérfonalát.

Az interjúk vezérfonalának kialakítása

A mélyinterjúk vezérfonalának kialakításánál alapvetően abban gondolkodtam, hogy az interjúalanyokkal egyesével fogok beszélni, illetve hogy legalább 45 perc hosszúságú beszélgetéseket tudok folytatni. Ez a valóságban csak egészen kis arányban valósult meg így. Jóval jellemzőbb volt a rövidebb beszélgetés, illetve a csoportosan lefolytatott interjú. Az interjúszituáció a várttal ellentétben nem a meghatározó és domináns történés volt a párhuzamosan folyó tevékenységek és körülmények mellett, hanem sok esetben az interjúalany részéről az interjú adása mintegy „háttér tevékenységként” értelmeződött, amelynél bármilyen egyéb felbukkanó környezeti ingerre való reakció előrébb való. Éppen emiatt a vezérfonal bizonyos témakörökben átalakításra szorult.

A megélhetés és az együttélés szabályainak feltérképezése volt a célom, ezt akartam megvizsgálni e kvalitatív technikával. A legfontosabb témakörökön belül fogalmaztam meg a kérdéseket, amelyek a következők voltak:

- Határok, Mozgástér

Ezen belül olyan kérdésekre irányultak a közvetlen kérdések, hol szokott nap mint nap megfordulni, hol volt legtávolabb életében, hova mozdul ki, ha egyáltalán. Az elszigeteltség mértékét is jól mutatták a későbbiekben kapott válaszok. A mozgástér mellett szintén ebben a kérdéskörben igyekeztem azt megragadni, milyen a kapcsolati hálóját a megkérdezettnek, kikkel és milyen szintű kapcsolatban van a környezetében. A lakóhelyéről összességében kívántam megtudni, hogy a megkérdezett hogyan vélekedik, hogyan látja, mit gondol összességében arról a helyről, ahol él, s milyen érzelmekkel viseltetik iránta.

Az e témakörben feltett eredeti kérdések egyikét sem kellett jelentősen megváltoztatni ahhoz, hogy valóban arra kaphassunk választ, amire szerettünk volna, ám a válaszok leggyakrabban sokkal visszafogottabbak és kevésbé informatívak voltak, mint ahogyan reméltem.

- Család

A család kapcsán a gyerekvállalásra irányultak a kérdések, a tervezettség, az ezzel kapcsolatos hozzáállásra, s a sok gyermekkel, nagycsaláddal kapcsolatos meglátásaira. További kérdések a gyermek nevelésével kapcsolatos vélekedéseket és megítéléseket bogyozgatták.

A válaszok ebben a témakörben is direkt kommunikációval kevesebb információ tartalommal szolgáltak, mint vártam, de egy-egy történet elmesélése, illetve az azzal kapcsolatosan kifejtett véleményekből megválaszolható volt az eredeti kérdés.

- Idő (beosztás, napirend, tipikus tevékenységek)

Egy szokásos nap történéseiről, rendszeréről kívántam képet kapni az étkezési szokásokon, a felkelés és lefekvés időpontjain, illetve ezek rendszerességén keresztül. Az étkezési szokásokra is irányultak kérdések, ám ezek egy része leginkább az idegenség feloldását célozták, a kontaktus közvetlenségét voltak hivatottak kiépíteni, illetve megerősíteni.

- Munkalehetőségek, ennek határai, segély, megélhetés, jövőkép

A megélhetésre, a lehetőségekre, a főbb bevételi forrásokra vonatkoztak az ebben a blokkban elhangzott kérdések. Nem csupán a havi jövedelem volt kérdés, hanem az is, hogy az interjúalany mit szeretne, mit képzel el, milyen vágyai és milyen reális lehetőségei vannak - saját meglátása szerint. Kitértünk arra is a kérdéskör kapcsán, mit gondol arról, kinek köszönhető, vagy ki a felelős azért, hogy az életkörülmények olyanok, amilyenek.

Vizsgálni kívántam a tervszerűséget is, s azt az időtávot, amelyben gondolkodik az alany egy-egy megélhetésre vonatkozó döntése kapcsán.

- Közösség, összetartás, konfliktusok, társadalomkép

Az egyik leginkább fókuszba állított témakör volt a telepen élők összetartásának mértéke, illetve a konfliktusok és nehézségek, amelyekkel az ott élők szembenéznek. Mindezek megítélése érdekelt, s e kapcsán arra vonatkozóan is szerepelt kérdés, vajon van-e elgondolása arra vonatkozóan, hogyan oldódhatnak meg a konfliktusok, illetve mit lát a legsúlyosabb problémának a szegregáltan élő roma emberek mindennapjai során.

A megkérdezetteket különböző történetek, példák elmesélésére is buzdítottuk. A kérdéskör két részre is bontható: egyrészt a telepen belüli élettel és a problémákkal kívántam szembesülni, másrészt a telepiek és a településen nem szegregáltan élők viszonyáról, az egymásról való gondolkodásukról is képet akartam kapni. Ezen keresztül pedig az emberek közötti kapcsolatokra, az erről való gondolkodásra vonatkozóan is információkat lehetett gyűjteni.

A kérdésblokkok közül ez volt messze a lehangsúlyosabb és a legtöbb kérdést magába foglaló rész, amelyben a finom jelzéseknek és a metakommunikatív tartalmaknak is kiemelt jelentősége volt.

- Életút

A kérdéskör a szocio-ökonómiai státuson és a családban előforduló devianciák megjelenésén túl a személyes életútra vonatkozóan is tartalmazott kérdéseket, azonban ez a blokk az eredeti kérdésekkel nem volt tartható az esetek túlnyomó többségében, elsősorban a csoportos interjúszituáció miatt, illetve azért sem, mert bizonyos kérdések kifejezetten negatív, és gyanakvó visszhangot váltottak volna ki (pl.: volt-e már büntetve?).

Az itt szereplő kérdéseket saját megítélésünktől függően bizonyos helyzetekben elhagytuk.

Kapcsolatteremtés, az interjúalanyok elérése

1990-es országos népszámlálási adatok alapján (KSH statisztika)⁴ képet szereztem a Magyarországon fellelhető szegregált telepkekről. A statisztika

⁴ 1990. Hungarian Census Data 3 CD-Rom.

tartalmazott adatokat a roma lakosság és a munkanélküliség arányairól is. Ennek a felmérésnek a segítségével olyan telepeket választottunk, amelyekre jellemző a 85% feletti roma lakosság aránya, illetve a munkanélküliségi ráta szintén meghaladja a 80%-ot.

Első alkalommal az előzetesen meghatározott szempontok szerint (a településen szegregált telep vagy telepek léte, romák száma, aránya, munkanélküliségi ráta, segélyekből élő családok száma) kiválasztott településeket és a terepeket mértük fel kulturális antropológus munkatársammal.

Az eredetileg kidolgozott vezérfonal részben módosult az első terepen töltött pár nap hatására, - amelynek célja a kapcsolatfelvétel, a megfigyelés és az interjú vezérfonalának tesztelése volt –, bizonyos fogalmakat át kellett alakítanunk, illetve néhány kérdéskör feltétele értelmetlennek vagy kifejezetten károsnak bizonyult. Szembesültem azzal, hogy az eredetileg elképzelt interjúhelyzet nem megvalósítható, csoportos interjúkra kell számítanunk, illetve az interjúk gyakori megszakítottságára. Bár az eredeti terv szerint az első alkalommal is készítettünk volna interjúkat kollégámmal, azonban erre nem került sor a fokozott bizalmatlanság miatt, amely a diktafon használatát egyszerűen kizárta. Előzetes elképzeléseimmel az sem egyezett, hogy a megkérdezettek jó része az interjúszituációban nem szakította meg szokásos szociális tevékenységét, a szomszédokkal, családtagokkal, gyerekekkel való társalkodást.

A bizalmi kapcsolat kialakításának általunk választott módja az utcákon, a telepen való sétálgatás volt, így az ott lakók valamelyest megszokhatták jelenlétünket. A személyes kontaktus kialakításának legsikeresebb módja a fényképezés volt, természetesen az elkészült fényképek átadásával. Különösen fontos volt a minimális bizalmi viszony kialakulásához is a többszöri visszatérés. Első alkalommal pusztán a telepet mértük fel a házak állapota, az infrastruktúra, az elkülönülés mértéke, az emberek tevékenysége és a „hozzánk állása”, illetve az embereken látható szegénység mértéke alapján. Elmondtuk a kutatás célját, és a településen élő magyarokkal (gyermekjóléti szolgálat vezetője, önkormányzati képviselő, boltos, kutas, kocsmáros, óvónő, védőnő, pedagógus, stb.) is beszélgettünk, készítettünk kulcsinterjúkat, hogy megismerjük a helyi viszonyokat.

Fontos megjegyezni, hogy az interjúkat nem tudtam volna egyedül elkészíteni, mert a vizsgált közegben egy egyedülálló nő megjelenése önmagában olyan provokációnak számít, amely lehetetlenné teszi egy tudományos kutatás, vagy akár interjú elkészítését is. A terepmunka elején ezzel is szembesültem, s a szerzett tapasztalatokat követően döntöttem úgy, hogy munkatársammal együtt jelenünk meg a telepeken.

A kiválasztott települések és telepek

Magyarország 4 olyan megyéjét választottuk ki, amelyekben a legnagyobb arányban élnek romák szegregált telepeken. A kiválasztás az előzetesen meghatározott feltételeknek megfelelő (a feltételeket fentebb pontosan leírtam) településeken belül véletlen mintavétellel történt.

A KSH által készített 90. évi népszámlálás, országgyűlési egyéni választókörikeretek adataiból. Azóta sem készült olyan felmérés, amely teljes körűen, választási körzetekre (nem pusztán településekre) lebontva tartalmazott volna adatokat a cigánytelepekre vonatkozóan és az általam vizsgált kérdésekben (munkanélküliségi ráta, segélyből élők száma és aránya, roma származásúak aránya, stb.).

A kiválasztott telepeket a terepmunka során osztályoztam aszerint, a szegregáció mértéke milyen, hogy a helyi roma közösségre mennyire jellemző az összefogás, mekkora jelentősége van a hagyománynak, mennyire elszegényedett a telep, mekkora a nyomorgó, eladósodott, éhező családok aránya, mekkora a szerepe az uzsorának, az alkoholfogyasztásnak, az agresszióknak. Az osztályozáshoz 3 csatornán keresztül gyűjtöttem információt: 1. résztvevő megfigyelés által; 2. kulcsszemélyekkel való interjúzás (ilyen személyek pl.: helyi pedagógus, védőnő, családgondozó, polgármester vagy önkormányzati alkalmazott, kocsmáros, boltos) által; illetve 3. a szegregáltan élők körében történt interjúzás, beszélgetések által, amelyek sokszor interjúszituáción kívül zajlottak. Előfordult, hogy az emberek nem vállalkoztak az interjúra, de szívesen elbeszélgettek velünk. Így több száz emberrel beszélgettünk a terepmunka folyamán.

Telepek

megye	Település, telep	Női alany	Férfi alany	Interjúk száma	Összes interjúalany
Somogy	B.	3	3	3	6
	K.	2	5	3	7
	P.	5	1	3	6
Baranya	H.	5	0	4	5
	G.	5	4	5	9
BAZ	T.	13	7	12	20
	Sz.	8	7	8	15
	S.	2 + 1	2	3	4 + 1
	Ed.	11	10	14	21
Szabolcs	N.	5	5	5	10
	M.	2	2	4	4
	J.	2	3	4	5
	En.	4	1	2	5
Összesen		73+1	44	74	117+1

A vizsgált helyszínek összehasonlíthatósága érdekében olyan szempontok szerint értékeltém a telepeket, amelyek alapján egymáshoz képest elhelyezhetőek. A vizsgált szempontok a következők voltak⁵: a nyomor mértéke; a telep szegregáltsága; a cigányság összetétele; a helyiek ellenségességének mértéke; az uzsora jelenléte; a közösség összetartó ereje és nyelvhasználata; a bűncselekmények gyakorisága.

Mindezek alapján a következőképpen írhatóak le a helységek:

SOMOGY

B.

Nyomor mértéke (ház, bútorok, élettér, jövedelemforrások, étkezési és ruházkodási szokások alapján) tízes skálán, ahol 10 a lehető legnagyobb nyomort, 1 a lehető legkisebb nyomort jelöli: 5/10

A romák lakta rész elkülönül, de nincs távol a magyarok lakta városrésztől. Beás, magyar és oláh cigányok is élnek B-n, nem különülnek el egymástól. A beás cigányok beszélik a cigány nyelvet.

A telepen élők nem szeretnek ott lakni, a kamatos pénzt sokan veszik igénybe. A konfliktusok, verekedések sűrűn előfordulnak, az irigykedés, a leggyengébbek kiszigerelése jellemző. A túlzott mértékű alkoholfogyasztás gyakori, az ebből adódó konfliktusok is mindennaposak. Az adósoktól való pénzbehajtás miatti erőszakon kívül a családon belüli erőszak is jellemző. A gyerekek elhanyagolása, az éhezés szintén sok családban tapasztalható. A kisebb lopások mindennaposak.

P.

Nyomor mértéke (ház, bútorok, élettér, jövedelemforrások, étkezési és ruházkodási szokások alapján): 5/10

Romák által lakott az egész község.
Beás cigányok laknak P--n kizárólag. Beszélik a nyelvet.

Békés, nyugodt falu. Nem jellemzőek a veszekedések, verekedések egyáltalán. Néhány kisebb lopás fordul elő, de az sem jellemző. Mindenki műveli a kertjét, virágokat ültet. Tartanak állatot, leginkább lovat. Az emberek között az összetartás nem igazán szoros, csak családon belül szokás segítségért fordulni egymáshoz. A helyi közösségben a konfliktusok nem jellemzőek. A kamatos pénz nincs jelen a faluban, az alkoholproblémák előfordulása sem számottevő. A beások zárt közeget alkotnak, nem szívesen fogadják az idegeneket, az oláh cigányokat különösen nem.
Az ott élők általában szeretnek P-n lakni.

⁵ Az osztályozáshoz 3 csatornán keresztül gyűjtöttem információt: 1. résztvevő megfigyelés; 2. kulcsszemélyekkel való interjúzás; 3. a szegregáltan élők körében történt interjúzás, beszélgetések. A pontozást ezt követően készítettem, a kidolgozott szempontok alapján, saját megítélésem szerint.

K.

Nyomor mértéke (ház, bútorok, élettér, jövedelemforrások, étkezési és ruházkodási szokások alapján): 3/10

A romák lakta rész nincs elszeparálva, sem távol a magyarok lakta városrésztől.

Beás cigányok élnek itt. Beszélik a nyelvet.

A helyiek szeretnek K-n lakni. Vannak kisebb megművelt földjeik. Egymással az összetűzések, durvább verekedések nem jellemzőek. A kamatos pénz jelen van, de kevesen használják. Az elmondások alapján nincsenek lopások, sem hangos szóváltások, verekedés közöttük. Segítséget kérhetnek a szomszédok egymástól, de a családokon belül támaszkodnak igazán egymásra. Az elmondások szerint csendes, nyugodt hely.

BARANYA

H.

Nyomor mértéke (ház, bútorok, élettér, jövedelemforrások, étkezési és ruházkodási szokások alapján): 9/10

A romák lakta rész tökéletesen elszeparált, különálló terület, amely kifejezetten távol esik a magyarok lakta városrésztől.

Beás cigányok élnek itt, beszélnek az oláh nyelvet. A rokonok egymás között házasodnak, belterjes, nagyon zárt közeg.

Mindössze kb. 10 család él a fatelepen, ez viszonylag messze esik a falu központjától, egy rossz földút vezet a telephez. Az itt lakók között nagyon sok a konfliktus, a telepen élő családok fele rendszeresen alkoholizál és verekszik. A gyerekek a legtöbb családban elhanyagoltak és bántalmazottak. A verekedésbe torkolló viták véres dulakodásba torkollanak sokszor, a rendőrségi beavatkozást újra és újra kiváltva. Egymás meglopása gyakori.

Az emberek egytől egyik el szeretnének költözni.

G.

Nyomor mértéke (ház, bútorok, élettér, jövedelemforrások, étkezési és ruházkodási szokások alapján): 8/10

Beás cigányok élnek jellemzően G-n, szinte kizárólag romák által lakott község ez. A cigány nyelvet beszélik.

A lakók túlnyomó része nem szeret G-n lakni. Nincs összetartás, közösség, az emberek félnek, kerülnek egymást. Az elmondások alapján szinte mindenki ellensége mindenkinek. Az ital, a hangoskodás, a konfliktusok, veszekedések, verekedések mindennaposak. A gyerekek sok családban elhanyagoltak. A választások folyamatosan konfliktusokat váltanak ki a két ellentétes tábor között.

Lopások előfordulnak. Sokan eladósodtak, a kamatos pénzt szinte mindenki használja.

BAZ

T.

Nyomor mértéke (ház, bútorok, élettér, jövedelemforrások, étkezési és ruházkodási szokások alapján): 7/10

A romák lakta már szinte az egész falu, a régi telepét, amely teljesen elkülönült a falutól, folyamatosan szüntetik meg. A falu parasztházaiba költöztek az elmúlt években a romák, magyar lakta ház alig maradt. Magyar cigányok élnek itt, hagyományokról nem tudnak. A férfi-női viszony különösen behatárolt: erős szabályokba ütközik már a kommunikáció és annak tere is férfi és nő között. Ettől eltekintve nincsenek olyan értékek vagy szokások, amelyek a hagyományokra épülnének. Nyelvet nem beszélnek, származásukat nem tartják fontosnak (a romungro kifejezést sem ismerik).

Az elmúlt években sokat változott. Folyamatosan települnek ki a magyarok, a faluban mára mindössze 4 magyarok lakta ház van. A faluban lakók elkeseredettek emiatt.

A t-iek elmondása szerint régebben cigánybíró volt, aki összefogta a cigányságot, nem volt rendbontás, lopás vagy verekedés. Az emberek nem kedvelik egymást. Irigyek, azt mondják egymásra. A fő probléma az italozás, és az italozást követő dulakodás, verekedés. Leginkább a kamaszkorú és huszonéves fiatalok viselkedését kifogásolja mindenki, akik rombolnak, garázdálkodnak, verekednek és bűncselekményeket követnek el. A verekedések egy része kifejezetten durva, éles szúró és vágóeszközöket használnak.

Jellemző az uzsorakamat használata. Senki szerint nincs közösség, az emberek nem számítanak egymásra. Az emberek legtöbbször elköltöznének, ha tehetnének.

Eg. telep, Ed.

Nyomor mértéke (ház, bútorok, élettér, jövedelemforrások, étkezési és ruházkodási szokások alapján): 6/10

A romák lakta rész különálló utcákból áll, távolabb a magyarok lakta városrészről.

Magyar cigányok élnek itt és néhány oláh-cigány család. A nyelvet nem beszélik, hagyományaikhoz nem kötődnek, vagy ezek nem kapnak szerepet a mindennapjaikban.

Valamiféle közösség, összetartás van az emberek között, szomszédokkal, az utcában lakókkal van kapcsolatuk. Barátságosaknak mondják magukat, nem nagyképeűeknek. Itt is vannak olyan családok, amelyekben a szülők intenzíven alkoholizálnak, a pénzt italra költik, a gyerekeiket elhanyagolják, verekednek. Előfordul garázdaság, az egymás közötti ellenségeskedések, de ez közel sem a fő jellemvonása a telepnek. Az emberek jóval nyugodtabbak és barátságosabbak, mint a vizsgált telepnek túlnyomó többségén.

Az emberek jellemzően el szeretnének költözni, de csak a településen belülre. Van azonban, aki jól érzi magát ott, ahol él.

Az emberek valamennyire számíthatnak egymásra, a néhány italozó, kötekedő családot kerülik.

A kamatos pénzt viszonylag sokan használják, de az eladósodás mértéke nem olyan drasztikus, mint máshol. Ennek oka leginkább a finánc személye: nem jellemző itt a durva verés, a ház elvétele, stb. abban az esetben, ha a tartozó fél nem tud fizetni.

F. telep, Ed.

Nyomor mértéke (ház, bútorok, élettér, jövedelemforrások, étkezési és ruházkodási szokások alapján): 5/10

A romák lakta rész egy különálló városrész, amely viszonylag távol esik a magyarok lakta városrésztől.

Oláh cigányok lakják, az embereket rokoni szál fúzi össze. A házassági, párválasztási szokások hagyományokhoz kötöttek, az erkölcsi elvek jóval szigorúbbak körükben, mint más telepeken.

Az elmondások szerint az utóbbi években megváltozott a telep, nyugodtabb, kevésbé agresszív emberek lakják. Korábban rendszeresen fordultak elő szurkálások, késelések, családon belül és családok között is, mostanság ez már nem jellemző.

Van közösség, van összetartás. Az emberek számíthatnak egymásra valamennyire, jellemző, hogy a helyiek együtt töltik idejüket. Vannak ellentétek, de viszonylag kevés a kirekesztett család. Az emberek egy része jól érzi magát F-n, bár sokan szeretnének elköltözni. A telepen élők zárt közösséget alkotnak, idegent nem engednek be maguk közé. Azok, akik nem szeretnek F-n lakni, a hangoskodást, veszekedéseket és lopásokat említik, mint zavaró tényezőket. Akik ragaszkodnak a helyhez, azok elsősorban a helyieket, az embereket, a beszélgetéseket és mulatságokat említik.

Jellemző az alkoholfogyasztás és az italozó életmód, azonban ennek destruktív hatásai valamivel kisebbnek látszanak, mint sok más helyen, ahol az eladósodással együtt teljes nincstelenségbe és kiszolgáltatottságba torkollhat a családok sorsa.

Nem jellemző a kamatos pénz használata, sokkal inkább a zálogba adott ékszerek azok, amelyek a hitelt képezik.

Sz.

Nyomor mértéke (ház, bútorok, élettér, jövedelemforrások, étkezési és ruházkodási szokások alapján): 7/10

Magyar cigányok laknak Sz-n. A hagyomány elemei a házassági normában felfedezhetők néhány családnál, illetve több család is beszéli a cigány nyelvet (lovárit).

Az elmondások szerint az utóbbi években romlott a romák helyzete, jellemzőeké váltak a verekedések, hangos szóváltások, vérre menő küzdelmek is családok között. Jellemző, hogy a családok az italozásnak és a kamatos pénz miatti eladósodásnak köszönhetően nyomorognak, sok gyerek éhezik, elhanyagolt.

Elmondásuk szerint az irigység nagyon jellemző a közösség életében. Az emberek kinézik, akinek több van, kihasználják és kigúnyolják, aki nyomorog. Az

idegenekkel szemben képződik egység a romák között, máskülönben nincs összefogás.

S.

Nyomor mértéke (ház, bútorok, élettér, jövedelemforrások, étkezési és ruházkodási szokások alapján): 8/10

Oláh és magyar cigányok élnek itt, két külön telepen. A két telep lakói ellenséges viszonyban vannak egymással. Cigány hagyományokat őrzőkkel nem találkoztunk.

Az alkohol és a kamatos pénz miatti eladósodás nagyon sok család és gyerek életét megkeseríti. Mind a családon belüli, mind a családok közötti erőszak, az ellenségeskedés és a vagyon elleni bűncselekmények, lopások nagyon gyakoriak az oláh cigány közösség tagjai körében.

A magyar cigányok lakta telepen élők jóval békésebben élnek, kevésbé jellemző rájuk az erőszak, inkább családon belül csak.

Mindenki szeretne elköltözni, de többnyire csak a településen belül, vagy szomszédos települések egyikére kíváncsoznak.

SZABOLCS

J.

Nyomor mértéke (ház, bútorok, élettér, jövedelemforrások, étkezési és ruházkodási szokások alapján): 4/10

A romák lakta rész nincs elszeparálva, sem távol a magyarok lakta városrésztől, de egy összefüggő terület, amely 1-2 utcát foglal magába.

Oláh és magyar cigányok lakta telep. Az oláhok beszélnek cigányul. Őrzik a hagyományokat a zene és a tánc, illetve a házassági szokások terén is.

Az emberek nincsenek szoros viszonyban egymással, de nem jellemzőek a veszekedések, verekedések. Elmondásuk szerint nem jellemzőek a lopások, sem a rongálások. Az italozásról, mint a verekedések és konfliktusok kiváltó okáról sem beszélnek. Jellemzőbb itt jóval, mint sok más helyen, hogy a községben, magyar családoknál vállalnak munkát, illetve a munkát vállalók aránya jóval magasabb, mint máshol.

Az utóbbi évtizedekben változott az emberek élete az elmondások alapján, s ennek elsődleges okául a hitgyülekezetet jelölték meg, amely akkor kezdte meg működését. Az alkoholfogyasztás mértéke, a lopások száma jelentősen lecsökkent, az emberek törekedni kezdtek arra, hogy jobban tudjanak megélni. Az emberek jellemzően szeretnek ott lakni, ahol laknak.

M.

Nyomor mértéke (ház, bútorok, élettér, jövedelemforrások, étkezési és ruházkodási szokások alapján): 4/10

A romák lakta rész egy különálló rész, viszonylag távol a magyarok lakta városrésztől.

Magyar és oláh cigányok élnek itt elsősorban.

Verekedés, hangos veszekedések nem jellemzőek. Az itt lakók nagy része a pünkösdiista vallás híve. Az egyház kb. 14 éve kezdett hívőket toborozni a mátészalkai romák körében, nagy sikerrel. Rendszeresen vannak istentiszteletek, amelyeken a telepen élők nagyobb része rendszeresen részt vesz. A vallásos emberek nem isznak, nem dohányoznak, nincsenek összetűzések köztük, és figyelnek arra, hogy a házukat és a házuk táját rendezetten, tisztán tartsák. Segítik egymást.

Az emberek többsége szeret M-n élni. Alig 2-3 családot említenek, ahol az alkoholprobléma, az éhezés, a veszekedések, verekedések előfordulnak.

N.

Nyomor mértéke (ház, bútorok, élettér, jövedelemforrások, étkezési és ruházkodási szokások alapján): 6/10

A romák lakta rész különálló, jól elkülönülő része a városnak, de nem esik messze a magyarok lakta utcáktól.

Magyar és oláh cigányok lakják elsősorban.

A békességet, nyugalmat hiányolják az itt lakók. Többségében nem szeretnek itt lakni, sok, durva verekedések, veszekedések vannak. Az alkohol nagy probléma az itt élők életében. A lopások és rablások is gyakoriak. Az összetűzések két konkrét család között rendszeresek, ezek időnként durva utcai harcokká fajulnak, a rendőri beavatkozás gyakori.

Az elmondások szerint az utóbbi évtizedekben megváltoztak az emberek, régebben nem volt jellemző a sok veszekedés és verekedés, manapság gyakori. A kamatos pénz használata jellemző, az uzsorások durva terrorban tartják az adósaikat.

En.

Nyomor mértéke (ház, bútorok, élettér, jövedelemforrások, étkezési és ruházkodási szokások alapján): 5/10

A romák lakta rész a község egy utcája, nincs távol a magyarok lakta városrésztől.

Magyar és oláh cigányok laknak itt.

A helyiek úgy fogalmaztak, az irigység megvan, de a durva konfliktusok nem jellemzőek, ha igen, az is csak kisszámú családot érint. Az emberek egy része elköltözne, ha tehetné, mert nincs békesség, nyugalom.

A megkérdezettek köre és a feldolgozott adatok mennyisége

A településeket és a szegregált telepeket járva munkatársammal kb. 250 emberrel beszélünk, az emberek mintegy negyedével több alkalommal is. 26 telepen jártunk, 14 telepet vizsgáltunk, Magyarország 4 megyéjében: Somogyban, Baranyában, Szabolcs-Szatmár-Beregben és Borsod-Abaúj-Zemplénben.

Össességében a rögzített hangfelvételeken 117 interjúalannal folytatott beszélgetés szerepel 74 hangfelvételen. 73 nővel és 44 férfival készült egyéni és csoportos interjút elemeztem az ATLAS.Ti tartalomelemző szoftver segítségével. Az interjúk átlagos hossza 25 - 30 perc, a legépelt interjúk összességében megközelítőleg 1200 oldalnyi szöveget tesznek ki.

A megkérdezettek átlagéletkora 36 év, az átlagos legmagasabb iskolai végzettség 7 osztály. A megkérdezettek családjában az átlagos gyerekszám 3-4 gyerek. Az 1 vagy 2 gyermekes családok száma nagyon ritka. Az interjúalanyok 43%-a azt vallja, hogy havonta rendszeresen éheznek. 45%-uk állítja, hogy azonnal elköltöznék, ha tehetné.

A válaszadók többségére jellemző, hogy a telepen élők közül a nyíltabbak, közlékenyebbek, de nem csak azokkal az emberekkel sikerült interjút készítenünk, akik kifejezetten szerettek volna „nyilatkozni”. Általános volt, hogy egy ember továbbvezetett és bemutatott minket másoknak, így a kapcsolati lánc segítségével olyan emberek is válaszoltak a feltett kérdésekre, akik maguktól visszakoztak volna.

Az adatfeldolgozás: a kódok és a kódolás folyamata

Az elemzés kezdetén 90 kódot dolgoztam ki. Végül 66 kódot használtam, amelyeket az interjúk szó szerinti leírása után, a tartalmak értelmezése és a különböző dimenziók szerinti feldolgozása kapcsán relevánsnak tartottam. A kódok, amelyek szerint szavakat, mondatokat vagy szövegegységeket címkéztem fel, az alábbiak voltak:

Kód	Bekódolt szövegrészek száma	Az adott kód definíciója, vagy a kód által felcímkézett szövegrészek tulajdonságai
alacsony kompetencia	28	A kommunikációs kompetencia egymáshoz viszonyítottan is feltűnően alacsony szintje, - ha a megértés és a kifejezés átlag alatti.
alkohol	110	Az alkoholfogyasztással explicite összefüggő tartalmak.
aranyköpések, anekdoták	135	Azok a szövegrészek, amelyek tömören és pontosan kifejeznek valamiféle értékre, mentalitásra vagy viselkedésre vonatkozó tartalmat.
állam, politika, kormány	41	Politizálás, véleménynyilvánítás a politikát érintő dolgokról .
állatok	11	Az állattartásról és állatokkal való bánásmódról szóló szövegrészek.
betegség	32	A betegségről szóló elbeszélésrészek.
boldog lenne-e	15	A kérdésre adott válasz: mi kell a boldogságához.
börtön	17	A börtönnel kapcsolatos felmerülő tudattartalmak.
bűnelkövetés	69	A bűnelkövetés kapcsán felmerülő gondolatok.
család	115	A családdal kapcsolatos szövegrészek.
düh, keserűség	74	A dühöt explicit vagy implicit formában kifejező szövegrészek.
elkeseredettség	43	Az elkeseredettséget, szomorúságot explicit vagy implicit kifejező szövegrészek. Kizárólag azok, amelyek háttérben egyértelműen szomorúság,

		bánat érzése érzékelhető.
éhezés, nyomor	145	Azok a szövegrészek, amelyek az éhezésről és a nyomorgásról szólnak.
étkezési szokások	70	Az étkezési szokásokat taglaló tartalmak.
felelősség	31	A felelősség kérdésével kapcsolatos szövegrészek.
félelem	50	Azok a szövegrészek, amelyekben a félelemérzet jelenik meg explicit vagy implicit módon.
fizetés	21	A segélyek, szociális járadékok és bármiféle bevétellel összefüggésben levő szövegrészek.
gép	9	A játékgépekről szóló tartalmak.
gyerekek	146	A gyerekekről szóló tartalmak.
gyűlölet	7	A gyűlölet, indulat kifejeződései a szövegben, explicit vagy implicit módon.
hála	11	Azok a szövegrészek, amelyekben a hála jelenik meg, vagy a hála fogalmával kapcsolatos gondolatok fogalmazódnak meg.
ház	55	A saját házzal, annak állagával kapcsolatos tartalmak.
helyi közösség	180	Egy adott telepről való véleménynyilvánítás az ott lakók által, valamint a helyi közösség értékeit vagy konfliktusait jól láttató szövegrészek.
hibáztatás	38	Azok a tartalmak, amelyekben explicit módon hibáztat valamely problémáért valakit vagy valakit az alany.
hit, egyház	21	A hitről és egyházzal kapcsolatos tartalmak.
hogyan lehetne jobban?	49	Azok a szövegrészek, amelyekben arról beszél az alany, hogy egy adott probléma megoldásának kulcsa vajon miben gyökerezik.
hol járt	70	A szövegrészek, amelyekben arra a kérdésre válaszol, merre járt a telepen kívül.
hőseposz	7	Azok a tartalmak, amelyekben az alany egy történetet úgy ad elő, amelynek pozitív főhőse ő maga.
irigység	76	Az „irigységgel” kapcsolatosan megfogalmazott tartalmak.
iskola	64	Az iskolával kapcsolatos tartalmú szövegrészek.
jövőkép	32	A tervekről, jövőről való megfogalmazások.
kamatos pénz	132	Az uszoriával kapcsolatos szövegrészek.
kapcsolatok	37	A kapcsolati hálót vázoló tartalmak.
komédia	6	Az iróniával, gúnnyal teli megfogalmazások, a humoros történetek.
konfliktusok	136	A konfliktusokat taglaló szövegrészek.
lakóhelyhez való viszony	69	Az adott lakóhelyhez való kötődés, vagy annak hiányát kifejező szövegrészek.
magas kompetencia	1	A kommunikációs kompetencia egymáshoz viszonyítottan magas szintje, - ha a megértés és a kifejezés átlag feletti.
magyar-roma viszony	224	Azok a tartalmak, amelyek a magyarok és romák közötti viszonyt taglalják, vagy arra utalnak.
megélhetés	168	A „hogyan tudnak megélni”, vagy „hogyan élnek meg” kérdésekre adott válaszokat tartalmazó szövegrészek.
milyenek a cigányok	191	Azok a tartalmak, amelyekben arra vonatkozó tartalmak vannak, mit gondolnak az alanyok a cigányokról, illetve hogyan ítélik meg saját magukat.
milyenek a magyarok	34	Azok a tartalmak, amelyekben arra vonatkozó tartalmak vannak, mit gondolnak az alanyok a

		magyarokról, illetve hogyan ítélik meg a helyi magyarokat.
munka	179	A munkalehetőségről és konkrét munkákról szóló szövegrészek.
negatív vélemény	7	Valamivel kapcsolatban negatív vélemény kifejezése.
nevelési elvek	78	A gyermeknevelésre vonatkozó gondolatokat tartalmazó szövegrészek.
nevet	257	Azok a szövegrészek, amelyek közben az alany nevet.
önkormányzat	106	Az önkormányzatról szóló tartalmak.
öröm	1	Azok a szövegrészek, amelyekben az öröm érzése jelen van vagy dominál, explicit vagy implicit módon.
összetartás	99	Az összetartásról, összefogásról vagy annak hiányáról szóló szövegrészek.
pénz beosztása	59	A pénz beosztásának módjáról, vagy annak lehetetlenségéről szóló tartalmak.
pletyka	28	A pletykáról szóló szövegrészek.
probléma	37	Valamiféle probléma megfogalmazódása. Minden olyan szövegrész, amely nem az emberek közötti konfliktusokról szól.
rendőrség	43	Azok a szövegrészek, amelyekben a rendőrség felbukkan.
sztori magáról	20	Azok a tartalmak, amelyekben az alany sajátmagáról mesél el egy történetet.
sztori másról	11	Azok a tartalmak, amelyekben az alany másról mesél el egy történetet.
tabu	75	Azok a tartalmak, amelyekben vagy explicit módon van szó taburól, vagy éppen egy adott téma kapcsán megjelenik a tabu, implicit módon. Olyan szövegrészek, amelyekben valaminek a módszeres és tudatos elhallgatása, elleplezése megfogható, illetve a szégyenérzet érzékelhető.
tanács, segítség	73	Azok a tartalmak, amelyekben arra a kérdésre hangzik el a válasz, kitől remél segítséget, tanácsot a beszélő.
tanult tehetetlenség	17	Azok a tartalmak, amelyekben implicit tetten érhető a tanult tehetetlenség: azaz amikor a beszélő saját tehetetlenségét hangsúlyozza bizonyos élethelyzet megoldása kapcsán.
támadás	9	Azok a szövegrészek, amelyekből az interjú készítőjével szembeni támadó, ellenséges hozzáállás érzékelhető.
tetterő, önmagába vetett hit	10	Azok a szövegrészek, amelyekben a beszélő saját erejébe való hitről beszél, vagy az implicit rejlik a tartalomban.
tipikus nap	68	Egy szokásos nap leírását tartalmazó szövegrészek.
tisztelet, becsület	28	Minden tisztelettel, becsülettel összefüggő tartalom.
tragédia	4	Olyan tartalmak, amelyek során az alany tragédiaként mesél el és láttat bizonyos esetet.
vágyakozás	19	A vágy érzésének megjelenése a szövegrészben.
verekedés	113	A verekedésről szóló tartalmak.
védekezés	1	Olyan tartalmak, amelyekben az interjúalany szabadkozik valami miatt.
védőnő, családgondozó	42	A helyi szociális ellátással, gyermekvédelemmel kapcsolatos tartalmak.

A kódolás folyamatában a szövegek feldolgozása kapcsán a visszatérően használható és jól körülrajzolható mögöttes tartalmat, összefüggéseket sejtető címkék száma valamelyest lecsökkent.

Az egyszerű kódokat értelmezési keretek, dimenziók szerint csoportosítottam, amelyek így a megalapozott elmélet szerinti koncepciók határait élesebbé tették. A dimenziók, amelyek mentén vizsgáltam a tartalmakat, a következők voltak:

1. Az **explicit tartalom**, a vizsgálat szempontjából releváns témák köre csoportosítva.
2. Az **implicit tartalom**: egyrészt amiről a beszélő szándékosan nem beszél, amit elkerül, másrészt az explicit tartalom üzenetértéke.
3. A verbalitást kísérő **non-verbális, metakommunikatív tartalmak**, az érintett témák mögötti érzelmek. (Mindennek tanulmányozásában elengedhetetlen volt a hangfelvételek ismerete, amelynek segítségével az intonáció, hangerősség, stb. is vizsgálható volt, illetve a non-verbális jegyek megjelenítése a legépebb szövegben, mint például a nevetés, vagy a folyamatos beszéd megszakítása, stb.)
4. A narratívákat aszerint tipizáltam, hogy egy-egy történet vagy akár a saját életút elmesélésekor a történet íve hogyan rajzolódik ki: **tragikus, komikus, vagy hősielemeket tartalmaz** leginkább. A tragikus történetmesélés fő ismertetője a szörnyű, reménytelen, kiúttalan vég. A komédiában a főszereplő humoros, játékos figuraként ábrázolt szereplő, a hallgatóból és mesélőből is nevetést csal elő, erre törekszik. A hőseposz-szerű történetmesélés lényegi eleme, hogy a főszereplő hősként ábrázolt, küzdő, erényes figura.
5. A **kommunikációs kompetenciát** minden hangfelvétel esetében külön értékeltem, a kifejezés és a megértés pontosságát mérlegelve. Mindössze átlag alatti, átlagos és átlag feletti szinteket különítettem el. Az átlag itt az interjúalanyok kommunikációs kompetenciájának átlagát jelenti.
6. A legépebb és tartalomelemző szoftverbe konvertált dokumentumok mindegyikét az interjúalany(ok) személyéhez kötöttem, megjelölve bizonyos lényeges **demográfiai, szocio-ökonómiai és viselkedésmintabeli változókat**.

Tartalom (amiről beszél)	Szóhasználat, + implicit tartalom megjelenése (ahogyan)	Érzelem, hangulat a narratívában	Narratíva típusok	Kommunikációs kompetencia	Interjúalanyok (interjú elején)
önkormányzat	tabu	düh, keserűség	tragédia	alacsony kompetencia	neme
helyi közösség	támadás	elkeseredettség	komédia	magas kompetencia	kora
konfliktus	védekezés	öröm	hőseposz		számuk
összetartás	sztori másról	hála			Isk. végz.
magyar-roma viszony	saját történet	félelem			komm. komp. (1-5)
étkezési szokások	hibáztatás	vágyakozás			kamatozik/nem
munka	tanult tehetetlenség	gyűlölet			éhezik, nyomorog/nem
gyerekek	tetterő, önmagába vetett hit				iszik/nem
kamatos pénz					gyerekek száma
alkoholprobléma					dolgozik alkalmit /nem
milyenek a magyarok					gyerekekből él/nem
milyenek a cigányok					elmenne/ nem
család					
nevelési elvek					
pénz beosztása					
felelősség					
hogyan lehet elkerülni a bajt					
tanács, segítség					
védőnő, családgondozó					
tipikus nap					
irigység					
börtön					
bűnelkövetés					
pletyka					
iskola					
probléma					
megélhetés					
kapcsolatok					
állam, politika, kormány					

Az elemzés során a különböző dimenziókat egymásra vetítve együtt-járások és különböző összefüggések rajzolódtak ki. A bekódolt és releváns témakörök mindegyikét mind egymás viszonylatában, mind pedig az összes dimenzió mentén megvizsgáltam és összehasonlítottam, valamint a nagyobb terjedelmű kérdésköröket szisztematikusan másodelemeztam újabb felmerülő kérdések és feltételezések alapján.

Eredmények

A szegregált telepen élők világa

Ebben a fejezetben írom le mindazt az ismeretet, amelyet a terepmunka során és a telepeken elkészült interjúk alapján a tartalomelemzés módszerével leszűrtem.

A mindennapi életet a napi legfontosabb problémák és kirajzolódó témakörök segítségével állítottam rendszerbe. Elsőként általánosságban körülírom a telepen élők mindennapjait a tevékenységeik és szokásaik mentén, majd a családi körtől a gyermeknevelési szokásokon át az emberek közötti kapcsolati hálót elemzem. Az interjúk során kirajolódtak azok a problémakörök, amelyek az emberek hétköznapijait meghatározzák, illetve azok a témakörök, amelyek mentén megszerveződnek a napjaik. Eszerint a szegénységről és nyomorról, illetve ennek jelentéséről, az ehhez való hozzáállásról írok, majd a munka körüli kérdéseket járom körül, az uzsorások és az uzsorakamat intézményét. Ezt követően a konfliktusokat és a tipikus konfliktusforrásokat veszem számba, azok jellegét és a működési mechanizmusát járom körül egészen a bünelkövetésig, majd a helyi magyar lakosság, illetve általában a magyarok és elkülönülten élő romák közötti viszonyt elemzem, valamint az önkormányzattal és a kisebbségi önkormányzattal való kapcsolatot. Az önkormányzattal való kapcsolat elemzése kapcsán kihagyhatatlan a kommunikációs kompetencia és az érdekérvényesítés problémaköreinek vizsgálata. Végül a narratívákat körülfogó érzelmeket és indulatokat elemzem a tartalmakkal összefüggésben, s így az általuk megélt valóság jól közelítő lenyomatát kívánom megragadni: sikerül rávilágítani az érzékeny témakörökre, s a mindennapi élet dolgai kapcsán elfojtott vagy kitörő indulatokra és érzelmekre.

Egy-egy témakör és megállapítás kapcsán az interjúkban elhangzó idézeteket nem csupán illusztrációnak szánom, hanem fontosnak tartom a kommunikáció módjának, a használt nyelvezetnek és kifejezéseknek a láttatását is, amelyen keresztül a dolgokhoz való hozzáállás és a percepció olyan finomsággal érzékeltethető, ahogyan semmiféle körbeírás vagy egyéb magyarázat segítségével nem.

Rendszer a mindennapokban

A szegregált telepeken élő emberek mindennapjai egészen másképp szerveződnek, a napi tevékenységek más szabályokon nyugszanak, eltérnek a többségi társadalmi normák szerintitől. A rendszertelenebb mindennapok annyit takarnak, hogy **az időpontok kevésbé meghatározottak és pontosak**. Rendszert a gyerekek iskolába, óvodába járása szab benne elsősorban, illetve a segélyek kifizetésének időpontja.

Étkezési szokások

Az étkezés kevésbé kötődik előre meghatározott időpontokhoz. Az étkezések rendszertelensége több dolog függvénye: egyrészt a sokgyermekes családoknál a

gyermekek változó és gyakoribb szükségletének köszönhető, másrészt a napról napra vagy hétről hétre változó nappali tevékenységnek. Harmadrészt, magának a szegénységnek: a segélyek kiosztása utáni pár napos „ünneplést” és mulatozást követően egy-két héttel ismét nincstelenség jön, és sokszor nincs elegendő étel a háztartásban. Ilyenkor a napi étkezések száma 4-5-ről 1-re is lecsökken.

„Hát, megmondom őszintén, ha úgy van levest, vagy gyúr az asszony vakarót, ha nincs kenyér, vagy nincsen pénzem, akkor vakarót gyúr. Ha van, akkor paprikás krumplit csinál hozzá. Ezt szoktunk mink enni. Most annyi pénz nincsen, a fizetés még messze, harmadikán szoktunk kapni.”

„- Hányszor étkeznek egy nap? - Hát megmondom én nem szégyellem a szegénységet, hát körülbelül, amikor úgy van, amikor rája van családi, van szociális járadék lakástámogatás, ilyen izé, akkor háromszor étkezés meg van, de mikor hó vége van, hát, van úgy, hogy csak egyszer étkezünk.”

„Nincsen rendszerje. Akkor eszünk, amikor éhesek vagyunk.”

„Hallottam már olyat is, hogy eldugja, elzárja az ételt a gyerekek elől. Csak akkor ad nekik enni, mikor hazajön.”

„Sokan reggel megfőznek, és mindenki akkor eszik, mikor akar.”

„Megfőzök, kitányérozok nekik. Megesznek, aztán amikor éhesek ők, után akkor esznek, amikor akarnak. Nincs megszabva, hogy most ekkor esznek vagy akkor, amikor éhesek, akkor.”

„Ha van, akkor eszek, ha nincs, akkor nézek vagy figyelek.”

„Minálunk az a szokás, amikor éhesek vagyunk, akkor eszünk. Ha éjfélkor, ha tizenegykor, ha hajnal egykor, vagy reggel nyolckor vagy tízkor... Itt nincs olyan, hogy időre eszünk. Meg mi úgy főzünk, hogy szinte két családnak elég lenne, én nem főzök csak keveset semmiből.”

„Eszünk úgy, amikor elkívánja a gyomrunk.”

„Kiszedik egy nagy vájling, egy hatalmas vájlingba köré ülnek és akkor mindenki habzsol, habzsol, de annyit hogy na, mindenki jól lakjon.”

A munkavégzés például változatos és rendszertelen, hol van, hol nincs. Ezzel együtt a bevétel, az anyagi helyzet is hétről hétre, vagy akár napról napra változik. Az alkalmi munkák előre nem kiszámítható módon akadnak, és rövidebb időre visznek valamiféle rendszert egy család életébe.

„- És milyen munkalehetőségek vannak itt? - Hát itten csak jobban a segély... az utcán így a takarítás van, mer csak arra veszik fel itten, meg legfeljebb ha hívják a magyarok segédkezni, építkezésre, vagy kertet gondozásra. Ilyenek vannak.”

„Vállalkozó vinne dó'gozni. Mikor munka van ... Há' de az is meddig, egy hónap, két hónap.”

Tipikus nap

Arra a kérdésre, hogy hogyan zajlik egy tipikus nap, a megkérdezettek visszatérően a következő tevékenységeket említették:

- a gyerekekkel való foglalatосkodás: leginkább iskolába, óvodába indítás, illetve etetés;
- házimunka: főzés, mosás, takarítás;
- ha adódik alkalmi munka, annak elvégzése.

A szabadidő kitöltésének módjai pedig:

- beszélgetés, szomszédok vagy a pár háznýira lakó rokonok meglátogatása;
- televízió nézés: elsősorban a bulvárhírek és a beszélgető show-k (amelyekben – általuk - hozzájuk hasonló – -nak ítélt - helyzetű emberek szerepelnek), a nők körében ezeken túl a romantikus folytatásos szappanoperák aratnak sikert;
- kocsma, italozás.

A kávézás és cigaretta is visszatérően megjelent, mint a reggel első eseménye és egyben a nap egyik legfontosabb, elengedhetetlen szertartása.

„- Ó, reggel, mikor, 5 óra, ébresztő, gyerekek aludnak 8-9 óráig. De mink fölkelünk kávézni, cigizni, főzni, takarítani. - És hogy telik egy napjuk? - Hát itten eltelik. Sok gyerekkel. Azt se tudjuk, melyikre nézzek. Melyik gyerekekre. Vagy mit csináljak.”

„- És mit szoktak csinálni egy nap? Mi az amivel eltöltik a napjukat? – Hát inkább... elbeszélgetünk. Beszélgetéssel, gyerekek figyelni, hogy elmennek valahova szedni bogyót, de van, amikor csak ülünk. Meg takarítunk, mossunk, egész nap.”

„A gyerekek szoktak menni biciklizni, játszani, én elfoglalom magam, hogy nem volt így eltörve a lábam, elfoglalom a kicsivel magamat itt a ház körül. Csinálom a házimunkát, szeretek takarítani, főzni. Egy nap háromszor - négyszer elmosom a szekrényeket, edényt, mindent. Szeretek takarítgatni. Lefekszik a kisfiam, a hároméves elálmosodik, lefekszik, ledülök mellette, nézem a tévét, de úgy napjába nem szoktunk aludni. Csak éjszaka. 9 óra, 8 óra. De a két nagyfiú a két nagyfiú az 11 óra, éjfél, mire bejönnek. Addig nincsenek. Játszanak kint. Itt vannak a cigánsoron', kiállnak a fiatalságokkal és akkor itten beszélgetnek, nevetgéznek, elszórakoztatik egymást.”

„Felkelek, ugye megiszom reggel a kávémat, még elszívok egy szál cigarettát, elmegyek elvégzem a dolgom, kimegyek, elbeszélgetek, érted. Így telnek. Hát várok egy kis alkalmi munkát, hátha gyün valaki, vagy elmegyek, szétnézek, nincs-e valami, satöbbi. Felülök a kis biciklicskémre, oszt utána haza gyövök, ennyi.”

Összességében a legtöbben a gyerekekkel kapcsolatos tennivalókat, a házimunkát és a beszélgetést említették, mint azokat a tevékenységeket, amelyekkel eltelnék a napok.

Család

A családok és az egy háztartásban élő rokonok száma magas, a gyermekszám is átlagosan 3-4, annak ellenére, hogy nem ritkán fordul elő az együtt élő párok körében a gyermektelenség. A nagycsalád gyakoriságának több oka van. A magyarázatok között a leggyakrabban elhangzottak egyike az, hogy **a gyermek örömforrás**, aki eltereli az ember figyelmét a szegénységről és kilátástalanságról, s akiben még a reményt megtalálják. A saját kilátástalan helyzetükkel megbarátkozva az emberek céljukat tudják megfogalmazni abban, hogy gyermeküket kiségtik a mélyszegénységből azáltal, hogy felnevelik és tanítatják.

„Én nem a pénzre megyek, én nem azért akarom, hogy nekem pénzem legyen, azér, hogy nekem családom legyen, akit tudjak dajkálni, tudjak ötet etetni.”

„Ők (gyerekek) veszik el az ember figyelmét. Nem is arra gondol, hogy mi történt, hanem ők hogy itt vannak, őrájuk vagyunk csak utalva. Ők elveszik az ember figyelmét.”

„Ez az egy boldogságom van, hogy hét szép gyermekem van, egy okos értelmesek, szófogadók, hát nagyon szeretem őket különben.”

„Nem bántam meg őket, mer sok szeretetet kapok tőlök meg én...mit tudom én, jól megvagyunk, meg hiába így vagyunk, akkor is látom rajtuk, hogy szeretnek meg én is őket ugyanúgy. Lehet, hogy többet érnek ők most itten nekem hatan, mint aki milliomos.”

„Úgy szép egy család, hogyha nagy. A gyerekekben látod a jövődet, a családot.”

A bő gyermekáldás másik oka a **születésszabályozás hiánya**. A megkérdezettek között visszatérően elhangzott, hogy nem terveztek ennyi gyermeket, de így alakult.

„- Próbáltak régebben védekezni valahogy? - Hááá, jött egyre másra. Egy évet betöltötte, már terhes voltam. Két évet betöltötte, már terhes voltam.”

„Hány gyereket szeretett volna? - Én egyet. Há' mer szegénység van, nincstelenség, és ezér'. De sajnos 4 sikerült, nem egy.”

„Hát nem volt tervbe, hogy hány gyereket szeretünk volna, csak ennyi lett.”

„Hét gyermekem. Ezek így meglettek, oszt sajnáltam őket elvetetni. Elég lett volna nekem három.”

Többen említették azt is, hogy **a család összetart, egymásra számíthatnak**, s a mindennapi teendők elvégzésének elosztása megkönnyíti a megélhetést, illetve értelmet ad annak.

„Mi öten voltunk testvérek, nekem úgy jó volt. Öt gyerek meg a két szülő, az már 7 fő. Hogy többen vagyunk.”

„- És mi az, ami jó egy nagycsaládban? - Hát az összetartás. Nagyobb a szeretet köztük. Több a szeretet, több a megértés. Meg ők tudják azt a testvéri szeretetet így jobban.”

„Sokan vagyunk azt több, jobb így. Van kéz mindig.”

Az, hogy a sok gyereket a szülők a velük járó magasabb összegű családi pótlék miatt vállalnák, s **a gyerek pusztán bevételi forrás** volna, valóban előfordul, de az ilyen családokat mélyen elítéli a szegregáltan lakók túlnyomó része. Mint ahogyan az is egymás megítélésének fő összetevője, hogyan járhatja, neveli a szülő a gyermekét.

„Van neki 5 gyereke, most jön a hatodik, és a gyerekek tiszta mocskok, nincsenek öltöztetve, etetve, rongyok vannak a gyerekeken, és az ura meg sokat iszik. Alkoholista. Béci sajnálja a gyerekeket, hogy nincs mit enniük. Hát annak van szülei, tartsa el, nem? Azér vannak, tartsák el.”

„Van olyan roma, aki veszekedik, meg isznak, gyerekeik elől elveszik az utolsó pénzt. Némelyik családba hiába van 4-5 gyerek, akkor is elissza az utolsó pénzt előlük.”

Kevés annál nagyobb **szégyen** van, mint amikor a szülő nem képes eltartani a családját, mint **amikor a gyermeke éhezik, koszos, elhanyagolt**.

A gyermek bántalmazása egy fokkal kevésbé súlyos vétségnek számít, ennek azonban az az oka, hogy a nevelés, **fegyelmezés módszereként a verés az egyetlen alkalmazott és bevett gyakorlat, amely azonban nem jelenti azt, hogy a szülő ne ragaszkodna gyermekéhez**, ne szeretné, vagy ne akarna gondoskodni róla. Implicit módon pedig a család közössége mint az egyén előtt álló egység, entitás üzenetét hordozza magában, amely üzenetnek fontos szerepe van a túlélésben.

Az emberek elmondásából az is kitűnik, hogy **a gyermekvállalási kedv egyértelműen csökken** az egyre rosszabbá váló egzisztenciális helyzettel párhuzamosan.

„A sok gyerek is csak oda fér el, ahova az anyagi helyzet megengedi. Nem szeretnék többet én se. Most itt sok családnak van sok gyereke. De nem tudják őket eltartani.”

„Nem akarnak szülni, hát ilyen szegénységbe hogyan?”

„Többet is szerettem volna, hogyha lehetőség lett vón rá, de mivel nincsen, így nem tudok.”

„- Hány gyereket szeretnél? - Kettőt, vagy hármat. Többet nem mert ebbe a mai világba nem érdemes! Annak, hogy éhezzenek?”

Ez azonban annyit és nem többet jelent, hogy **a tervezett gyermekek száma sokkal kevesebb, azonban a valós születések száma hasonló mértékben nem esett vissza**.

Nevelési elvek

A gyermek leginkább addig a szeme fénye a családnak, amíg nincs kisebb. Amint újabb csecsemő születik, az 1-2 éves gyermekeket a nagyobbakra bízják, **a nagyobb testvér neveli a kisebbet**, annak összes terhével és felelősségével. Emiatt a gyermekeket már akár 5-6 éves kortól sok tekintetben felnőttként kezelik, amely miatt például a mindennapi tanulás és az iskola elvégzése nagyon

megterhelővé válik számukra. Bizonyos dolgokban nagyon koraérettek a kortársaikhoz képest, amelyet az a tény is elősegít, hogy általában egy légtérben fekszenek, kelnek szüleikkel illetve más felnőttekkel, életterük és napi tevékenységeik jóval kevésbé különülnek el a többségi társadalom körében érvényesülő norma szerintitől.

A gyerekek többnyire „szabadon” nőnek fel, együtt játszanak a házak között, utcákon. Egymástól tanulnak a legtöbbet, s azoknak a szülőknek, akik számára fontos, hogy a gyerek tisztelettudó, engedelmes legyen, illendően viselkedjen az iskolában és más idegen közegben is, a **legnagyobb nehézség** éppen ez: **a kortárs csoport hatása.**

„Itt úgy eltanulnak egyik a másútól, hogy itt nem kell tanítani gyerekek, hogy mit csináljon. Há ne, Mari néni? Há itten hogy tanít gyerekeket, ami itt folyik. Hogy egy a másútól, törnek vágnak mindent!”

„Én nem tanítanám. Ahogy nevelkedik, úgy nevelkedik.”

„A gyerekek nem úgy fogják ahogy kellene, mer csak úgy egymástól lássák, meg egymástól hallják. Másabb volna a cigányságnak az élete is, beilleszkednének a társaságba, beilleszkednének úgy, ahogy kell viselkedni.”

A gyerekek óhatatlanul átveszik egymástól a „fajtalan”⁶ beszédet, és az is gyakori, hogy az egyik beleviszi a másikat eleinte az apróbb csínytevésekbe, idővel a súlyosabb bűncselekmények elkövetésébe is. A csavargástól mindenki tiltani próbálja gyermekét egyrészt, másrészt viszont az embereknek sem módjuk, sem elsajátított eszközük nincs arra, hogy a gyermekeket neveljék, fegyelmezzék. Abba, **hogy ki hogy neveli a gyermekét, egymás életébe nem szólnak bele**, annak ellenére, hogy a gyerekekből adódó konfliktusok jó része éppen abból származik, hogy a szabadjára eresztett gyerek olyan dolgokat tanít a másik, „szigorúbban fogott”-nak, amely miatt a szülők veszekedésbe fognak. A személyes konfliktusokon kívül azonban csak arra törekszenek, hogy a nevetlenebb gyerekektől eltiltják saját gyermekeiket azok, akik jobban figyelnek sajátjukra.

S hogy mért nem szólnak bele egymás családi életébe, annak több oka van. Egyrészt, senki nem akar magának több bajt, mint amennyit nem tud kikerülni. Másrészt nem érznek erkölcsi alapot arra, hogy ezért vagy azért elmarasztalják a szülőt a gyermeknevelés kapcsán, hiszen van, akinek gyereke többet csavarog, van, aki csúnyán beszél, van, aki elcsen dolgokat, van, aki durván verekszik, van, aki alultáplált vagy koszos időnként. Az emberek tudják magukról, hogy néha napján az ő gyerekük is viselkedik, viselkedhet így, ők sem tudják, mi lesz velük holnap után, mire kelnek fel, tudnak-e enni adni a gyerekeknek, elmegy-e az iskolába, beállít-e a rendőr, hogy belekeveredett valamibe a gyermek, emiatt aztán békén hagyják egymást, s próbálnak szemet hunyni afölött is, ami fölött nehéz.

Nem tudnak segíteni a más gyermekén, hisz a sajátjaikkal is van elég gond, így aztán nem tehetnek mást, **megtanulnak együtt élni azzal a látvánnyal és tudattal, hogy vannak a környezetükben elhanyagolt és bántalmazott gyermekek.**

„Hiába sajnáljuk mi, mert nem tudunk mi semmit sem csinálni, mer legjobb esetben szól az ember. Na most ha szól az ember, akkor az van ám, hogy hát semmi közöd hozzá. Akkor az van. Ilyenbe legjobb nem beleszólni, mer normális szülő ilyet nem csinál. Egy olyan normális

⁶ káromkodások, becsületsértő kifejezések. A „fajtalan” szót a szegregált telepen élő emberek használják.

család, aki úgy él, hogy napról napra, az ilyet nem csinál. Hol tudnám én azt elnézni, hogy az én gyerekeim sír azért, mert nincs mit enni, én meg aztán totálkárosan ki vagyok feküdvé, mer én vagyok az, aki.”

„Néha annyira jó barátságba vannak és együtt játszanak rendszeren, utána meg csak az ellentét, verekedések, civakodások. Nyúzzák őket, rugdossák, dobálják őket. Betörték a fejét múltkor egy kővel. Átmegy az ember szólni, hogy állítsa le a gyerekeit, akkor meg még átszól, hogy csináljátok, azt kész. Nem szabad odaengedni a gyerekeket. Meg eltanulják a fajtalan beszédet. Nem jó.”

„Most én senki felett nem fogok ítélni, mindenki irányítsa a maga életét. Mer’ ha őneki úgy jó, hogy most van, akkor legyen úgy. Há’ most én mit foglalkozok mással!”

„- Abba miért nem szól bele senki? - Hát mert azt mondják olyankor a szülők... Mert akkor megvan a baj, akkor már hoznak mindent oszt akkor már így megöllek, úgy megöllek mit szólsz bele az életembe. Akkor azt mondják a szülők, hogy ennek a gyereknek, nem te adol enni, egy tányér ételt nem adol neki, meg egy szelet kenyeret se, neked semmi közöd hozzá. Sok gyerek le van sorvadva, kint a pályán, az üres téren, csupaszon télen.”

„Mér’ adjak én másnak egy tál ételt is, nekem ki ad, ha nincsen? Ha elmegyek kérni, akkor vóna. Én is úgy megyek a faluba, azt úgy van nekem is. Menjenek ők is, azt kérjenek. Megfőzöm azt a csöpp ételt, biztos hogy nem a gyerekeinek. Ha el is kérik a kamatos pénzt, ők nem kaját vesznek, bort.”

Akinek saját gyermekei taníttatása valóban fontos és hisz abban, hogy egy jobb életben joggal bízhat, az elköltözik, vagy mindent megtesz azért, hogy amint lehet, elköltöztesse gyermekét abból a környezetből, ahol lakik, a szegregált telepről.

„Annyira egybe vagyunk, hogy van még egy pár család olyan aki nem olyan, és akkor attúl a gyerek eltanul, és akkor mán a tanulási gondok ugye fordulnak már elő.”

A szülők arra a kérdésre, hogyan nevelik a gyermeküket, mit tartanak fontosnak, mire figyelnek, leggyakrabban a tanulás és valamilyen szakma szerzésének fontosságát emelték ki, mint a megélhetés zálogát.

„- Az fontos, hogy iskolába járjanak? - Persze. Minden nap.”

„Szépen beszéljen, tanuljon, legyen lehetősége munkát kapni.”

„Legyen munkalehetősége, ne menjen férjhez korán.”

„Legalább legyen meg a nyolc általános iskolájuk, és tovább, ha még tovább akarnak tanulni, mer itt tanulnak az intézetbe, kiegészítő iskolába, hogy még ha tovább akarnak tanulni, akkor járjanak tovább, és tudják meg, hogy a roma gyereknek is lehet szakmája. Hogy legyen nekik szakmájuk, és tiszteljék meg a munkahelyüket, becsüljék meg.”

Sokan említették még azt, hogy a lopás és betörés elkövetésétől óvják gyermeküket. Ennél kevesebben, de azért visszatérően beszéltek arról, hogy a tisztelettudó viselkedés az, amit nagyon fontosnak tartanak.

„Becsületesen, rendszeren viselkedjenek, úgy, ahogy az a másikat megilleti, ahogy a szülei tanították.”

„Ne lopjon, ne drogozzon. Úgy éljen, mint egy normális ember, ne úgy mint a többi cigány, hogy raboljon, úgymond. Ne fogyasszon alkoholt, ne raboljon.”

„Odafigyeljenek egymásra, ne bántsák egymást. Há' meg értsék meg egymást.”

„Én a gyerekeimnek azt tanítottam meg, hogy bárhová elmegy, köszönj, ne lopj, ne törj, ne hazudjál. Az én gyerekeim így nőttek fel. Az én gyerekeim meg tudja adni a tiszteletet. Ő erre volt tanítva. Köszönjön, meg művelt legyen. Nem hogy kinevessünk a többi népeket, meg fajtalanul beszéljünk, nem lehet!”

Jellemző azonban a szegregáltan lakók körében, hogy – többek között aluliskolázottságuknak köszönhetően - annak módjáról, hogyan érhetik el azt, hogy a gyermek így vagy úgy viselkedjen, egyáltalán nincsenek tudatosan alkalmazott módszereik a testi fenytésen vagy a megfélemlítésen kívül.

„Ha megveri az ember, akkor már mindjár' beszaladnak, akkor kijön a rendörség. Hát de azér' van az a szülő, hogy az fogja meg! Hát nem?! Hát ha megverem a gyereket, akkor az nem jó, akkor az öreget hurcolják, hogy mér verte meg. Hát akkor ki tanítja? A jóisten? - És nincs valami más mód, ahogyan a gyerekeket meg lehet fogni? Csak a verés? - Hát.. ne adjak neki enni? Zárjam ki? Hát akkor úgyse marad otthon! Ha túlélte egy két pofont az a gyerek, akkor már hopp, nem mer annyit, má' azt csinálni, amit ő akar. Má' mindjár' meggondolja, van a nekem anyám apám, aki azér' visszahúz. Visszatart. Nahát erről szólna!”

A mintaadás szocializációban betöltött meghatározó szerepe csak azáltal ragadható meg, hogy **a megvetett (alkoholista, bűnelkövető, erőszakos) felnöttek apró gyermekeit is elítélik azért, mert azok éppolyan „rosszak”, mint a szüleik,** s hogy a gyermekeiket eltiltják amazokétól. Ugyanakkor a **szülök és a saját életmód, mint minta szerepének jelentősége,** illetve ennek tudatos alakítása **háttérbe szorul.** Gyakran olyan összefüggésben beszélnek róla a megkérdezettek – ha egyáltalán szóba kerül -, hogy nem akarják azt, hogy a gyerekük úgy éljen, mint ők: olyan tanulatlan legyen, olyan rossz sora legyen, olyan bajokba keveredjen, olyan szegénységben nőjön fel.

„Én már tudom, hogy mi az a nincstelenség, ő azt ne tudja meg.”

Összetartás és rivalizálás

A közösségben található kötelékek sem elsősorban az egymás segítségén alapulnak. **Az idegennel szemben nagyon erős az elzárkózás és ilyen értelemben vett összetartás, azonban a szolidaritás a mindennapokban nagyon alacsony fokú.** Az emberek között folyamatos méricskélés és rivalizálás van, akinek több van, azt kirekesztik, akinek semmije nincs, azt éppúgy.

„Én nem nagyon szeretek izélni senkivel, jobb magamba, én megmondom az őszintét, jobb magamba, mint hogy én valakivel szomszédoskodjak, vagy valami. Nem. Mert abból is szokott áltálába' baj lenni.”

Az összetartás, összefogás ereje akkor válik mindenütt egyértelműen érzékelhetővé, ha egy idegennel, külső támadással szemben kell együttműködni.

„Akkor nincs összetartás egymás között, ha egymásról van szó. Ha más ellen kell fordulni, akkor összefognak.”

Azokon a helyeken, ahol a Magyar Gárda felvonult, az emberek közötti szolidaritás megnőtt.

„- Tud mondani olyan helyzetet, mikor összefogtak? – Hát például mikor jöttek le azok a gárdisták, ugye? Akkor nagyon össze vagyunk tartva. Akkor egész éjjel az emberek fönnek vannak. Mi is hallunk valamit, nem hagyjuk egymást. Ez olyan, hogy mint egy család akkor. Ha baj van, akkor. Összefognak a cigányok, igen. Itt együtt vagyunk. Itt nincs olyan fegyverünk, hogy pisztoly, vagy puska, vagy ilyen, ami van a kezében. Tehát ebből a részből ez egy család. Ez a telep. Tehát bármi mozgás van, mi magyarokat nem bántunk például, nekünk ők se bántanak minket, csak van egy ilyen rasszizmus, érted, ilyen bolondok, szegény párok... nem tudom mért van ez a hitlerizmus még mindig, ez a fajkülönbözetek, én nem tudom. Na ilyenkor összetartunk. Mer ilyenkor csapat a harmadik utcából negyedik utcából, akkor egy utcába vagyunk. Akkor próbáljanak megmozdulni.”

Az összefogás ereje csak addig él, míg az emberek bajban vannak, veszély fenyegeti őket. Az összetartás a megkérdezettek szerint a halálesetek alkalmával mutatkozik meg, a rokonságra kiterjedően.

„Valakire rámegy mondjuk valaki, testvérré rámegy mondjuk valaki, akkor megvédjük.”

„Messzi helyre nőült a fiú, és akkor a lányának a családjával volt baj, na és akkor összefogott így a telep.”

„Ha valaki beteg, akkor ott van az egész.”

Az emberekre egymás között a versengés jellemző, nem a szolidaritás. A versengés fogalma is sajátosan értelmezhető, s a telepen lakók szóhasználatában „irigység”-ként definiálódik. **A szociális kontroll: az egymás figyelése, a folyamatos hasonlítóztatás és méricskélés az, amely negatív kötésként ugyan, de összefogja az embereket.**

„- Összetartás nincsen? - Hát nem nagyon. Irigykednek, egyik testvért több van, mint a másiknak, nem segít egymáson, már akkor irigy, kötekedik vele.”

„Utálják a másikat, meg irigykednek rajta. Meg pökhendiskedik, mer' hogy neki többje van.”

„A cigányok egymás között is úgy vannak, hogy egymást lenézik. Főleg, hogyha valaki egy kicsikét jobban él, hogyha nem megy az ember hozzájuk egy kis sóért, paprikáért, ami nálam nem szokás, szomszédokba szokás az, akkor már ki van beszélve. Hogyha az ember fölhúz már egy normálisabb ruhát, nyilván az ember ha bemegy a városba, vagy orvoshoz, akkor már van olyan, hogy ó, hát most kiöltözött!”

„Bemennek a kocsmába, és akkor egyből azzal izélnek, hogy na most neked mennyi van, meg most te rakd ki a pénzedet, és akkor itt van meg.”

Ha valaki valamilyen előnyhöz jut (leginkább anyagi), a közösség tagjai úgy érzik, joguk van belőle részesedni. Ha az előny nem válik semmivé nagyon rövid időn belül, az emberek a pletyka és kibeszélés segítségével torolják meg azt, hogy a pozíciójuk, saját státuszuk relatíve gyengült az ott élők körében, s hogy a másik jobban áll.

Ez az örökös egymáshoz viszonyítás az, amely oly kilátástalanná teszi a kitörést: **az alapfeltevés, amellyel csaknem mindenütt találkozhatunk, hogy a mélyszegénység egy olyan állapot, amelyből nem lehet kimozdulni.** Aki olyat tesz, amely ennek cáfolataként értelmezhető (pl.: hosszú távon alacsony presztízsű munkát is elvállal, takarékoskodik, gyermekeinek a továbbtanulását támogatja és következetes nevelési elvei vannak), az veszélyes és ezért megtorolandó. Hiszen **bármí, ami az alapfeltevést érvényteleníti, az olyan, mint egy kimondatlan, de annál durvább kritika azokra nézve, akik napról napra próbálnak megélni,** évek vagy akár évtizedek óta. Mindez nem tudatosan képezi meghatározó vázát a mélyszegénységben megrekedt helyzetet átszövő mentalitásnak. Ez egy olyan attitűd, amely folyamatosan érzékelhető egyrészt a munkához, segélyekhez, iskolához és gyerekneveléshez, illetve a házhoz való hozzáállásban, másrészt az egymáshoz való viszony bizalmi határait megszabja. **A „lehetetlen változtatni” tartalmú alapvetés meghazudtolása pedig a kirekesztést vonja maga után.**

„Már volt olyan, hogy egy idegen cigány család lakott itten, szépen gyarapodtak, ténleg, vitték is úgy a jó dolgukat, de a végén elköltöztek, mer nem bírták, ami itt meg.”

„Van mikor legtöbbször van a másíknak és ellenségeskednek. Hogy neked több van, nekem kell. Kis irigység van bennök.”

„Ha mondjuk bemegy a házába, és akkor lássa, hogy jobban állnak, mint a másík. És akkor ebből van meg majdnem a verekedés meg a vitatkozás.”

„ - És akkor mit csinálnak, ha irigyek? - Hát haragoskodnak, akkor kiabálnak, leszólnak... - Meg pláne ha iszik, akkor elkezdi magyarázni többi, akire haragszik, flegmáskodnak egymással.”

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a kitörés ne lehetne valóban lehetetlen. Bizonyos együttállások esetén az életkörülmények javulása teljesen kilátástalan. Az aluliskolázottság, az életkörülmények, a munkalehetőségek és a megélhetés hiánya együttesen olyan, egymásra épülő negatív folyamatokat indítanak be, amelyek generációkon átívelve veszik el az esélyt a jobb élettől. **A szegénységgel járó nélkülözések, frusztráció, az önbecsülés leépülésével a családon belüli kapcsolatokat is szétfeszíti, s a boldogság, jobb boldogulás**

reményének elvesztésével az emberek a másik nyomorát látva vesznek elégtételt.

„Mondjuk, irigység az van. Itt volt a vejem, még meg vó't a jogosítványa, ha végigment az utcán, má' hitták a rendőrséget.”

„Itt az egyik a másikat, amelyik elmegyen dolgozni, má' fel is dobja. Itten ez van. Mert túl kevés a munka és mindenki akarná.”

„Nagy ellenségeskedés van önök között? - Jaaaj jaj. Persze! Most maguk nekem hoznának egy táska holmit, akkor irigykednének, hogy nekem hoztak holmikat. Hogy neki mér nem hoznak, meg kapdoskodnának érte, na! Jaaaaaj mit csinálnának! Megölnék egymást.”

„Gyűlölet van, irigykednek egymásokon, hogy milyük van. ha van egy kutyájuk több, vagy macskájuk, vagy ló ha van, hó, az már nagyon gazdag!”

„A sok pénz, az nem boldogítja az embert. Inkább irigység meg a sok problémák felmerülnének.”

A vizsgált szegregált telepeken élők nagyjából egyenlő arányban fejezték ki azt, hogy van összetartás az ott lakók között...:

„Itt összetartunk. Itt kétfajta cigány van ma: magyar cigány, mi oláh cigányok vagyunk. És mi nem, nem szoktunk velük vitatkozni, viszont ők se velünk.”

„Akármilyen problémánk van, átszaladunk egymáshoz, megbeszéljük. Vannak olyan napok, hogy szűkek, de ahhoz képest mi mindent megadunk egymásnak, amit tudunk. Nem volt még olyan, hogy egymással veszekedjünk, vagy bármi legyen valamiből. Nálunk nincs ilyen.”

„Vó't olyan, olyan halott is vó't, és akkor úgy szedegettünk össze pénzt, hogy legyen. Élelmiszer, ilyesmi. Vittünk le a kávé, poharakat, mer' vó't olyan szegény család, hogy még egy pohár se vó't. Vagy még leülni nem lehetett, ilyesmi. És akkor vittünk, mindegyik csinált egy tálca szendvicset, és az út szélén vó't. A fiúk csináltak tüzet, és akkor ott vó't a virrasztó, kinn. Itthon főztük le a kávé, vagy a szomszédba ... vittük a kávé, hogy főzzétek le, és osszátok szét.”

... és azt, hogy farkastörvények uralkodnak:

„Senki nincsen itt, aki összetart. Mindenki veszekedik, megy a kiabálás, verekedik.”

„Hiába itt a sok rokonság, testvérség, jobb egy idegen, mint egy édes testvér.”

„Gyűlölik egymást, vagy haragudnak egymásokra. Mer már nincs mint régebben, hogy azér' régebben összetartás volt..”

Szintén ugyanennyien állították, hogy csak a családon belül van összetartás, illetve csak akkor állnak egymás mellé az emberek, ha baj van, másképp nem számíthatnak egymásra. Az azonban általános, hogy kávéval, cigarettával, fűszerekkel kölcsönösen kisegítik egymást. Ez azonban nem elegendő ahhoz, hogy úgy érezzék, számíthatnak egymásra.

„- Összetartanak itt az emberek? - Családok szoktak. De más úgy nem. Külön-külön családok vannak.”

„Családon belül, az még úgy meg van, mert nem veszekedik úgy a család, meg szépen elköszön, csak már úgy az idegenek, meg a távoli rokon, szoktak veszekedni, inni szoktak akkor, büszkélkedni, hogy ennek kocsija van, meg milyen háza van, milyen bútorja van.”

„Hát, hogy mondjam neked, ha ne adj isten két család összeveszekszik, és akkor ki kihez tartozik, esetleg összetart, de azon felül, úgy összetartás nincsen.”

Az emberek jóval inkább állnak ki egymás mellett, ha támadás ér valakit vagy becsületbeli ügye van, ha verekedni kell, mint akkor, ha valaki pl. építeni akar vagy gyarapodni. **Kiállnak egymás mellett a bajban a rokonok, de nem segítik a gyarapodáshoz egymást.** A rokoni kör általában nagyon széles körű, de amilyen nagy, olyan laza a kapcsolat a tagok között. (Bár az unokatestvért a romák testvérnek hívják, a viszony a legtöbb esetben egyáltalán nem szoros testvéri.) **A mindennapokban csak a szűkebb család tart össze.**

Éhezés, nyomor

A szegénység, a nincstelenég, a nyomor sokak szájából elhangzik. A hangfelvételek alapján sokszor megtévesztő, ahogyan beszélnek az emberek arról, amiben élnek, a mindennapjaikról, a házaikról. **A siránkozás, panaszkodás a túlélési stratégia része, amely a másokban való sajnálat és gondoskodás érzésének felébresztésére szolgál. Nyomorról és szegénységről beszélnek azok is, akik ténylegesen éheznek, s azok is, akik viszonylagos jólétben élnek.**

„Amikor van sok pénze, van lakása, van ez is, az is, öröm az élet. Így meg micsoda? Egy bánat, egy keserűség, sajnós, hogy ezt kell hogy mondjam.”

„Szegények az ország, szegények a népek. Én is azért megyek, hogy legyen valami, hogy három gyerek, kiskorú gyereket el tudjam tartani, viszont sehonnét semmi nem jön, oszt nem csordul, nem cseppen semmi sem. Oszt mit tudnánk ez ellen tenni? Esetleg, ha javul valami, és másként fordul az országok és a világok.”

„Ilyen nyomor életet, hogy éheznek, hogy van olyan nap, hogy egyszer se esznek! Hány óra van most fiam? Hogy megy az idő? - 12 körül. - Na látod fiam, ma még nem ettek. Majd hazagyün az apjuk, hoz valamit, oszt akkor szoktak enni.”

„- Arra vagyunk kíváncsiak, hogy itt hogy élnek a romák. - Hogy élnének?! Drága a kenyér! Hogy élhetnének?! Meg drága minden! Maga szerint akkor hogy lehet élni ha drága minden?!”

„Itten nincsen semmi élet! Itt csak nyomor van.”

A szegregált telepen élők között nagy különbségek vannak az anyagi javak birtoklásában, annak ellenére, hogy a közösség egy fontos összetartó eleme az egyenlőség biztosítására való törekvés. Televízió, kábeltévé mindenütt van, bár sok helyen nem üzemel a rendszeres nem fizetések miatt. Nagyon ritka és kivételes, hogy a víz be van vezetve a házakba, az utcai kúthoz járnak az emberek. Gyakori, hogy a villanyt is kikötik a házból.

A helyi uzorás vagy uzorások, ha megszerezték az anyagi fedezetet, általában kiköltöznek a telepről, ehhez azonban évek kellene. Addig a telepen élnek, s messziről kitűnik házuk a többi közül. Jellegzetesen színes, művirágokkal díszített, tágas, általában rendbetartott és tiszta ház az övék. **A kamatos pénzből élő emberek az egyedüliek a telepeken, akik nem azért élnek ott, mert szegények, hanem mert a szegényekre van szükségük a jólétük biztosításához.**

A szegregált telepek és övezetek lakói között van olyan, aki a napi megélhetését biztosítani tudja, csak a továbblépésre nincsen lehetősége. Ezek az emberek általában a segélyek mellett alkalmi munkákat vállalnak, állatot tartanak, kisebb veteményest művelnek, hulladékfémeket gyűjtenek és adnak el, vagy egyéb üzletelésekből teremtik meg a szerény megélhetéshez szükséges feltételeket. Vannak olyanok is, akik rendszeresen, hónapról hónapra éheznek. Ezekben a családokban jellemzően több mint 4 gyermek él, a ház bútorzata minimális, külön ágya senkinek nincs, sok helyen asztal, székek be sem férnek a kis viskókba.

„A csöpp házba az ember hol tud megfürödni? Nekem mindenkit ki kell zavarni! Má van egy lányka is nekem, má az se fürödhet a nagy inas előtt.”

„Lyukas a falam, meg patkány is van, meg egér. Ha csinálnál is rajta valamit, akkor is menne széjjel. Amúgy el se térünk, mer én azon alszok az inassal, az asszony meg a lány azon aludnak. Nem térünk el. Még arra se tud az ember hogy jussék, hogy ágyat venne, mer nincs lóvé! Azér’, hogy az ember tudna egy ágyat venni. Nem adnak még pénzt se. Szegénység van! Hát de be se térne ide. Ráadásul. Nem tudjunk sehova rakni! Há!”

Ezekre a családokra jellemző, hogy vagy a szülők alkoholproblémái miatt kerülnek a teljes nyomorba, vagy teljesen eladósodtak a kamatos pénz használatának következtében.

„Az ital elviszi a pénzt, mer aki bemegey a kocsmába, az 10- 20 ezer, gyerekek éhen maradnak, se cucc, koszosan járkálnak.”

„Koszosság volt, meg nem tartotta rendbe a családját, iszákosság is volt, enni nem volt úgy ahogy kellett volna. Rendezetlenül járt iskolába a gyerek, mer nem volt neki megfelelő ruhája.”

„És az kapja a segílyt, aki pedig elissza. Aki minden hónapban oda megy sírni, ha kell, minden nap ott van, de nem tudja megindokolni, hogy mire kell a segíly. Ó mondja azt, hogy erre kell, meg arra kell, mer nincs kenyér, de ugyanúgy meg lehet találni a borozóba, ha fölveszi a pénzt. Nem csak a borozóba, hanem a különböző kocs mákba. Babakocsistól.”

Sok helyen a gyermek betegsége, vagy egy baleset az a tragikus esemény, amelynek következtében a család belekerül a kamatozásba. Előfordul, hogy egy nagyobb összegű számla vagy pénzbüntetés az, de sokszor az alkohol viszi bele az embereket az uzsorakölcsön felvételébe.

„Én bent feküdtem nagyon sokáig a kórházba’, kő’csön pénzbül, kellett nekem pizsama, ez az, ami kell egy kórházba, ne mondják azt, hogy cigány, azt így fekszik be a kórházban.”

„Vótunk benne, de le kellett arrúl tenni, mert gyerekek sokat éheztek. Nagyon sokat azér. Úgyhogy egyszer és mindenkorra befejeztük a kamatot.”

„Van olyan gyerek, hogy nem is tud semmit se, ne éheznek, szomjaznak, azér’ mer’ mások, mások elveszik a pénzt tőlük.”

„Van olyan család, akinek van 4-5 gyereke itt a másik utcában, nő megy elől, gyerekek utána, és visszafele má viszi a 4-5 üveg bort, ami 2 literes, ami nem kis összeg. Visszafizetni. És ugye gyerekek kint az utcán. Most még jó volt, mert ugye nyár volt, nem kellett ruha se semmi, meztelen, egyik koszosabb, mint a másik, hol kapnak enni, hol nem.”

„A kártyát elveszik, és úgy majd amikor hazajönnek 4-5 órakor, akkor esznek a gyerekek. És ott addig az éhségtől meg vannak.”

Ott, ahol ez utóbbi áll fenn, - a megkérdezettek szerint és a terepmunka során tapasztaltak alapján - jellemzően a gyermekek után járó segílyből él a család, a gyermekek elhanyagoltsága, alultápláltsága szélsőséges. Mindemellet a ház körüli nehéz fizikai munkákat (pl. vízfordás a kútról) is egészen kiskortól elvégzik, szülői utasításra. A gyermek ezekben a családokban - minden jel és az ott élők véleménye szerint - funkcióval bír, s akármilyen kegyetlenül is hangzik, de elsősorban azért van, hogy bevételi forráshoz juttassa a szülőket.

„A családi pótlék, a gyermekvédelmi. Nem kapja meg az a gyerek. Hallom bemennek cigit vennek, rengeteg cigit, dohányt, alkoholt, és némi harapnivalót egy napra, kettőre. De hogy hadd döggöljön meg az a gyerek. A gyerekek pénzéből élnek meg.”

„Van olyan gyerek, aki nem eszik. Zölden eszik a szőlőt meg az almát.”

A nyomorgó, sokgyermekes, eladósodott családoknak természetesen csak töredéke hanyagolja el ilyen mértékben a gyermekeit. Sok családban az eladósodás után a szülők mindent megtesznek, hogy gyermekeiket nevelni, etetni tudják: bármiféle munkát elvállalnak, és ha a lakóhely adottságai lehetővé teszik, a gyermekekkel együtt az asszonyok az erdőn gyógynövényeket, gombát gyűjtenek.

„- Van olyan, hogy nem tudnak enni a gyerekek se a hónap végén? - Hát van, az ember az őszintét megmondja, van. Csak akkor, ha az ember elmegy szedni valamit, leadja, azt úgy.”

„Megkapjuk azt a csöpp pénzt, el kell bogozni menni, hogy legyen kenyérre.”

Télen azonban sokszor teljesen kilátástalan a munkavállalás, pedig a fűtés plusz terheket ró a családokra. Ilyenkor tetőződik az éhezés és a nyomor.

„Most még így nyári időszakban így akad. De hogy télen mi lesz, hogyan lesz, nem tudom.”

Az éhezésnek, nyomornak az egyik oka a tényleges nincstelenségen túl a pénz beosztásának hiánya, vagy nem megfelelő módja. A segélyekből és egyéb jogcímen járó juttatásokból befolyó pénzösszeg annyira minimális, hogy még abban az esetben is csak az alapvető szükségletek egy részét fedezné, ha azt egyenlően osztanák el a hónap teljes egészére. Ebből a kilátástalanságból is fakad, hogy a „fizetés” készhez kapásakor a „van” fölött érzett megkönnyebbülés az azt megelőző szűkölködést, sok esetben tényleges, hetekig tartó éhezést követően azt eredményezi, hogy a családok nagy arányban költenek nem alapvető élelmiszerekre, illetve élvezeti cikkekre, stb., amelyekre egyáltalán nem jutna.

„A segélyfizetés tájékán van csipszezés, rágógumizás, csoki.”

Az emberek számára ünnep minden egyes alkalom, amikor pénzhez jutnak, s eszerint használják fel. Ezért olyan gyakori, hogy hónapról hónapra nyomorognak a kifizetések után egy-két hét elteltétől fogva, egészen a következő alkalomig. **Ennek az életformának, a pénz beosztásának vagy be nem osztásának megváltozására azonban csak akkor lehetne számítani, ha volna perspektíva az emberek előtt, amelynek érdekében takarékoskodni kezdenének.** Ilyen azonban a saját megítélésük szerint - és a legtöbb esetben objektíven nézve - nincsen.

„1-2 hétig esznek, utána meg koplálnak.”

„Egyem a szívedet, azt a nyugdíjat nem bírod beosztani.. Akkor azt lehet csinálni, hogy az ember az első két hétben akkor eszik valamit, és utána? Utána meg bőjtül, szűkül, ennyi. Hol eszik, hol nem.”

„Jaj mi lesz a gyermekemmel, ha reggel felkelek, vajon mit adjak nekijek a kezükbe, és, hála istennek nekünk kiadta még eddig. De van, amelyik cigányt is nagyon sajnálom, hogy kukába nyúlnak, és reggel korán szedik kifele, hogy tudják megenni szegénykéim.”

A pénz elégtelenségének és a beosztás hiányának következtében tudott a kamatos pénz használata ennyire elterjedté válni, s egyre csak fokozni a nyomort és éhezést. Hiszen aki a kamatos pénzt elkéri, annak általában a pénz dupláját kell megadnia. Egy váratlan, nagyobb kiadás elég ahhoz (pl.: baleset, betegség, büntetés, katasztrófák okozta vagyoni károk), hogy egy család eladósodjon évekre. Ilyen esetekben természetesen a segélyek kifizetése nem enyhíti egyetlen napra sem a család nyomorát, mert a pénzt gyakran teljes egészében azonnal elveszik tőlük. Azok a családok, amelyek egy eladósodást követően képesek leróni tartozásukat és kiszállni az uzsorakölcsön használatából, azoknak a nyomorból való kitörésre is jóval nagyobb esélyük van, erre azonban csak nagyon lassan, nagyon sok munkával és hosszantartó, további nehézségeket okozó takarékossgal van esélyük. **A képzetlenség, iskolázatlanság olyan mértékű hátránnyal jár, melyet ledolgozni lehetetlen.** Nem pusztán amiatt, hogy a munkalehetőségek száma még inkább beszűkül (amelyet súlyosbít a mindenütt meglevő diszkrimináció), hanem mert a feketén munkát vállaló embereket nagyon gyakran verik át, és használják ki tudatlanságukat (pl.: a vállalkozók nem fizetik ki őket, vagy jóval áron alul vesznek át gyógynövényt, gombát, stb.).

A teljes nincstelenség és az onnan való kitörés ellehetetlenülésének másik gyakori oka a szenvedélybetegség, amellyel mind játékszenvedély formájában, mind alkoholfüggőségként gyakran lehet találkozni. Egy alkoholizáló családfőnek köszönhetően a mélyszegénység és kirekesztettség állapota nagy valószínűséggel a családban generációkon átnyúlóan stabilizálódik. Ennek egyik nagyon jelentős oka, hogy a közösség megvetése, elfordulása nem pusztán az alkoholizáló apára terjed ki, hanem az adott család egészére, így az elhanyagolt, bántalmazott gyermekekre is. Ennek következményei borzalmasak. Az általunk vizsgált 14 településből összesen két helyen nem talákoztunk ezzel a jelenséggel: P-n és K-n (mindkét település Somogyban található).

Hogy miként lehet a nincstelenségen enyhíteni, arra az embereknek elmondásuk szerint négy különböző stratégiájuk van, amelyek mindegyike sok nehézséget, vagy problémát maga után vonó kényszermegoldás:

- nem kívánt munkákat kell vállalni;
- lopni kell;
- koldulni kell;
- vagy kamatos pénzt kell felvenni.

Ez utóbbi természetesen csak pillanatnyi megoldást nyújthat, hosszabb távon csak rontja a család helyzetét. A munkavállalás nem mindig elérhető lehetőség: a téli hónapokban előfordul, hogy egyáltalán semmiféle munka nem adódik. Egyébként is sok esetben kevésbé vonzó, mivel az adódó munkák nagy része nagyon alacsony presztízsű, rosszul megfizetett (pl. közmunkára lehet sok helyen napi 4 órában veszik fel az embereket, így a minimálbér felét kapják meg, ami olykor alig több a munkanélküli járadéknál, amelyet így elvonnak tőlük) és/vagy különösen nehéz és fárasztó. Ezért sok helyen kialakult egy vélemény, mely szerint dolgozni nem éri meg, és csak az az ember vállal el bizonyos munkákat, aki teljesen kiszolgáltatott, nincstelen. Ebből sokak számára az következik, hogy büszkeségből nem vállalnak el bizonyos munkákat (ilyenek lehetnek a különböző gyümölcszedések pl.), - hiszen ők nem szorulnak rá -, illetve lenéznek azokat, akik rákényszerülnek erre. Nem mellékes, hogy ez az ideológia csak olyan emberek szájából hangzik el, akik a magyarok és

romák közti kapcsolatot kifejezetten rossznak minősítik, s azt vallják, hogy a magyarok kihasználják a cigányságot.

A lopás és koldulás a szegregáltan élők lakóközösségén belül is sokak szemében megvetendő és mélyen elítélt cselekedet, így a boldogulásnak ezt a módját választani szintén ellentmondásos, - még akkor is, ha bizonyos helyzetekben ez tűnik az egyetlen megoldásnak.

Munkalehetőség

A munkalehetőségek kapcsán a megkérdezettek leggyakrabban a helyben adódó alkalmi munkákat említették, ezt követte az önkormányzat általi munkák, valamint a gyógynövény, gomba, bogyók gyűjtése és leadása, végül pedig a távolabbi városokban végzendő alkalmi munkák. Néhányan említették a fa, illetve a vas összegyűjtését és eladását is, mint bevételi forrást.

„Dógoztam’ parasztnak is. Szőlőt kell leszedni, ilyesmiket. Valamelyik szől, akármelyik szől, menjél. Vagy én elmegyek, megkérdem, van-e munka, megmondja nincsen, majd szől, ha lesz.”

„Munkalehetőségek? Pacek, szevasz mán, elhívnak, ha van csűr, valami, azt kell összejobbolni, vagy szétszedni, arra is elhívnak’. Adnak kaját is, piát, meg mellé pénzt is. Amit mondol neki, azt önti. Azon nem szokott variálni.”

„Kapálgatni, ha ilyen idő van, ásni, akkor elállok ilyen maszekba dolgozni ásni valamit, gödröket, ilyen bútorokat hurcolni, parasztok hurcolkodnak el, azt adnak kis pénzt.”

„Nyomorult az a paraszt asszonka, aki bottal megyen, azt én szokom bevinni a vizet neki, vagy a férjem vagy én, vagy ilyen kis munka van neki. Meg gyűjtősat, vagy vizet. Vagy vágunk neki fát, vagy valami. Megfizet nekünk, ad kenyereket is, kólát ad nekünk. Azt mosok is, öblítek neki, van úgy, hogy a család ott van. Hát abból élünk.”

„Som. Ezt szedik 50 forintjával, s vótak két fiam most somozni, és azt ki kell nekem szépen pucolni, úgy leadni, mer most így nem veszik meg.”

„- Mit szoktak gyűjteni itt az erdőben? - Hát ilyen szanapucskát, somot, gombát, ami éppen szednek, vagy egyszerűen lehet szedni. - És ezeket itt lehet eladni helyben? - Jön Aggtelekrő’, Szibő’ jön egy vállalkozó, azt úgy veszi le 50 Forintér avval. Egy nap? Meg lehet keresni körülbelül olyan ezer forintot. Mer az az igazság benne, hogy ha van is, utána meg má az ember csak szemelget meg hát nem lehet szedni. Nem lehet szedni. Az ember rá van utalva, meg az ember tényleg jár a szegénység után, úgyhogy ma is vótam bogyózni, akkor vót a fiam is, mind a két fiam, akkor kedden jönnek ki, kedden tudjuk úgy leadni, és úgy lesz az ebéd, vagy a vacsora, vagy valami. Olyan négy órakor, fél ötkor kelünk. Hogy még hidegbe meg tudjuk szedni, le tudjuk adni.”

„A városi önkormányzatnál hatvannégyezer forint a bér, úgy elmennék utcát seperni, kapálni, gereblyézni, csak legyen. Takarítani is elmennék, bárhova.”

„Az autópályánál dolgoztam reggel hattól este hatig, vagy nyolcig, majdnem egész nyáron.”

„Interneten keresztül kerestem. Pestre kellett felmenni, és ott volt a kiközvetítő iroda vagy mi az, és onnan. De ott is lehúztak, de mindegy. Mindenhol lehúznak. Egy hónapot voltam.”

Gyakori volt a munka kapcsán ezeken kívül még két állítás: az egyik, hogy semmilyen munkalehetőség nincsen, ha mégis adódik, akkor sem éri meg elvállalni.

„Hát dolgozok, de hát, hiába dolgozok én, minek! Hínak dolgozni, ha elmegyek dolgozni, akkor kell ilyen kiskönyvet kell csináltatni, alá kell írni, akkor ezt a jövedelempótlót elvonják

túlem, azt elmegyek dolgozni, kapok ott vagy 30-40 ezer forintot, mit érek én most azzal, elmegyek vonattal, a vonattal elmegyek, a bérletet nem fizetik, az saját pénz akkor.”

„Most is volt ez a ganat szedés, 4 forintért. De nem éri meg! Mert nem keresi meg azt az összeget, amit itthonról kaját elvisznek.”

„Dolgoznának valahol, de még itten nem voltak olyanok, akik elvinnék őket dolgozni, ha meg olyan van, nem mernek elmenni, mer vannak olyanok, ahol a vállalkozók becsapik őket. Elviszik őket, akkor dolgoztatik őket két három hétig meg egy hónapig, azt pénz nélkül jönnek vissza.”

„Ha teszem fel magának, hogy szociális járadékot másodmagával kap 54 ezer forintot három gyerekkel. Most beviszi a polgármesteri hivatal 6 órában dolgozni 40 ezer forintért? És akkor reggeltől estig dolgozzon a forró kemence mellett! Hát bolond volna elvállalni!”

A másik állítás, amely gyakran elhangzott, hogy régen jó volt: volt munka, a magyarok és a romák között nem volt ellenségeskedés, és a roma fiatalok sem voltak olyan szemtelenek, neveletlenek és tiszteletlenek, mint a most serdülő, illetve kora ifjúkorban levők. E nyomán újra és újra elhangzott a megkérdezettek körében, hogy a „régis rendszer”, a „Kádár-korszak” volt ideális, amikor az embereknek dolgozni kellett, volt megbecsülés, rend volt, fegyelem és nyugalom.

„Melót kell hogy adjanak, és visszaáll a kommunista rendszer, hogy aki nem dolgozik, elviszik. Nem? Az lenne a legjobb, nem? Akkor mindenki tudna dolgozni. Nem lenne az, hogy munkanélküli ember. Az kéne. Ha nem dolgozik, akkor elviszik a börtönbe. Úgy kéne. Legalább lesz munka mindenkinek.”

„Hát régebben jobb volt sokkal. Kádár idejében is sokkal jobb volt, mint most! Akkor vót munkalehetőség, pénz vót az embereknek, minden!”

„Itt járkáltak a rendőrök. Maga hol dolgozik? Adja ide a személyi igazolványát! Ha valaki nem dolgozott, 30 nap! Most meg mit? Nem dolgoznak a népek, potyára kapják a pénzt! És munkát nem adnak.”

A romák között nagyon súlyos generációs szakadék érzékelhető a rendszerváltás előtt és után szocializálódtak körében.

Az idősebbek arra panaszkodnak, hogy a fiatalok nem hajlandók dolgozni, csak a munkanélküli járadékot veszik fel, abból éldegélnék, közben tiszteletlenek. Azt mondják, szigor kellene, s hogy újra kötelező legyen a munkavállalás. Az idősebbekre jellemző, hogy elítélik a kamatos pénzt igénybevevőket, de még inkább az uzsorásokat, s hogy az ellentmondásos vagy kifejezetten rossz magyar-roma viszony ellenére is ápolják a jó viszonyt a helyi magyarokkal, illetve törekednek a feljükk táplált bizalomra rászorgálni, azt fenntartani. A tiszteletben tartás és megbecsülés fontossága az idősebb generáció körében egyértelműen fontos érték.

A többségi társadalom és kisebbség viszonya, illetve a diszkrimináció dühöt és ellenállást kiváltó hatása körükben nem jellemző, inkább csak **a becsületesség bizonyításának vágya és a fiatalabb generációtól való elhatárolódás érzékelhető** különös mértékben.

„Régebben volt azért munkahelyek. Meg férfiaknak kötelességükbe vót, hogy menjenek dolgozni. Mer ha nem vót, akkor rendőr is be nézgette a könyvet, hogy hol dolgozik, leállította meg minden, de most már sok fiatal nem dolgozik. Aki kidolgozta, megérdemli adom a pénzt, nem? Nem annak kéne, aki az életbe nem dolgozott”

„Itt vannak a fiatalok. Soha életében nem dógoznak, kapják a családi pótlékot, kapják a nevelési segélyt. Mind fiatalok, letelik az 5-6 hónap, vagy 3 vagy 4, akkor elküldik munkanélkültre. És kapnak 38 ezer forintot. Én meg ledolgoztam 18 évet, és kapok 48 ezer forintot, hogyha nincs letiltva! Elvisznek minket lyányom kezesnek, és letiltsák az egész kis pénzünket, ezt csinálják velünk a fiatalok, a mi öregünkkel. Mivelünk.”

„Régen nagyobb volt a szigorúság, de jobb volt az, mert nem volt ez a zűrzavar, mint most van. Akkor dolgoztak a cigányok is. És akkor nem loptak a gyerekek. Még egy gyümölcsöt sem vettek le a fáról, ha nem kaptak rá engedélyt. Leszoktatták az emberkéket a munkáról. Mert kapják a segélyt, és minek menjen dolgozni.”

„21 éve van munkaviszonyom, most kezdtem a 22.-et. De jobban fizetik azt a munkanélkülit, aki életében nem látott munkát, mint aki 20 éve 30 éve, 50 éve dolgozott. Azt nem fizetik ki. De azt a munkanélkülit most már kifizetik. Tudja, mit kellene tenni? Vissza kéne hozni a Kádár idejét. Aki nem talált munkát 1 hónapra, bement a börtönbe.”

„Hát a fiatal mit csinál? Még dógozni sem megy. Én ledolgoztam becsületesen! De hát egyebet nem tudok mit mondani. Én a vállalatnál tettem magam tönkre.”

A fiatalok arra panaszkodnak, hogy nincs munkalehetőség, ami mégis akad, az nem kifizetődő és megalázó, s hogy a kevés segélyből pedig képtelenség megélni. **A magyarok felől érzékelhető tartózkodás és elhúzóds dühöt és ellenállást kelt a roma fiatalokban, ezáltal fokozva az ellentéteket, sérelmeket.**

Ennek következménye az is, hogy az adódó munkalehetőségek java részét azért sem vállalják szívesen, mert megalázónak tartják nem pusztán a munkavégzés nehézsége és az értékén alul megfizetettsége miatt, hanem abból a tényből fakadóan, hogy a magyarok mint munkaadók vesznek részt a folyamatban, s behódolásként élnek meg sokan azt, ha elvállalják a számukra amúgy is rossz üzletet sejtető munkákat.

„Nem akarok az utcára elmenni takarítani. A franc menjen!”

„Megyünk almát szedni, csúszunk a fa alatt 3000 forintér! Szedjük a hulló almát. Ha esik, ha szakad.”

„Amit a cigány megtesz, azt magyar nem teszi meg. Azt nem teszi meg soha az életben, hogy ő mászkálna csúszkálna, sokkal nem elmaradottabbak azok, akik elmennek. A cigányok elmennek inkább dolgozni, 3-4 ezer forintért éjjel nappal dolgoznak. De a cigányság az mindig is így volt, csak erre voltak majdnem kiképezve. Most fent a közhasznú munkán az egész várost ők lássák el majdnem a legnagyobb fizikai munkával.”

Kamatos pénz

A kamatos pénz olyan hitel, amelyet a szegregált telepek szinte mindegyikén egy, vagy több helyi roma ember ajánl föl azok számára, akiknek nincs módjuk kölcsönt felvenni vagy kölcsönkérni rokontól, ismerőstől, de szükségük van pénzre. A kamatos pénzből élőket leggyakrabban fináncnak, vagy uzsorásnak nevezik. Az emberek elmondása szerint a rendszerváltás után kezdett elszaporodni az uzsorások tábora.

„Meggzűnt a bánya, rengeteg üzem bezárt, végkielégítést kaptak, és elkezdtek a pénzt kölcsön adni kamatos kamatra. És a szegényebb réteg, teljesen bekerült ebbe a mókuserékbe.”

Ezek az emberek jellemzően 100%-os kamatra adnak kölcsön a rászorulóknak. A pénzbehajtás drasztikussága a finánctól függ, de nagyobb részt az adósok fizetési képtelenség esetén számíthatnak a vagyonukból való teljes kiforgatásra, szélsőséges esetben akár a ház elvételére, illetve fizikai bántalmazásra. Az uzsorából rengeteg konfliktus származik.

Akik használják és be is vallják ezt, azok azt állítják, szinte mindenki használja, s hogy nem lehet másképp megélni, hiszen nincs elég pénz.

„Ha nincs pénz, akkor kérjünk kamatos pénzt! Itt muszáj, mindenki, azt lehet mondani.”

„Jaj, az borzasztó itten, ami itt van. Olyan nincs, aki nem kéri, mer' mindenki kéri. Mer itt a szomszéd is, ez is kamatozik. Ez is ezret ezerre adja. Itten mindenki, énszerintem. Mer olyan nincs a faluba, aki nem kér. - Nem lehet másképp megélni? - Énszerintem biztos hogy nem. Kis somozni, gombozni el lehet menni arra a kis időre, mer abból is lehet keríteni, csak nem úgy, ahogy kéne.”

Arról azonban, hogy az-uzsorásról mit gondolnak, a pénz igénybevevők között is megoszlik a vélemény. Vannak, akik azt mondják, nem tehetné meg ezt, a szegényekből él, kizsigerel mindenkit, kihasználja a legelesettebbek kiszolgáltatottságát, s gyűlölettel beszélnek róla.

„99%-a mind azt csinálja! Egymás pénzéből él! Némi család van itt nagyon sok, ilyen hátrányos helyzetűek, ezekből élnek meg. Sajnos. És a gyermekeknek nincsen meg a napi szükségletük, nincsen meg, mert elveszik a pénzt tőlük.”

„Ezért élnek így a cigányok szerintem a zsugorás kamatosok miatt. Mert szerintem azért szorulnak némelyik a szegény életre, meg a verekedés ez miatt van szerintem, a kamat miatt, ezt kéne valahogy leállítani. Hogy a zsugorásokat leállítani.”

„És a gyerekeket elviszik kezesnek, és letiltás az egész pénzünket. Most is 59 ezer forintból 14 ezret kapok. Letiltják, gyermekem! Há' mer kezesnek elmentem a fiamnak, és közbe meg nem fizeti. És így tiltják tőlem lefele. - És nem tud semmit csinálni? - Nem, hát mit? Mit? Verekednek! Hát úgy képzeld el kislányom, hogy még a rendőrök is kiszálltak, ablakot, ajtókat beverdestek, sörösüvegekkel.”

„Éheznek a gyerekek csupaszon, koszosak, nem tudnak takarítani. De itten majdnem arra mind. Csak titkolóznak, mert be vannak fenytve, hogy berohanik, meg megöldösik őket.”

Vannak, aki azt mondják, a finánc nem kényszerít senkit arra, hogy elvegye azt a pénzt, s hogy jó üzletember, ügyes.

„Őszintén mondom, én is megcsinálnám! Ha lenne olyan hülye, mer azt kell mondanom olyan hülye, aki eljönne hozzám, és kérne, hogy én azt mondanám, hogy adok 20 ezret, de jövő hónapba adsz negyvenet, akkor persze hogy megcsinálnám!”

Vannak olyanok is, akik azt mondják, csak az uzsorásra lehet számítani, ha bajba kerülnek, s ezért hálásak neki.

„Uzsorások azér’ sok mindenbe’ segítenek.”

„Mi szeressük őket! Mer ők segítenek! Kiveszik az éhséget a szánkából! Adnak kenyeret. Nem sokat kérnek. Csak annyit, hogy meg tudjunk élni, hogy ne döggöljünk éhen. Nincsen döggút, nem tudunk elmenni egy kis döghúsért.”

„A mi uzsorásaink stabilak! Kiveszik az éhséget a szánkából! Nem utáljuk őket. Nem az uzsorások miatt vagyunk itt.”

S vannak, akiknek az a meggyőződése, hogy az az ember, aki igénybe veszi a kamatos pénzt, az meg is érdemli.

„- És általában mire szoktak az emberek kamatos pénzt kérni? - Hát élelemre. Az tuti, de van, aki borra, italtra, cigire, kávéra. Ilyen, hogy mondjam, ilyen, amivel rontják az egészségüket.”

„Nem azt mondják, hogy menj! Nem zavarnak téged oda! Magadtól mész. Nem küld oda téged senki. Ha muszáj, akkor muszáj.”

„Megkapják a pénzt a cigányok, egy-két hétig eltart. Nem egy-két hét, négy nap! - És utána mi van? - Uzsorakamat megy. Meg elmennek csípni, lopni.”

„Nem a kamatosok a hibások, hanem szinte mi. Mert mi megyünk oda kérni.”

„Ő nem hív senkit oda. Hogy gyere na itt a pénz! Ő erőszakkal nem adja oda neki. Őhózzá mennek. Tehát ez olyan...hogy ha...no hogy mondjam...hogy fejezzem ki magamat.. tehát ők, ők erőszakoskodnak rajta sokszor, hogy adjanak neki pénzt.”

„Annak a problémája, aki felkölcsönözi magát. Mert senki nem hív erőszakkal, hogy gyere vedd el tőlem ezt a pénzt.”

„Mindenkinek másabb a gondolkozása. Van olyan sok, hogy aki megkapja a pénzt az szinte kimegyen tartozásba.”

„Hiába szegények, de szeretik meginni a magukét. Van úgy, hogy sokan berúgnak, elgépezik a pénzüket, és akkor nem maradhat, miből kezdenek valamit? Szinte amit kapnak, tartozásba megyen.”

„Elitta a pénzét, vagy eljátszotta, és ebből fakad az egész. Megkeresik az uzsorást, hogy nekem kellene ennyi, annyi, merhogymár ő visszaadta neki, de nincs miből éljen a másik hónapig. Úgyhogy az az ő azt mondom, hülyeségük volt az, hogy egyszer is elkezdték. Mer egyszer elkezd az ember, nem tud belőle kimászni.”

„Van, aki már uzsoráshoz van szokva. A pénzhez. Nem megy el dolgozni, mer' van, akinek ez szégyen.”

A legtöbben azonban negatívan ítélik meg, részben azért, mert irigylik a jólétét és gazdagságát, amely mögött nem megszenvedett évek, nehéz munkavégzés állnak; részben pedig azért, mert a legszegényebb, sokgyermekes, nyomorgó és éhező családoknak még a tetőt is elveszik a fejük fölül, s nem átallják a gyermekeket is elvitetni tőlük.

„Képesek ám megverni az embert. Tudnák nevet is mondani, meg is tudnám mutasztani azt, akit itt az utcába megverték, csak azért, mert nem tudta visszaadni a pénzt. Volt olyan is, hogy a postás kihozta, elment a postással, és úgy kapta ki a kezéből a pénzt. Úgyhogy én szívem szerint, ha énrám lennének bízva, én nem följelenteném őket, én fölakasztanám őket. Mer sok családot nyomorba visznek ezzel az uzsoráskodással. Há' volt olyan, hogy verekedés van, nem jön senki tanúnak, mert az uzsorás lefizeti.”

„Az uzsorások. Más embernek nincs kenyérre, őneki meg van arra, hogy kiadja, és akkor abból csak a verekedés meg veszekedés van. Hogy leisszák magukat, akkor gondolom nem tudnak gondolkodni, és akkor abból már csak a háború van.”

„Ha a családi pótlékról van szó. Azt a gyerek nem kapja meg. Azt a szülők ugye megisszák. Vagy megisszák, vagy vissza kell adni a kamatokat, amit fölvettek.”

„A pénzt nem adja meg, házat elveszik. Kizavarik. Hát rámennek a házra. Az én testvérem volt az, akitől, vissza kellett neki adni a házat. Mer a gyerekeket elvitték. Mocskos aljas disznók!”

„El is rabolnak téged estefeled. Terroristáknak teszik magukat, ilyenek az emberek. Most a börtönben vannak.”

A leggyakrabban félnek az emberek a fináncoktól, hiszen nagyon könnyen bajba kerülhetnek, ha nem tudják megadni az egyre halmozódó adósságukat, illetve ha elárulják az uzsorást.

„Megfélemlítik a többieket, és akkor ebből válnak ki a vezetők. Mondjuk lehet, hogy éppen írni olvasni nem tud, mert van ilyen. Olyan a család, nagy a család, meg börtönbe ültek meg minden, meg van a múltjuk. Szúrtak is meg minden.”

„El kellett hagynom a falut. Egyelőre, amíg le nem bonyolódik az élet, helyre nem áll valami. Addig nekem cseppet szünetelnem kell. Három kiskorú gyerek van és nem merek visszamenni, és szocpolra van a lakás. Na, nem mondom ki a lényegét. Várom kell velem egy darabig, amíg helyre nem áll az izé, oszt akkor má csak lecsitul az ügy vagy lesz valami. Ha nem akkor ott eladnám a házat.”

„Odamegy, bemegy a lakásába, biztos hogy megfenyegetik. De a lakásból nem jön ki az a szó, hogy márpedig volt itt, és megfenyített. Pedig ő is cigány, nem meri elmondani, mer fél, hogyha a fülére jut, akkor ki tudja, hogy mit hogyan, hogy mi lenne. Mer sok mindent lehet látni hogy igenis a tévébe is, hogy lakást rágyújtották, megverték a családfőt. És azért nem merik megszólalni.”

Éppen ezért szinte egyáltalán nem fordul elő, hogy feljelentést tesznek ellene, még akkor sem, ha ez nagyon sok családnak közös érdeke. A probléma azonban az,

hogy az uzsorás érdekérvényesítő képessége messze felülmúlja azokét, akik szembe próbálnának szállni vele.

„Mit hazudjon az ember, mit tagadja. Van olyan ember, aki fél, nem mer bemenni, három főnek kéne bemenni aláírni a hivatalba. De sajnos nincs olyan.”

„Ha odaadja a pénzt, és nem ad neki vissza, már abból is van, csak nem lehet neki visszamondani, mer’ akkor házra jönnek, vagy valamit csinálnak.”

„Adóhatóságot ráküldeném. Ami ott van fönt neki, az mind ebből a kamatos pénzből van. De adok neki 20 ezret, az illetőnek, mán vissza is lépett. Ott nem úgy vállaltatja be. Ha volna összetartás, nem így volna.”

„Mindent megengedhetnek maguknak ezek a kamatos pénzesek, mert mindent megvesznek. Hát nem tudnak velük mit csinálni! A végén kiverik belőled, te odaadod, bemegy a polgármesteri hivatalba, és azt mondod a polgármesternek, jelentse már fel, hogy ez meg ez, elvette tőle a pénzét. Jó, feljelenti, de neked tanúskodnod kell, hogy elvette. Ő nem!”

„Hát ezt kéne valahogy megszüntetni, de sajnos sehogy nem tudol ellene fordulni. Mer egy az, hogyha bemész például a tanácsra vagy a rendőrségre, akkor azt mondják, hogy nahát akkor oda kell állni szembe vele és meg kell mondani. Na de azt nem teheti meg az ember, most én se tehetem meg, mer a férjemmel rokon. Utána meg jönnének oda a házunkra verekedni, oszt hova mennék a gyerekekkel. Ez a gond. Meg képesek volnának megölni is egymást.”

Sokan, akik beszállnak egyszer az ördögi körbe, amelyben egyre több és több pénzt kell visszafizetni a csaknem semmiből, mégis sikerült megszabadulniuk ettől és kiszállnak. Ezek az emberek jellemzően nem kerülnek többet vissza, s mindent el is követnek ennek érdekében.

„Nem lehet kiszállni valahogy? - Hát nagy nehezen kell, úgy egy év, két év. – Aztat akarnunk minél hamarabb, de hát ha az ember aztat odaadja, akkor muszáj visszakérni. De valahogy próbálkozok, hál istennek, én mán, sikerül kifelé mennem.”

„Mink is belementünk, de hát azzal tudtunk kikerülni, hogy el is költöztünk, azt ami pénz fennmaradt, azt kifizettem. És azóta nem. Letudtuk a tartozást, elköltöztünk, azóta visszajöttünk és nincs kamatos pénz. Tiszták vagyunk.”

„Én eztet mindenkinek ajánlom, hogy rossz belemenni a kamatba, az biztos, valahogy így össze kell tartani, hogy na én mán nem is fogok kamatozni, nem bánom, ha abba a hónapba akármit tudok, enni, én ebbe a hónapba kimegyek meg minden.”

„Nyugodalmat szeretnék, nem veszekedjünk, nem kamatozzunk, aki meg kamatozik, azt letagadja, büszkének teszi magát. Dugva csinálják. Ez megyen. S ebből vannak fiam az ölések.”

A megkérdezettek között akadt jó pár olyan ember, aki mindent elkövet azért, hogy ne kelljen felvennie kamatra pénzeket. Ők alternatívaként leginkább az alkalmi munkákat említették, mint pénzszerzési lehetőséget. Ténylegesen **elválík két csoport az emberek körében: akik inkább a kamatos pénz felé nyúlnak, illetve akik inkább olcsó munkákat vállalnak el.**

„Hát a kamatos pénzzel most nem foglalkozok, mer nem éri meg, nekem minek. Nem kérek pénzt senkitől, elmegegyek maszekba dógozok.”

„Nem foglalkozok ilyenekkel. Tévébe is mondják, hogy házak rámennek ilyen kamatpénzre. Ilyenekről én már lemondtam. Inkább járok maszekba. Annyi kell, annyit megkapom.”

„Én eddig még hála istennek egyszer sem kértem, ha tehetem, nem is fogok, én akkor inkább elmegyek alkalmi munkába dolgozni.”

„Van, aki kamatos pénzből él, van aki nem. - És aki nem, az miből él? - Hát aki nem, az megy az erdőbe keresi a pénzt.”

„Mink nem kamatozunk. Mink megyünk, azért, hogy éjjel nappal az erdőn van a fiam, ilyen maszek munkákat elvállal még.”

Akad olyan telep, amelyen a kamatos pénz felvételének alternatívájaként a zálogot említették az emberek. Mivel a bankok és pénzügyintézetek nem adnak hitelt a rendszeres jövedelemmel nem rendelkező embereknek, az uzsorások monopolhelyzetben vannak. Akadnak települések, ahol nem csupán egy-két finác akad, hanem úgynevezett alvállalkozók is vannak, akik maguk is 100%-os kamatra adnak ki pénzeket abból a tőkéből, amelyet ők maguk is kamatra vettek fel. Az emberek lassan eltanulják egymástól, hogy „ez a rend”, s az egymásnak adott dolgokat lassanként már kamat nélkül alig lehet kölcsönkérni.

A kamatos pénzt igénybevevők vagy hirtelen bekövetkezett váratlan plusz kiadás miatt kerülnek bele a mókuserékbe, vagy valamilyen káros szenvedély, függőség miatt, vagy a pénzük beosztásának teljes hiányának köszönhetően. Vannak azonban olyan esetek, amikor tényleg nincs más megoldás, azonnal pénz kell. **Előfordulhat például ilyen télen, amikor munkalehetőség egyáltalán nincsen; amikor valaki megbetegszik, vagy meghal; vagy amikor pénzbüntetést kell kifizetni.**

„Kell egyszer kétszer. Én mondjuk egyszer kétszer szoktam, amikor kell valami gyógyszer, vagy valami, csak akkor kérek, ha fontos, nem azért, hogy csak úgy egyek, vagy igyak, de van olyan is, aki csak izé.”

„Mer volt úgy, hogy én is benne voltam. Mert volt tél, én is megszorultam. Mer az ember megszorul, nincs télen munka, hova szoruljon, magához.”

„Nekem lebénult a kisfiú, én is intézetbe nőttem fel, és nekem nincsen olyan családi körülmény, hogy na segítettek volna rokonság vagy édesanyám, 3-szor műtötték a gyereket, és meg voltam örülve, hogy nincsen olyan, hogy bemehetek hozzá és hogy öleljem át meg minden, és akkor így kisegített. Épp másfél éve. - És azóta még benne van. - Benne.”

„Van olyan, hogy aki muszáj hogy elvegye, mondjuk év végén sok villanyszámla van.”

Konfliktusok és tabuk

Konfliktusok

A konfliktusok, összetűzések és viták okaként az emberek összesen öt tényezőt neveztek meg. A **gyerekekből** gyakran fakadnak konfliktusok. Alapvetően kétféle módon. A gyerekek általában teljesen szabadon mennek ide-oda egymáshoz, illetve játszanak az utcán, csapatokba verődve. A legtöbb szegregált telepen nincs kerítés a házak körül, vagy ha van is, állandóan nyitva áll a kapu és a ház ajtaja is. A gyerekek önállóan mozognak a telepen, sokszor az egész településen. **Az apróbb, gyerekek között elkerülhetetlenül kialakuló civódásokból óriási, szülők és családok közötti, sokszor véres verekedés gerjed. A másik, gyerekekből fakadó konfliktus azért alakul ki, mert az egyik gyerek csavargásra, lopásra vagy besurranásra, „fajtalan” beszédre, vagy bármiféle egyéb olyan dologra veszi rá a társát, amelyet a szülei helytelenítenek, tiltanak, s amelytől óvják.** A különböző nevelési elvek ütközése ez, pontosabban a teljesen szabadjára engedett gyermekek találkozása azokkal, akiket szigorúbban fognak szüleik. Így gyakran alakul ki a szülők közötti, illetve a családok közötti konfliktus.

„Gyerekek végett van a veszekedés, hogy bemennek a kertekbe, azt már eleve még meg sincs érve a gyümölcs, de már aztat leszedik.”

„Szóváltásból meg van ugye a baj. Ha megbántsa a másik gyereket ugye, egyből ugye összeverekednek, és akkor rájuk vernek ajtót, ablakot, most csinálom én is azt is.”

„Páran összemennek azok a fiatalok, egymásnak beszólogatnak, akkor az egyik nem hagyja magát, akkor fogja azt akkor a másik is beleszól.”

„Még a gyerekek között nincs konfliktus, addig jó. De mikor az egyik gyerek elviszi a másikat lopni, a másik már háborog ellene.”

„A fiatalságnak nincsen szórakozása, kint vannak az utcákon, egész éjjel, lármáznak, csörömpölnek.”

A **kamatos pénz** miatt szintén brutális verekedések, verések és egyéb megtorló jellegű cselekedetek fordulnak elő (a ház felgyújtása, elvétele). A finánc, aki leggyakrabban 100%-os, de legjobb esetben is 40%-os kamatra ad kölcsön, illetve ad el hitelbe élelmiszert, alkoholt és más fogyasztási cikkeket, behajtja a pénzt adósaitól.

„Hogyha esetleg nem akarta visszaadni, volt olyan is, bizony akkor pofonvágta a nőt. Csak ugye nem merik feljelenteni, mert akkor tanúskodni kell nekik, és akkor... máris megvan a háború. Nem is kapnak, meg jól el is verik őket.”

„Nincs iskolában, megverték az anyukáját. Ő is kapott, meg a karon ülő gyerek, akivel ment. Miért? Mert nem fizették ki a pénzt.”

A mértéktelen **alkoholfogyasztás** és az ebből fakadó alulkontrollált vagy kontrollálatlan viselkedés, az agresszivitásra való hajlandóság és kedv növekedése rendszeresen konfliktusokhoz vezet. Mind a kocsmákban, mind a köztereken, mind pedig a családon belül, a házakban jellemzőek az ebből adódó verekedések, heves összeszólalkozások. **A lerészegedés minden segély kiosztása alkalmával kiszámíthatóan bekövetkezik, s az ebből fakadó verekedések és a garázda bűncselekmények elkövetésének valószínűsége is megemelkedik. Az alkohol kiemelkedően nagy arányban vált ki agressziót a szegregáltan lakó, rendszeresen alkoholt fogyasztó emberek körében, s ennek érzékelhető a negatív hatása: a konfliktusok legjava ehhez köthető.**

„- Egy-egy ilyen verekedés, veszekedés min robban ki? – Hát legjobban az italon. Hogy nem kínálja meg, egy pohár sörrel, vagy egy pohár borral, vagy a másik amúgy is szeret úgy kötőlködni, meg ilyen pökhendi dolgok mennek itten. A legtöbb ezen van. De amikor nincsen, mer harmadikán szok’ lenni a szociális járadék, meg hetedikén, nyolcadikán van a családi. Most nyugodt van, meg minden, nyugodalom van, de amikor egy csöpp pénz van!”

„Főleg estefelé, főleg mikor fizetés van, vagy családi vagy mit tudom én, akkor van a legtöbb részeg a városba. Hát az az illető, nekem már nagy bajom van vele, lemegyek és megbeszélem vele. Most nem tudok beszélni, akkor beverek kettőt aztán annyi.”

„Bemennek, elisszák az agyukat, megbeszélik, hogy ezt öljük meg, ezt öljük meg, ennek adjuk vissza, ezt verjük meg, és ez így megy. Isznak, hazajönnek, berúgnak, bepiálnak, nem érzik, hogy mit csinálnak, füveznek is, minden, és akkor így összecsapnak két család. Összecsap, és akkor arra lyukadnak ki, hogy akkor öljék meg, hogy tegyék el láb alól.”

Az **„irigység”** és a **„pletyka”** szintén mint konfliktusforrás fogalmazódott meg. De mit is jelent az irigység? Az irigység abból ered, hogy az emberek folyamatosan egymáshoz viszonyítanak. Méricskélnek, hasonlítgatnak. Senkinek nincs semmije, s ha mégis van, az gyanús, bosszantó, mi több veszélyes, „törvénytelen”. Veszélyes és törvénytelen, mert fölboríthatja annak a hallgatólagos megegyezésnek az érvényességét, amely úgy szól: „szegények vagyunk, nem tehetünk róla, és nem tehetünk ellene”. **A közbeszédben egyértelművé válik, hogy mindenféle változás, egyéni siker vagy gyarapodás a közösség kárára van, ezért „üldözendő”.** Ha valakinek gyarapodik a pénze, az nem tisztességesen szerezte meg, vagy nem tisztességesen jutott ahhoz a munkához, amivel megszerezte, vagy nagyra vágyó, sokat képzel magáról. Ha valaki jobban teljesít az iskolában, nagyobb a tudása, az azt jelenti, hogy lenéz és elítél mindenki mást, azaz ellenséges a többiekkel szemben.

Az irigység fogalma tehát azt takarja, hogy az egyének és az egész lakóközösség minden eszközzel arra törekszik, hogy megakadályozza bármely egyén gazdasági vagy kulturális tőkájének növekedését. A megakadályozás, ellehetetlenítés módszerei pedig a kigúnyolás, a szimbolikus megalázás a pletyka segítségével és végül a meglopás.

„- A pletykák gyakoriak? - Hajaj! Hajaj! - És abból szoktak lenni veszekedések? - Hogy ne mán! Jobb hogyha inkább hallgassunk el, nem érdemes némelyikhez szólni, mert nem azt mondja, amit te mondasz, kellemetlenség meg minden.”

„Ez ezt mondta, az azt mondta, ilyenek. Meg van belőle a veszekedés. Tudod kitalálk azt is, ami nem is igaz, ami tényleg nem mondtál meg minden, azt akkor erővel állítják, hogy te azt mondtad. Azt akkor az idegesítő.”

Az emberek leggyakrabban a lerészegedéshez vezető alkoholfogyasztást jelölték meg konfliktusforrásként. A második legsúlyosabb tényező a gyermekekből fakadó viták, ezt követi a pletyka, az irigység, végül pedig a kamatos pénz használata.

A vizsgált telepek mindegyikén hangsúlyosan szerepelt a problémák között az alkohol, a kamatos pénz használata azonban nem bukkant fel mindenhol. A gyermekekből fakadó konfliktusok súlyossága és gyakorisága, illetve az irigység mint konfliktusforrás is telepenként változott.

A nők mind a konfliktusokról, mind a tabunak számító, vagy szégyenletes dolgokról inkább beszélnek, mint a férfiak.

Azokban az interjúkban, amelyekben csak nők beszélnek, a legtöbben az alkoholt, majd a gyerekeket említik konfliktusforrásként. A férfiak az alkoholt mint konfliktusforrást egyetlen esetben sem említették. A férfiak összességében és arányaiban is kevesebb konfliktusforrást jelöltek meg és beszéltek róla, mint a nők.

Az irigységet és a pletykát mint konfliktusforrást azonban a férfiak említették többször, ellentétben a kamatos pénzzel, amelyet egyáltalán nem neveztek meg.

Tabuk

A tabu, azaz a szégyen tárgyának említési gyakorisága, az, amiről nem szívesen beszélnek, elválik nemenként. **A kamatos pénzt inkább a nők kezelik tabuként**, mintha jobban félnének a következményektől, vagy jobban szégyellnék. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a kölcsönért általában a nőket és gyerekeket küldik, így inkább az asszony kerül abba a helyzetbe, hogy meg kell alázkodnia.

Az alkohol viszont kizárólag a férfiak számára volt tabuként kezelendő téma. Ez valószínűleg azért van így, mert a férfiak, amennyiben alkoholbetegek, vagy legalább meghatározó jelentőségű mindennapjaikban az alkoholfogyasztás, úgy jellemzően a segélyekből és a gyermekek után járó pénzből fedezik a kiadásait. Ez azt eredményezi, hogy a gyermekek nem kapják meg azokat a dolgokat, amelyekre szükségük van (ruházat, tisztálkodás, tanulás, stb. terén) sok esetben még éheznek is.

A magyarok és romák között feszülő ellentét inkább a nők számára tabu, de jelentős a férfiaknál is. A nők jóval gyakrabban helyeslik és vágyják a többségi társadalom normáit, szeretnének úgy élni és viselkedni, mint a helybéli magyar családok. (Ennek oka alapvetően a nők, anyák biztonság és állandóság utáni fokozott igényéből ered, éppen amiatt, mert ez a gyermekvállalásnak és a gyermekek egészséges nevelkedésének feltétele. Konformistábbakká formálja a nőket a férfiaknál az a tény, hogy a stabil megélhetés és biztonság előrébbvaló számukra a gyermekek szükségletei miatt és a fokozottabb kiszolgáltatottságukból fakadóan.) Ezért is tapasztalható, hogy jobban szégyellik a magyarok rosszallását, a saját életkörülményeiket és a hozzájuk tapasztalt sztereotípiákat.

„Régen volt ilyen, hogy a magyar nem állhatta a cigán't, a cigány meg a magyart, de ilyen mos'már nincsen.”

„Én azt mondják nekem magyar asszony vagyok, mert magyar az uram. Én nem foglalkozom eggyel se.”

„Az én két gyerekem mind magyarral foglalkozik. Mind magyarral. Nekijek nem is kell cigány. Ez van. - Miért? - Azt a magyart is úgy teremtette a jóisten, mint azt a cigányt, nem? - Akkor mért nem kell neki cigány? Mért nem foglalkozik cigánnyal? - Jól teszi. - Miért? - Mert az anyja is magyarral lakott. Én cigány vagyok, de én nem laknék cigány emberrel.”

„Hát a parasztok szeretik a finkei romákat, az biztos. Má' mostani embereket, de régebben nem szerették őket, mer ezek verekedtek, minden, testvéreket megszúrkáltak, minden vót itten.”

„Itten a parasztok is össze vannak a cigányokkal nőve.”

„Jó viszony. Heló szia szevasz, jó vagy? Iszunk egy jót? Iszunk egy jót! Hát akkor igyunk egy jót! Én iszok egy sört, te iszol egy sört, szia, szevasz. Evvel ennyi. Tisztelnék minket. - Nem nézik le a cigányokat? - Nem, nem! Abszurdum! Abszurdum!”

A férfiakra viszont jellemzőbb, hogy nyíltan, szégyenérzet nélkül felvállalják akár az ellenséges viszonyt, a távolságtartást is a többségi társadalom tagjaival.

„- Miért a cigányokat szűrik ki? – Tudják azt magok, hogy miér', nem kell azt kérdezni. Tudják magok is, mi is tudjuk! Nézze, maga jön, elmegy, és lehet, hogy nem lássuk magát soha

többé. Lehet. És akkor mit értünk ezzel a beszélgetéssel? Semmit! Semmit, na erről van szó! Nem is fizettek érte semmit!”

„Az egyik magyar kijött ilyen nagy bottal, hogy minket akar ütni. Voltunk ott 15en, mind roma. Mind haverok úgymond. És a magyar a kutyát kiengedte meg uszította ránk. És mink behúzódtunk a vízbe, mind, és a rendőröket hívta, hogy mi megütöttük. Pedig nem is volt igaz. Mondott az mindent, én meg nem hagytam magam, és még a rendőrnek állt felljebb. De némelyik rosszabb mint a cigány.”

A verekedést és a nyomort azonos arányban tartják a nők is és férfiak is eltitkolandónak, szégyenfoltnak. A nyílt agresszió és a nyomában járó félelem, illetve a nyomor, szegénység, éhezés miatti szenvedés semmilyen értékrendszer és ideológia mentén nem tekinthető valami miatt pozitívnak, jónak. **A szegregáltan lakók életét megkeserítik ezek a körülmények, s azok a dolgok, amelyek gyengeségre, sérülékenységre utalhatnak: az érzékeny pontok tabukká válnak. Ha valakiről kiderül, hogy gyenge és sebezhető, annak kizárólag negatív következményei várhatóak ezekben a közösségekben, a szolidaritás jellemzően a leggyengébbekre végképp nem terjed ki, így mindenki igyekszik leplezni azt. A leggyakoribb fegyver a sérthetlenség látszatának megőrzéséhez a nevetés, s ennek minden formája.**

Verekedés

A verekedésről természetesen sehol nem beszéltek szívesen az emberek, sokan tabuként kezelik, szégyellik, vagy félnek elárulni bármit is a környezetükben folyó erőszak mértékéről. A vizsgált szegregált lakóhelyek eltérnek egymástól a tekintetben, mennyire gyakoriak és mennyire durvák a verekedések, verések. A verekedésről való beszédek elemzésénél három szempont szerint vizsgáltam az elhangzottakat:

1. milyen típusai azonosíthatóak be annak a cselekménynek vagy helyzetnek, amely verekedést eredményez;
2. mennyire jellemző a durva verekedés, amelyben vér is folyik, illetve amelyben szűrő és vágó eszközöket is használnak az ellenséges felek;
3. miről és milyen arányban beszélnek a telepen lakók: családon belüli, családok közötti, vagy a telepen élők és a nem ott lakók (vagy a településen lakó magyarok, vagy a hivatalos szervek tagjai) közötti verekedésről.

A verekedést kiváltó konfliktus típusai

A verekedés előzménye valamilyen konfliktus. Az előforduló konfliktusok alapvetően három típusba sorolhatók:

- a gyerekek egymás közötti összeveszéseiből, illetve gyermekcsínyekből fakadó családok közötti feszültségek;
- az adósságban szenvedő és a pénzügyi problémák közötti érdekellentétből adódó összetűzések;
- az alkoholfogyasztást követő lerészegedés okozta kontrollálatlan erőszakos viselkedés

a verekedéseket kiváltó visszatérő tényezők.

A gyerekek közötti konfliktusok, majd az ezekből burjánzó családok közötti ellenségeskedések, verekedések azokban a közösségekben, illetve családokban fordulnak elő gyakrabban, amelyekben az alkoholizáló életforma gyakoribb, és a gyermekek után járó pénz a család fő, vagy egyetlen bevételi forrása. Ezekre a családokra jellemzőbb ugyanis az, hogy a gyermekeket elhanyagolják, és a nevelési elvek minimálisak vagy egyáltalán nincsenek. Így ezekben a családokban felnövő gyermekek sűrűn kerülnek olyan szituációkba, amelyek verekedést generálnak először egymás között, majd a szülők, családok között is. Gyakori ezeknek a gyerekeknek a körében, hogy meglopják egymást, besurrannak házakba, kertekbe, kisebb-nagyobb bűncselekményeket követnek el, amely miatt bajba keverednek ők, majd bevonódnak szüleik is. Azokban a helyi közösségekben, ahol arányaiban sok ilyen család él, ott jellemző, hogy az összetartás, a szolidaritás és a morál jóval alacsonyabb, mint azokban a közösségekben, ahol ezeknek a családoknak a száma és aránya alacsony. **A közösség az alkoholista életformával, illetve egyéb, járulékos devianciákkal szembeni toleranciáját mutatja az, mennyire elterjedt ez az életforma. Ott, ahol a közösségi összetartás erős, nem jellemző a felvázolt életformát választó családok léte, s így a gyermekekből fakadó konfliktusok sem hangsúlyosak.**

Az **adós és finánc közötti**, fizikai erőszakig fajuló **konfliktusok** gyakorisága mindenekelőtt három tényező függvénye: egyrészt a finánc által alkalmazott behajtási technikák durvasága, és az adóssal szembeni viszonya, másrészt az adós munkavállalási hajlandósága és lehetőségei, harmadsorban pedig az alkoholfogyasztásának mértéke és gyakorisága. Tehát **egyrészt az uzsorás minél durvább módszereket használ** és minél kíméletlenebb, **másrészt az adós minél kevésbé hajlandó a munkavállalásra, harmadrészt minél jellemzőbb rá a rendszeres és túlzott mértékű alkoholfogyasztás, annál nagyobb a rendszeres verekedések valószínűsége.**

A verekedést kiváltó, magasan a legtöbbet említett tényező a megkérdezettek szerint az **alkoholfogyasztás** következménye (a megkérdezettek 60%-ban említették az alkoholt mint a verekedés okát), amely minden segély vagy egyéb pénz kifizetése után túlzott mértékűt ölt. Az ittas emberek erőszakosabbakká és kontrollálatlanokká válnak, a verekedés bekövetkezése csaknem törvényszerű a vizsgálatba vont 14 romák lakta lakóközösségből 11 helyen. A rendszeres, lerészegedésig fajuló alkoholfogyasztás mértéke és ennek elfogadottsága különböző, ezzel párhuzamosan pedig az előfordulási gyakoriságban is jelentős eltérések mutatkoznak a vizsgált telepéket összehasonlítva.

A **gyerekekből fakadó verekedéseket** a vizsgált 14 helyszínből 5-ben említették, de ennél jóval gyakrabban beszéltek a problémáról mint konfliktusforrásról. **Azok a szegregált telepék, amelyeken említették az ott lakók a verekedés kitörésének okai között a gyermekeket, a legerőszakosabbak között vannak az összes többi vizsgált szempont alapján is.**

A **kamatos pénzből adódó verekedéseket** 4 telepen említették, ott, ahol a helyi uzsorás kíméletlenül bánt a fizetésektelen emberekkel, s ahol a kamatos pénzt használó családok közül több is teljesen eladósodott. Ezekre a roma közösségre jellemző, hogy az uzsorakamat és hitel igénybevétele jóval elterjedtebb a más szegregált lakóhelyeken tapasztalhatótnál, illetve hogy a finánc egy erős szervezetet (a szervezet tagjai jellemzően saját családból és rokonságból kerülnek ki) képes irányítani és alkalmazni a pénz behajtásánál. Teljes tabu alá esik az, milyen „alternatív eszközökkel” lehet az adósságot törleszteni, de néhány telepen kiderült, hogy előfordul a lányok és asszonyok prostitúcióra kényszerítése – úgy tűnik azokban az esetekben, amikor a finánc mögött ténylegesen kiterjedt bűnszervezet áll. (A kamatos pénz és az uzsorás jelenléte azonban teljesen elterjedt, a vizsgáltakon belül egy település kivételével mindenhol megtalálható, abban viszont jelentős eltérések vannak, hogy az emberek milyen arányban használják a hitelt, illetve milyen a megítélése az adott lakóközösségben a kamatos pénz igénybevételenek.)

A vizsgált 14 romák által lakott település részek közül 3 helyen egyáltalán nem számoltak be az emberek verekedésekről:

- M-n, ahol a hitélet nagyon erős és meghatározó a közösség életében, valódi közösségről beszélhetünk, ahol nagyon fontosak a keresztény vallás tanításai, s ahol a teljes nyomorban élő, rendszeresen éhező családok aránya minimális.
- K-n, ahol a romák kevésbé zártan és elkülönülten laknak a helyi magyaroktól, jobb körülmények között, mint a vizsgált telepék legtöbbszörében, és jellemző

körükben kert vagy kisebb földterület megművelése, (amely szintén nem jellemző a szegregált telepen élőkre), s a teljes nyomor és éhezés nincs jelen a roma családokban.

- P-n, ahol a község 100%-a beás cigány, s ahol az emberekre szintén jellemző a kert művelése, illetve állattartás.

Az említett verekedést kiváltó okok mindegyike N-ban és T-n hangzott el.

- N-ban a magyarok és romák közötti viszony kifejezetten rossz, a romák közötti összetartás nagyon gyenge, a kamatos pénz használata és a rendszeres alkoholfogyasztás a férfiak körében megszokott és elterjedt. A teljesen eladósodott családok aránya, amelyekben rendszeres az éhezés is, a vizsgált telepnek átlagán felüli.
- T-n az ott élők már csaknem 96%-a⁷ cigány származású, az összetartás nagyon gyenge, az italozás és a kamatos pénz igénybevétele elterjedt. A rendszeresen éhező családok száma és aránya kiemelkedően magas a többi telephez hasonlítva.

A durvaság mértéke

A verekedés, egymás közötti összetűzések brutalitása a telepen élők közösségének erőszakosságára utal: hol a határ, mi a megengedhető és a már nem megengedhető. Természetesen nincs egységes szemlélet e tekintetben az egy helyen élők között, ennek ellenére állítható, hogy a helyi uralkodó morálnak egy vetülete. A verekedések brutalitása függ attól, hogy a helyi finánc, aki kamatra ad és hitelbe pénzt és különböző árukat, milyen eszközöket vet be az adósaival szemben, a pénz behajtása során. Van olyan település, amelyen a helyi uzsorásra nem jellemző a fizikai bántalmazás alkalmazása, sem az adós kilakoltatása vagy egyéb durva módszerek. Van azonban olyan telep is, ahol a halálos fenyegetéseken és a családtagok bántalmazásán túl az adóst folyamatos fizikai terror, bántalmazás, verések érik, illetve a ház felgyújtása, stb. is módszerek a pénz behajtásának érdekében.

A verekedés durvaságának mértéke függ még az egy helyen lakók összetartásának mértékétől is. Minél összetartóbb egy közösség, annál kevésbé jellemzőek a vére menő, emberölésig is fajuló verekedések. Az összetartóbb közösségek esetében a szolidaritás mértéke magasabb, az értékrend jóval stabilabb, így az ott élők a békés együttélés érdekében jóval több szabályt tartanak be és gondolnak érvényesnek.

Összefügg továbbá a rendszeresen alkoholizáló emberek arányával, és nem független a magyarok és romák közti viszonytól sem. Az utóbbi két esetben azonban nem jelenthető ki ok-okozati viszony, a változók pusztán korrelálnak egymással.

A 14 vizsgált szegregált telepből 7 helyen számoltak be az emberek arról, hogy az összetűzések alkalmával előfordul vagy rendszeres, hogy vére menő, súlyos vagy maradandó testi sértéseket okozó „harcok” dúlnak.

„Gyerekek, nők. Olyanokat kitalálnak, mint az őskorba. Köveket, akkor csúzlik, szűrőszerszámokat, rózsát, mindenenket, és akkor ők is mennek, ilyen kis gyerekek,

⁷ A Polgármesteri Hivatal nem hivatalos adatai szerint.

asszonyok, ilyen kis nők. Még ők támadnak, zsilettekkel, borotvával, gázspréssel, meg hát olyanokat csinálnak, hogy nem emberi, nem lehet elképzelni.”

„Mindig vannak összeveszések. Van kasza, villa, kapa, botok, kés, üvegdarabok.”

Ezek a verekedések általában két vagy több család között zajlanak. A brutális és tömeges verekedések előfordulása Borsod-Abaúj-Zemplén megyében vizsgált telepek mindegyikére (T.; Sz.; Ed. – F. és Eg. telep; S. – P. és S. telep), a Somogy megyében vizsgált telepek (P.; B.; K.) egyikére sem jellemző.

A verekedés színhelye és a résztvevők egymáshoz való viszonya

Attól függően, milyen körben zajlanak a verekedések, amelyekről a megkérdezettek beszélnek, alapvetően három, egymástól jól elkülöníthető helyszín bontakozik ki. Beszélhetünk a házon belül, családi körben zajló; a családok között zajló; valamint a szegregáltan lakók és a helyi magyarok vagy hivatali szervek között zajló összetűzésekről.

A családon belüli erőszakról szóló narratívák érdekessége és vizsgálandó aspektusa elsősorban az, vajon milyen közösségekben és kik beszélnek erről a jelenségről, amely teljes mértékben tabunak számít. Az erről való nyílt beszéd kizárólag azokon a telepeken fordul elő, amelyeken az összetartás és a szolidaritás mérhetetlenül gyenge, és az ott élő emberek között mindennemű pozitív kötés hiányzik. Ahol az emberek elmondása szerint „farkastörvények uralkodnak”, s mindenki csak a saját életben maradásáért küzd.

A családok között zajló „harcok” előfordulása a legtöbb szegregált telepre jellemző. Mivel ezek a családok közötti összetűzések jellemzően nyílt téren zajlanak, illetve nagyon sok embert megmozgatnak, így elkerülhetetlenül a közösség moráljára, értékrendszerére is hatással vannak. Azok a közösségek, amelyekben ezek az összetűzések időről időre előfordulnak, jóval kisebb az összetartás és a telepen lakók körében uralkodó félelem sokkal meghatározóbb. A családok közötti összetűzésekről való nyílt beszéd általánosságban viszont önmagában nem utal arra, hogy az egy helyben lakók ne volnának szolidárisak egymással valamilyen szinten.

A helyi romák és a magyarok, vagy hatósági szervek közötti verekedések említése azokon a településeken fordult elő, ahol a magyar – roma viszony kifejezetten rossz.

5 telepen említették az emberek a verekedések kapcsán a helyi magyarokkal vagy hatósági szervvel való összetűzést, a családok közötti verekedéseket 8 helyen, a családon belüli erőszakra pedig 4 helyen történt célzás. Azokon a szegregált telepeken, ahol a családi erőszakról annak ellenére beszéltek (T.; N.; H.; G.), hogy az egyértelműen tabunak számít, az összetartás szinte teljes hiánya, illetve az átlagos mértéket meghaladó erőszak jelenléte jellemző.

Bűnelkövetés

A bűnelkövetés fogalma alatt a kutatásba vont emberek vagyon elleni bűncselekmények megvalósítását értik. Sem a garázdaság, sem a súlyos testi sértés jellemzően nem definiálódik bűncselekményként.

Ennek oka, hogy a verekedés, verés mint konfliktus-megoldási technika, teljesen bevett, elfogadott. Az emberek számára megszokottá, rosszabb esetben elfogadottá vált az, hogy a problémákat, ellentéteket, vitás kérdéseket verekedés követi és zárja le. Az ilyen összetűzések a szegregáltan élők körén belül gyakori, és az esetek töredékében eredményez rendőri beavatkozást. A problémákat személyesen, egymás között intézik el, „illetéktelen kívülálló” nélkül. Ez fontos hozzáállás, amely legitimálja a verekedést a rendőrségen való bejelentéssel, feljelentéssel szemben. A rendőrségi feljelentés pedig egyértelműen gyávaságként és árulásként értelmeződik. A vizsgált települések és ott élő roma emberek között azonban jelentős különbségek vannak a tekintetben, mennyire fogadják el és alkalmazzák a nyílt agressziót egymás ellen. A garázdaság a verekedés és sokszor a mulatozás velejárója, s szintén nem a bűncselekmény kategóriájába sorolandóként beszélnek a rongálásokról az emberek. Az azonban megfigyelhető, hogy **minél kevésbé jellemző egy szegregált telepre az agresszió és nyílt téri verekedés, annál inkább fogalmazódik meg bűncselekményként a rongálás és a testi sértés.**

Az elmondások szerint a lopás gyakori. Vannak olyan települések, amelyeken a mélyszegénységben élő romákra valóban és egymás között is elfogadottabban jellemző a vagyonszerzés efféle módja. Ennek igazolása a következő logikai sor: a segélyekből nem lehet megélni, munkalehetőség nincs. A magyarok nem adnak munkát, vagy ha igen, akkor is csak alantast, amit senki más nem végezne el, s amit nem fizetnek meg kellően. Az önkormányzat a romáknak járó segélyeket, pénzeket eltulajdonítja, a roma embert diszkrimináció éri a munkaerőpiacon, az iskolában és mindenütt. Elutasítják, elnyomják. Mit tehet akkor az ember? Lop.

Lop azért is, mert éhes, szomjas, és lop azért is, hogy megfizessen az indokolatlan vagy igazságtalan ellenállásért és távolságtartásért, amelyet érzékel. Azok az emberek, akik számára a lopás mint a megélhetés egy eszköze felmerül, roma és magyar embertől éppúgy elvesznek, nem tesznek különbséget ebben.

Az interjúalanyok sokszor irigységről beszéltek, ami uralkodik a romák körében, s - csak sokszoros szövegelemzés után derült ki - , hogy az irigység - legdurvább formájában - lopást jelent. Az irigység fogalma mögött ugyanis egymás javainak folytonos ellenőrzése és méregetése áll. Ennek azért akkora a jelentősége, mert a szegregáltan élőket az köti össze, hogy ugyanolyan életkörülmények között élnek: ugyanannyiuk van, ugyanolyan nincstelének. Erre azonban valóban ügyelni kell: nem lehet több senkinek. Így senki nem emelkedhet ki: kigúnyolják, elhúzódnak tőle és végül meglopják.

Akik elzárkóznak a lopástól mint szerzési módtól, azok élesen elhatárolódnak azoktól, akik rákényszerülnek, vagy megengedhetőnek tartják. Ez az a cselekedet, amelynek megtétele vagy nem megtétele valóban kettéosztja a szegregáltan lakókat.

Magyar - roma viszony

A szegregált telepeken élők az adott településen élő magyarokról beszélnek, amikor általánosságban említik a többségi társadalom tagjait. **A helyi magyaroknak és szegregáltan élő romáknak a kapcsolata távoli, a legjellemzőbb, hogy elkerülik egymást.**

„Mi magyarokat nem bántunk például, ők se bántanak minket, csak van egy ilyen rasszizmus.”

„Ők nem szólnak, én se' szólok. Például, hogy ők is ismernek minket, mi is ismerjük másokat, de nem keveredünk velök. Tehát mos' egy-két ismerősöm magyarok, én azzal elvagyok, illetve ők beszélgetnek velem, de úgy közelebbi kapcsolat nincs velök.”

A helyi magyarok legtöbbször távolságtartó és gyanakvó a cigány emberrel szemben, s az erre adott reakció a sértettség és az ellenségesség. Ezt a mindenhol tapasztalható elhúzódtást esetenként felülírja egy-egy személyes ismereten alapuló bizalmi viszony, amelyre általában munkakapcsolat épül.

„Én az iskolába 17 évig takarítottam. Ott se' éreztették velem, hogy én cigányasszony főzi a kávékat és viszi a tanároknak a kávékat.”

„18 éve bejárom egy helyre, én nem érzem azt, hogy én, én cigán' vagyok, nem is éreztetik velem.”

„A faluba' nagyon jó magyarok laknak. Csak jó dó'gozzon, mást nem követelnek. Becsületesen dó'gozzon, ne lopjon.”

A 14 vizsgált településből 6 településen minősítették kifejezetten rossznak a magyarokkal való viszonyt, 4 helyszínen pedig a meginterjúváltak többsége jó viszonyról számolt be. Azt, hogy a magyarok és a romák közötti viszony kifejezetten jó, egyedül M-n említették többen is. Az itt található, általunk vizsgált szegregált település jól elkülönül a településtől. Az itt élő emberek többsége vallásos, a Szabad Keresztyén Egyház hívője.

A kisebbség és többség viszonyának megítélése a megjegyzések és vélemények kétharmadában negatív, s csak egyharmadában pozitív színezetű.

Az interjúkban megtalálható, magyarokkal szembeni fenntartások és kritikai megjegyzések elsősorban éppen a romákhoz való hozzáállásnak köszönhető. **A szegregált telepeken élők azonban nem alkotnak olyan közösségeket, amelyekben közös értékek, vagy akár egységesen elfogadott normák volnának.** Az emberek között nincs egyetértés, nem számítanak egymás segítségére sem, s különbözőképpen gondolkodnak arról is, hogyan jó élni. Vannak, akik dolgozni akarnak, s így megkeresni a kenyeret és kivívni a többségi társadalom elismerését, és vannak olyanok is, akik sérelmezik azt, hogy kizárólag alacsony presztízsű munkákat tudnak vállalni minimális pénzért. Utóbbiaknak egy része előbb szerez meg illegális úton valamit, amit pénzzé tehet, minthogy munkát vállaljon olyan embereknél, akik felől megvetést érez.

„- Akkor itt van konfliktus a magyarok és a romák között? - Nagyon így van. Ha kell menni egy fizikai munkára, a cigányság akkor kell, és akkor lejönnek és akkor beülnek és akkor elviszik a cigányságot dolgoztatni, mint a rabszolgát.”

„A cigány csak akkor kell, ha szavazni kell, vagy ha a piszkos munkát elvégezni. Ez biztos, hogy ez mindig így is lesz.”

A helyi magyar ember épp azokon a helyeken, ahol a kisebbséggel való viszony problémásabb, egységesen negatívan ítéli meg és kezeli a szegregált telepen élő emberek mindegyikét. Az interjúalanyok visszatérő szóhasználatával: „egy kalap alá vesznek” mindenkit.

„Egy bajt csinál, akkor az egész telepet lenézik. Jó, hogy én most nem csináltam semmit. Akkor is engem is lenéznek.”

„Én rám is úgy néznek, mint a többiekre. Mert ők avval a hittel vannak, hogy itt mindenki egy csapatban van.”

„Lehet művelten is viselkedni. Hát nem vagyunk mi bunkók. Bár sokan annak tartanak minket. Most azért mer’ valaki cigány, az nem azt jelenti, hogy egy terrorista. ... Azért mondom, mer’ sokan úgy vannak vele, hogy vannak előítéleteik velünk szemben. Egy kalap alá veszi? Nem azt mondja, hogy az a cigány csinált, hanem azt mondja, hogy a cigányok csinálták! És ez itt a probléma!”

A romák ilyen esetben tipikusan háromféleképpen döntenek a tekintetben, hogyan viselkedjenek: vagy viszonzózzák a távolságtartást és rosszállást, vagy ellentámadásba lendülnek sértettségük miatt, vagy megpróbálnak megfelelni a többségi társadalom elvárásainak és közben bebizonyítani, hogy méltatlan a velük szembeni viselkedési mód.

„A magyarok aztán már, az már a csúcs. Mindenhol lenézik az embert. Úgy viselkednek az emberrel, minthogyha egy állat lenne, mer ha bemegy az ember a Pennybe, vagy a Lidybe, örökké ott van az ember valaga alatt, figyelik, hogy ki mit lop, de hát gondolom nem azért megy be a boltba, hogy lopjanak, mert csak úgy mennek be a boltba, ha van pénzük, ugye, nyilvánvaló. Az ember elmegy az orvoshoz, akkor ott lenézik az embert. Úgy nyilvánul meg, hogy nem szólnak az emberhez, elmennek az ember mellől, minthogyha leprás lenne az ember, mint hogyha jó isten tudja milyen bűdös lenne az ember. Na jó, én ezt is megértem, mert vannak köztünk is olyan emberek, akik tényleg hogy jómagam is elmegyek onnan, mert olyan illatos meg mit tudom én, de hát... Mondjuk önáluk ez más. Velünk, a családdal ilyen probléma nem volt, nem vettem észre, ellenben sokan panaszkodnak, hogy hát ilyen van. és ugyanúgy a boltokba is olyan kiszolgálás van, hogy odadobják az embernek. Meg olyan flegmán beszélnek.”

„A romát nem úgy fogadják, mint a magyart. De van, ahol őt is fogadják. Mert nem hiszem, hogy egy magyar különb, mint egy roma. Szerintem ember ember. Csak annyi, hogy más a kinézetük, meg rosszabbul élnek.”

„Hát a parasztok úgylis azt gondolják a cigányokról, hogy bűdösek meg mocskosak, koldusok, hát én nem vagyok úgy.”

„És erre az utcára nagyon is rá vannak szállva a rendőrök. Csak a cigányságra vannak rászállva. Vádolnak. Tessenek engemet megérteni, vádolnak bennünk, mint a kutyákat.”

Abban az esetben, ha a romák – hasonlóan a magyarokhoz – elhúzódnak, akkor a viszony alapvetően minimális kontaktussal járó egymás mellett éléssé alakul, tele feszültséggel és idegenséggel, de ez egy stabil és

hosszú távon változatlanul fennálló kapcsolat. Az interjúkban visszatérően megfogalmazódott az ilyen viszony: kerüli egymást magyar és roma. Ez a leggyakrabban előforduló helyzetábrázolás a beszélgetésekben.

„Nincs kapcsolat. Nincs olyan, aki foglalkozna külsővel, nem foglalkoznak ők se velünk, mink se velük.”

„Nem szoktunk tárgyalgatni velük, Mer’ ők se foglalkoznak velünk, mi se velük nem foglalkozunk. Minket most nem az érdekel..”

„Úgy közömbösök. Úgy nem nagyon foglalkoznak a cigányokkal, hogy hát na, most mi van velük, vagy hogy vannak.”

„Köszön az ember köszön, ha nem köszön, úgy is jó.”

Vannak települések, amelyeken a helyi magyarok és romák közti viszony instabil (destabilizáló tényező bármely olyan változás, amely a településen élő emberek életét, mindennapjait átformálja: pl. munkahelyek megszűnése; lakókörnyezet leromlása, elértéktelenedése; önkormányzati döntésekből fakadó változások), negatív irányba változik, a **munkavállalási kedv pedig lecsökken a romák részéről** – s ez, párhuzamosan az erőteljesen jelenlevő diszkriminatív felvételi eljárásokkal – minimális arányú roma munkavállalót eredményez. **Gyakrabban fordulnak elő rablások és lopások.** Az ilyen esetekben a pénzszerzés mint motiváció mellett a bosszúállás is jelen van. **A viszony folyamatosan mérgesedik el,** mígnem nyílt gyűlölködésbe torkollik.

„Szarabb helyzet lesz még. Itten a magyarok a cigányokat soha nem híják el dolgozni, soha nem is hítták, ez így volt, mer gyűlölték a népet, azt kész! Ennyi!”

„Hát a suhanc gyerekek, akik most kamaszodnak, csúnyán beszélnek, meg visszafeleselnek nekik, meg mit tudom én miket beszélnek. Má nem bírnak, nem akarnak itt lakni. Mer nincsen munkalehetőség itt. De minek mennek el?! Megbánnák! Aki elmegy, mind meghalnak! Há’ nem? Cigányok azok is! Cigányok azok is!”

„Hangoskodás, arról nem beszélve, hogy volt egy skót juhász kutyám, eltörték a gerincét, ellopták a perzsa macskát, ha a csirke kiment az útra, ellopták vagy agyonverték, egyszóval ez kibírhatatlan volt már ez az állapot. Arról nem beszélve, hogy volt már olyan cigány család, akivel nem szimpatizált az ember, tehát nem szerettük egymást, és akkor mikor berúgott, akkor zaklatta az embert, és ez. Hát volt, igen, volt, hogy bejött a portámra és akkor... volt, nem is akármilyen, tehát az majdnem odáig fajult, hogy talán még gyilkossághoz is fajulhatott volna az egész dolog.” (egy helyi magyar család)

„Jobban megélnék a cigányok mint a parasztok. Jobban élnek! Meg irigyek a magyarok annyiba, arra a kis családi pótlékra, amit kapjunk, de az semmi, mer jobban meg tudják szedni ami kell nekik! De hiába egy cigány, egy kalap alá veszik az egészséget. Mindig a c betű a hátán marad. Legyen arany gyémántba vagy milliárdja, akkor is a cigány cigány marad. Ez így marad míg a világ világ. Ez így van. A magyarék, ha szaros bűdös, akkor is paraszt. Sok magyar is olyan. Olyan mocskosok.”

„Kiszúrják. Meg ki is nyomják. Ha a cigányságtól még azt is sajnálják, ha bemegy mondjuk egy bevásárlóközpontba, és többet vásárol. És akkor hallottam olyan magyart, úúú, a bűdös cigány mennyit vásárol, miből, meg a családjából? Nem kell nekijek adni!”

„Az is baj, ha a cigányság szegény, ha gazdag, ha lop, ha csíp még nagyobb baj, ha van egy autója az is baj! A magyarnak minden baja van! A cigány ha lop, az nagyon baj, ha gyilkol még nagyobb baj, ha koldus, akkor nagyon baj, ha piszkos vagy büdös, az is baj. A cigány ha gazdag, ha van neki, ha gyarapszik, az is baj. Akkor mi kellene hogy legyen a magyar népnek? Hogy legyen a cigányoknak? Na erre is kellene akkor válaszolni. Hogy legyen?”

„Parasztokat útalom, rothadjon a húsuk meg a parasztnak, de ha csak én volnék! Mondjuk nem szeretnék parasztnak lenni, de gazdag akarok lenni.”

A magyarok és romák között feszülő ellentétek legnagyobb kárvallottjai azok a szegregáltan lakó cigány emberek, akik mindent elkövetnek, hogy beilleszkedjenek a többségi társadalomba, s hogy olyan életvitelt tudhassanak magukénak, amelyet a helyi magyaroknak tulajdonítanak.

„Hát itt nem szeretik Borsod megyében a romákat. - Miért? - Azt nem tudom. Félnék. Mer sok roma bajt csinál, gyilkolásznak, meg verekednek, kötekednek, azt akkor már ők a nagyfiúk. Így meg mindenkit egy kalap alá vesznek. Pedig vannak normális romák, meg vannak tényleg olyanok, akik hülyék, hát most pont a jobbik fajtába futottál bele. És akkor vannak, akik nem is köszönnek, de hát ez van, sajnós.”

„Nem a ruha teszi az embert. Sokszor, nem mindig. Itt nem az a lényeg, hanem, hogy ki hogy beszél egymással. Mer sokszor azt nézik meg először. Nem úgy mennek be hivatalba, hogy legyen szíves, ebbe segítsen, hanem légy szíves segíts már nekem ebbe vagy abba... - És mit gondolsz, hogy mi miatt nézik le a magyarok a cigányokat? - A lopás végett. Lopás végett, káromkodás végett, a fajtalan szó végett, ezé. Ahogy viselkednek.”

Vannak olyan telepek, amelyeken többé-kevésbé egységes vélemény született az ott élők körében arról, hogyan viszonyuljanak a helyi magyarokhoz. Legjellemzőbb egymás kerülése. Ezt a viszonyt, amely nyilvánvalóan tele van feszültséggel és dühvel, az interjúalanyok zöme mégsem minősítette negatívan. Ennek oka az, hogy a magyar-roma rossz viszonyt sok szegregáltan lakó cigány ember szégyelli elismerni amiatt, hogy a magyar emberek életvitele és lakáskörülményei jóval kívánatosabbak számukra a sajátjaikénál, a presztízse annak nagyobb a szemükben.

„Szégyellem, ami itt folyik! Kimegyek a haverokkal, meg mit tom' én, inkább bemegyek Pécsre és akkor ott elvagyunk, de itt nem jó. Tudjátok mindig ez van. Hogy hát a fatelepiek, hallottátok, hogy megint cirkusz volt? Mint hogyha én tehetnék róla! Hát rohadtul nem érdekel!”

„Engem nem bántanak a magyarok. Én nem bántok senkit, és akkor ők se bántanak. Én az életembe még egy szál virágot se loptam, mégse nincsen becsület! - És miért nincsen? - Há mit tudom én, mer fekete bőrű vagyok! Mer cigány vagyok! Azér! Sajnós!”

„Magyarok őket verik el, mert beléjük kötnek és megérdemlik. Hát ők megisznak egy üveg sört, ők már olyan erősek, hogy aztán nem bírnak magukkal. És akkor egy-két pofon jól helyrehozza őket. Nem undorodnak a magyarok tőlünk, komolyan! De viszont már ezektől igen, már szóba sem állnak velük. Mert ha kimegyünk az utcára, mi nem megyünk ki koszosan, büdösen, hát azért magunkra egy kicsit adunk, otthon ha ilyenbe vagyunk, azt nem látja meg itt senki. De azért ha kimegyünk az utcára vagy bárhova elmegyünk azért mégis másképpen nézünk ki. Tisztálkodni meg minden nap szoktunk mert anélkül nem tudunk megmaradni.”

„Hát van olyan magyar, aki úgy viselkedik mint egy eredeti cigány. Ugyanúgy átkozza a gyereket, ugyanúgy üti a gyereket. Ugyanúgy nem tisztázza a gyereket a házát. Van olyan. Rosszabb még egy cigánynál is! Be nem lehet menni olyan bűdösség koszosság van. Egy magyarnál. De sokszor van így, hogy a magyar megítéli a cigányt, a koszossága bűdössége végett, pedig nem így van.”

Milyenek a magyarok?

Két, egymásnak ellentmondó és a magyarokról ellentétes képet sejtető közkeletű nézet létezik a mélyszegénységben élő romák körében: 1.: A „paraszt” munkát ad, megélhetést biztosít, ezért fontos megnyerni a bizalmát, és jó kapcsolatot ápolni vele. 2.: A magyar kihasználja a szegénységben élő romákat, alantas munkát végeztet velük, amelyet nem fizet meg, átveri és becsapja őket. Azt, hogy egy roma ember mit gondol ebben a kérdésben, meghatározza a magyar – roma viszony.

A szegregált telepeken élő romák legtöbbször szerint a magyarok „lenézők”, „nagyképűek” és „fösvények”. A vélemények 70%-ában elhangzottak ezek az állítások.

„Aki mondjuk, lemegyek a városba, azt leveszek egy-két szem szilvát a fáru, azt egyből kiabál, azokat utálom. Az fösvénység.”

„Hát azoknak van bőven. Tele van, a bőre alatt is van. Mégis teszi, hogy nincsen neki pénze.”

„Engem is becsaptak mindennel az egy világon.”

„A legtöbbször nagyképű, és némelyik, ezt hidd el nekem, a legtöbbször koszosabb, mint bárki a világon, má most így kell mondani, mer olyanok is vannak, hogy hát, ez magyar, és akkor most őtűle szebb meg jobb nincsen, pedig ez legtöbbször nem igaz. Mer koszosabb, mint száz cigány esetleg, de mégis bennük van az, hogy ők magyarok.”

„Hát romák meg úgy vannak vele, mivelhogy azt tartják, hogy ha a magyarok nem segítenek a cigányokon, akkor ők se.”

Kifejezetten pozitív megítélés a vélemények 30%-ában hangzott el. A leggyakoribb megfogalmazások a „tisztá”, „rendes”, „becsületes” jelzők voltak.

„Szép kertet csinál maguknak, nyírják a fűnyíróval a fűvet.”

„Ottan rendesen meg van csinálva a porta, gyümölcsös van, a ház úgy rendbe van, úgy különbözik, meg hát úgy jobb.”

„Ők jobban meg tudják fogni a pénzt. Jobban meg tudják húzni.”

A szegregált telepen élő emberek elsősorban azt nehezményezik, hogy a magyarok nem tesznek különbséget roma és roma ember között, ugyanúgy kezelnek egy „tisztességes”, „a gyermekeit taníttatni akaró, munkát vállaló” cigány embert, mint egy „italozó, kötekedős, gyerekei pénzéből élő”.

Milyenek a romák?

Amikor a megkérdezettek cigányokról beszéltek, nagy ritkán fordult elő, hogy ténylegesen magukról festettek volna képet. Sokkal jellemzőbb volt, hogy a telepen élő, általuk megvetett emberekről vagy családokról beszéltek, vagy olyanokról, akiknek viselkedését és mindennapi életvitelét elítélik, akikkel semmiképpen nem akarnak azonosulni. Ehhez hozzájárult az is, hogy akik erről a kérdéstről beszélgetésbe elegyedtek velünk kutatókkal, azokban a megfelelési vágy, de legalább a nyitottság többnyire jelen volt a magyar idegenek felé.

Leggyakoribb jellemzőként az interjúalanyok a cigányokat olyan embereknek ábrázolták, akik „kötekednek”, „verekednek”, „nem becsülnek senkit”.

„A gyerekekre nem figyelnek, olyanok, mint amikor az állatokat kiengedi az ember a karánból.”

„Nem nézik, hogy most én józan vagyok, az emberbe úgy belekötölősködnek.”

„Sok roma bajt csinál, gyilkolásznak, meg verekednek, kötekednek, azt akkor már ők a nagyfiúk.”

„Egyik megvesz egy konyhabútort, megveszi a másik is, de viszont a viselkedésükben némelyiknek van kifogás azér. Ebbe valahogy nem akar felfele zárkózni. Mer tényleg némelyiknek a háza olyan, hogy palota belülről, de viszont a viselkedése meg pocsék.”

A második, legsűrűbben emlegetett, kimondott, vagy történetek által kifejezett jelzőcsoport szintén kizárólag pejoratív vonásokat tartalmaz: „lusták”, „ingyenélők”, „nem szeretnek dolgozni”, „tanulatlanok”, „isznak”.

„Olyan pár ember is, hogy elmennek kártyázni, lusta, mikor mennek dolgozni, hát az nem buli!”

„Megisszák a magukét azt vitatkoznak, esetleg abból, vagy ilyen kiállnak az utcára, hangoskodnak.”

„Nem gondolnak bele a cselekedetek következményébe. Nincs felelősségre vonás. Szabad nép.”

„Sok az analfabéta.”

„Hát itten zenebona van mindig. Itt hogy mondjam, 70%-a agyilag igen gyenge. És akkor úgy beszélnek, s akkor mindig meg van a kellemetlenség.”

„A cigányok azt se tudják, hogy fiúk vagy lányok, csak szavaznak. Kilo lisztér. Aztán meg megbánják. Buták a cigányok is.”

„Az aluliskolázottság. Az itt a probléma nálunk! Ennyi! Hát igen, mindenki hülye! Velem együtt!”

„Szoktak mindig dobálózni is meg minden. Ezek mikor isznak kitikkad nekik az agyuk vagy én nem tudom.”

„Mindent megengednek maguknak, és hogy minden az övéké.”

„El kezdenek szülni 13 éves kortól. És akkor ő már felnőttnek számít.”

„Ők mindenre igényt tartanak, de ők semmiért nem akarnak tenni semmit.”

„Hát hanyagok a cigányok némelyik. A jó dolgokat is kidobálják, kicserélgetik, nem kímélik, nemhogy összetartaná, összegyűjteni a gyerekeknek. Mer itt is van egy pár olyan szomszéd, hogy a ruhát leveszi a gyerek, mer piszkos, nincsen kedve kimosni, már dobálja elfele.”

„Ez sose lesz jó, nem lesz vége. Ha isznak, mindig összeverekednek, mert majdnem egymás közt laknak. Három-négy ház, azért nyilatkoztam, hogy így kellett volna beosztani, hogy nem az egész cigányságot egybe telepíteni.”

„Egymásnak beszélnek olyan fajtalan szavakat emlegetnek, mikor isznak, megkapja az ember a szociális segítyt, nem lehet aludni, mert reggeltől bekapcsolják a zenét, másnap hetekig szól. Ameddig tart a pénz.”

Gyakoriságát tekintve csak ezt követi a sorban a nem pusztán negatív tulajdonságokat megjelenítő narratíva, amely a cigányokat mint életművészeket látta: „tudnak élni”, „jósívűek”.

„A cigánynak jobb szíve van, mint a parasztnak. jó a szíve.. Csak a feje... Azt kéne kicserélni.”

„Na a cigányoknál akinek nincsen, az odaadja. Hogy ha az utolsó van, akkor is. Mer most mit sajnáljuk. Az ételt meg a cigarettát meg az izét nem lehet sajnálni.”

„Hívő családok laknak! Rendes, normális cigányok, akik nem panaszkodnak. Dolgoznak.”

„Barátságosak meg szeretnek beszélgetni, meg így szóba állnak mindenkivel.”

„Szeretik a szépet. A szép megfogja őket. Meg lehet vele őket fogni.”

„A cigányzene általában a vigadásról szól. Hát meg a szomorúságról. Tehát ezt a kettőt, ha valaki hallgassa a zenét, az tudja, hogy miről szól. Abból mindent meg lehet érteni.”

Megfogalmazódott még visszatérően, hogy a romák között vannak „jóra való, rendes, tisztességes” emberek is, és vannak „mocskosak” is.

„Nem kéne egy kalap alá venni az összes cigányt. Mer nem az összes cigány megy el kukázni, megy el verekedni, elissza a pénzét meg odaadja az uzsorásoknak, meg olyan a lakásuk, hogy ha az ember bemegy, akkor inkább kifelé, mint befelé.”

„Hát van aki rendes, úgy érve megbízható, de van aki szemtelen, mocskos egy aljas.”

„Aki akart, aki igényesebb volt, az vitte is valamire, mer vannak közöttük is tisztességes emberek meg rendesek, és voltak akkor is a link csavargók meg a trógerek, akiknek csak három napig tartott a pénz. Na most hát itt is van, aki még mai napig is, a segély mellett elmegyén gombázni, meg ezt meg azt dolgozni, hogy mellék pénzt keressen, és valakinek meg elég csak a segély, amelyik három napig tart, azt utána meg menjünk azt ordítsunk mások portáján.”

„Olyan cigány, aki megy az, oszt ordít mint a hülyék a gyerekekkel. Meg ütök a gyerekeket, ezt se szeretem. Én magamról veszek példát, hogy itt vagyok hét gyerekkel ő meg nem bír kettővel. Akkor hogy létezik az? Az én gyerekeim kitűnő tanulók. Az iskolába a tanárok

szeretik őket, nem beszélnek csúnyán, nem feleselnek. Kijárnak oda a házba hozzám, jó magatartást mondanak nekem.”

„Hiába ugyi cigányok, szegények, cigányok ezek, de azért iparkodnak, hogy tisztán hordják a gyereküket.”

„Olyan lenéző életbe éltek, nem úgy mint a másik. Meg egymást megszúrkálták, ha édes testvérök vót, akkor is. Ez vót a különség köztök, kisebb dologból. A mink családunk meg olyan, hogy szerette aztat, hogy szép legyen meg meglegyen a gyerekeknek.”

„- Mi a különbség a magyar cigányok és az oláh cigányok között? - Nagyon sok különbség van. Az, hogy mi nem megyünk lopni, nem megyünk betörni, rabolni, amit nagyon sokszor megtesznek. Nem vagyok olyanok, hogy az utolsó csepp morzsát kiszedem a másiktól: Meg ha kell, akkor odamegyek egy hivatalba, hogy illedelmesen beszélek, nem káromkodok szépen mint veletek is. De bizony bemegy egy oláh cigány akkor így a faszom, úgy a ...mittudomén... Van a romungró, az nem úgy beszél mint az oláh cigány.”

Gyakori, tipikus jellemzők, amelyek elhangzottak még a szegregált telepen élők szájából a cigányokra vonatkozóan: „lopnak, törnek”, „irigyek”, a „gyerekeket elhanyagolják” és „idegesek”.

„Szóval, én is vagyok úgy, hogy valamelyik romával irigykedek. Neki több van, mint nekem. Ez az igazság. Van olyan roma asszony, aki az aranyakkal ott csörög. Nekünk meg semmink. Szóval az ilyenekre irigykedek.”

„A romák nem abból vesznek, amiből a magyarok dolgoznak. Hanem ők megveszik inkább a gyerekek pénziből. Meg az egyik roma ad a másiknak pénzt kamatra, és akkor abból veszi meg.”

„Hát ellopnak mindent, ami csak él és mozog.”

„Idegbeteg az egész banda.”

„Hiába van neki saját kertje, nem csinálja meg azért, mert tudja, hogy el fogják lopni.”

„Nem nézik egymást. A testvért se!”

„Tolvajok, betörők. Vagdosnak, mikor nem kéne nekik, nem hogy kérnének tőlük, inkább lopnak.”

„Itt a cigányok nem jók, én nem egyezek meg egyel se. - Miért? - Hát szemtelenek, lopnak.”

„Ott van 7-8-9 gyerek, a szülők alkoholisták, és semmi nincs a gyerekeknek. Verik őket, elhanyagolják, dolgoztatják.”

„Kiabálnak, udvariatlanok, neveletlenek, követelnek.”

„Képesek, mondjuk kaszára, késre menni a gyerekekért, vagy ha összeverekszik két gyerek, és akkor a szülők, azok képesek ugye összeveszni azon, hogy na most a te gyereked bántotta az enyémet, vagy fordítva. Viszont nem törődnek velük, és tényleg, hát se a fizikai, se a szellemi szükségletei nincsenek kielégítve ezeknek a gyerekeknek.”

Minél több a konfliktus, az ellenségeskedés egy telepen belül, annál jellemzőbb, hogy a cigányok megítélése az ott élők között - akik véleményüket

kifejteni hajlandók -, olyannyira negatív és indulatokkal teli, mint a rasszisták körében.

„Én már dolgoztam ezelőtt két évet, kubikus munkát dolgoztam én, ezt kéne, nem a verekedés. Hanem odaállítani, csákányozz, lapátolj, kubikus munkát. Erre kéne, de nem mennek erre. - Cigányok nem erre mennek. Hanem az italozás, verekedés, ők ebbe vannak már beleélve.”

„Hát ez egy... kutyák ezek a cigányok. Legtöbb. Ki kéne innen űzni azt, amelyik olyan. Hát vér, és ki tudja mi teszi még! Ezek munkára nem képesek, semmire nem képesek, van olyan 12-13 éves, aki többet dolgozott, mint egy harminc éves. Pulyájukat küldik el dolgozni, meg kell halni! Nem?”

„Saját édes szüleiken is verekednek elébb, mint idegenekkel. elég rosszul vannak nevelve, ez a baj! Dutyiba őket, akkor megváltoznának!”

„Ezeket a népeket el kellene hurcolni valami nagyon nagy munkahelyre, valami más országba, hogy dolgozzanak, hogy ne verekedjenek, ne legyen irigység, hanem vigyék egy olyan helyre őket, ahol sohase verekednek, nem isznak, becsülik meg egymást, nem az, hogy egyik nap isznak, másik nap éheznek, ez nem megoldás.”

„Úgy kitoloncoltatnám őket, hogy annak rendje.”

A heves indulatok azok körében jelentkeznek, akik helytelenítik a fent említett tulajdonságokkal bíró emberek életmódját és gondolkodását, s akik szeretnék érezni a helybéli magyarok elfogadását és tiszteletét. A heves negatív indulatoknak tehát két oka van. Egyrészt, hogy a magyarok bizalmát és elismerését nem nyerik meg, mert a magyarok minden romát annak alapján ítélik meg, amit a negatív jellemzők által lefestett deviáns roma kisebbség tesz, akiktől éppenséggel elhúzódik a telepen élők egy része szintén. Másrészt a mindennapokban a cigányokról rossz véleménnyel levő cigány emberek folyamatosan szenvednek azoktól a társaiktól, akik alkoholos befolyásoltság alatt verekedést igyekeznek szítani, akiktől a gyermekeiket féltetni kell, s akik a bűnelkövetést, mint megélhetési módot elfogadottnak találják.

Ezek a negatív jellemzők 4 telepen nem hangzottak el, éppen azokon, ahol a legbékésebben élnek egymás mellett az emberek: J-n (sok a hívő, vallásos ember), M-n (erős a hitközösség ereje), P-n (csak beások által lakott község, a háztáji gazdálkodás általános) és K-n (kisebb a szegregáció mértéke, jobb az életszínvonal).

Cigány népszokásokat, hagyományokat nemigen tartanak számon a megkérdezettek. Ha mégis, akkor legjellemzőbb az oláh-cigányokra, de körükben is jellemzően csak a házasodás és a párválasztással kapcsolatos hagyományok és szabályok élnek szigorúan. A telepeken élő emberek - sem a beások, sem a romungrók, sem oláhok - nem kötik szokásaikat sem a cigánysághoz, sem a hagyományhoz, egyedül talán a virrasztás és a multságok alkalmával szokásos megvendéglés módja az, amelyet mint cigány szokást megemlítenek.

„A fiú megnősülhet, de a lány nem mehet férjhez. Hogyha elválnak például egy pár év múlva. Utána az nem mehet férjhez. A férfi az megnősülhet. Itt van olyan sok, aki itt maradt.”

„Itt a fiúk úgy szóba, de ritka, aki szóba áll olyan lánnyal, aki nem szűz.”

„Vigyázzunk majd arra, hogy ez a kislány ne kerüljön egy magyar cigányhoz. Az ő véréhez valóhoz, oláh cigányhoz. Mondjuk a mi öregeink mindig azt mondták, hogy nehogy férjhez

menjetek magyar cigányhoz! Más a vére? Csak oláh cigányhoz. Mindegyik keresse meg a szájához való kanalat.”

Megfigyelhető, hogy minél inkább összetart egy közösség, annál kevésbé mondanak negatív véleményt a közösség bármely tagjáról – még akkor sem, ha az esetleg megvetett és elítélt a közösségen belül. Minél jellemzőbb viszont az, hogy az emberek szenvednek lakókörnyezetüktől és a telepen élőkől, annál inkább beszélnek megalázóan és ellenségesen egymásról, csak éppen úgy, mintha a cigányok java részéről nyilatkoznának. Ezzel azonban csak saját különállásukat fejezik ki, egyet nem értésüket, mindezt pedig azért, hogy az őket megítélők (magyarok) számára legyen egyértelmű az, hogy a roma emberek között bár vannak olyanok, akik nem illeszthetők bele a társadalmi normarendszerbe, vannak azonban olyanok is, akik éppúgy, ha nem jobban (jobban!) elítélik a közösségekre destruktív hatással levő embereket.

A roma népcsoportok közül a kutatásban résztvevő emberek közül az oláh-cigányok voltak azok, aki a leginkább elkülönülő, zárt csoportot alkottak, s akik körében az egymás közötti hierarchia legvalószínűbben tapasztalható: gyakrabban van köztük vezető, akinek szavára hallgatnak. A vezető, - az, akinek presztízse magasabb -, általában szóba áll idegenekkel, jelen kutatásban velünk. Az oláh-cigányok legtöbbje viszont az interjúhelyzet elől visszahúzódó.

A beás közösségek zártak - elsősorban más roma népcsoportokkal szemben, nem a magyarokkal, - rájuk jellemző egyedül, hogy beszélnek a cigány nyelvet.

A magyar cigányok között vannak a legnagyobb különbségek: általában semmiféle hagyomány vagy közös életszemlélet nem köti össze őket, egyedüli kapocs az azonos életkörülményeik, illetve a többségi társadalom hozzájuk való viszonya. Vajda egyetlen vizsgált településen sem volt.

Önkormányzattal való kapcsolat

Az önkormányzattal való viszony korrelál csaknem az összes vizsgált változóval: többek között annál jobb a kapcsolat, minél nagyobb a közbiztonság, minél kevésbé jellemző a nyomor és éhezés, minél kisebb a bűnelkövetések száma és minél nagyobb arányú a rendszeresen iskolát látogató gyermekek aránya. A vizsgált tényezők között ok-okozati kapcsolat nem állapítható meg, pusztán együttjárás tapasztalható. Ebből is látszik a mélyszegénység és etnikum problémájának multikauzalitása, az okok és okozatok egymásba fonódása és együttesen érvényesülő hatása az, amely előrevetíti az egy problémát kiragadott és arra megoldást adni próbáló javaslatok szükségszerű bukását.

Az önkormányzat szerepe az emberek életében mindenütt kiemelkedően fontos, hiszen a megélhetéshez szükséges pénzek nagy részét, vagy teljes egészét a polgármesteri hivataltól kapják. Az önkormányzattal való kapcsolatról általában negatívan nyilatkoztak, bár ebben a kérdésben jelentősen kettészakadtak az álláspontok. Nem pusztán a tekintetben, hogy az önkormányzat munkája hogyan ítéltető meg, hanem abban is, mit gondoltak arról, hogy nekünk mit mondjanak az ezt firtató kérdésre. Volt, ahol koncepciózusan szidták az emberek az önkormányzatot, mert úgy vélték, azzal járhatnak jól egyedül, ha panaszkodnak – esetleg így előnyökben részesülhetnek.

„Meg voltak repedezve a házak, de felújítja az önkormányzat nekünk, hogy normális körülmények közt legyünk... (0,5 perccel később az interjúban:) Az önkormányzat semmibe nem segít!”

„És milyen itt a viszony az önkormányzattal? - Hát jó is meg rossz is. Azt lehetne mondani. (hátról egy férfi:) Inkább rosszat mondjatok, ne jót!”

„És milyen a viszony az önkormányzattal? – Az önkormányzattal nagyon rossz. - Miért? - Mert egyáltalán nem segít. Nem segít! - Mit várnának tőlük, amit nem adnak meg? Milyen segítséget? - Hát hogy többet segítenének a családoknak. - De mit? Mennyit? Pénzben? - Hát több pénzt, meg karácsony meg ünnepre adjanak a gyerekeknek valami élelmiszer csomagot vagy valamit, de semmit. Semmit nem ad. Semmivel nem segít. - Most kaptak házat, nem? - Ez szocportos ház! Ez állami támogatásra van. Gyerekek után.”

„Az önkormányzat meg nem segít semmivel!”

Az azonban egyszerű mintát mutat, melyek azok a szempontok, melyek szerint megítélik az emberek a polgármesteri hivatalt. Két összetevője van: kapnak-e munkát a hivataltól, felveszik-e őket a legutóbbi közmunkára vagy nem; illetve megkapják-e gyorssegélyt vagy egyéb plusz támogatást kérelmük benyújtásakor, vagy nem.

„És az önkormányzattal milyen a kapcsolatuk? Nekem rossz. Rossz! Két három hónapok kellene, míg a pénzeket kifizetik, itt a hivatalnál. Harcolni kell. Hát ilyesmit hogy lehet?”

„Hol segít? Semmivel se. Egy tíz filléres vagy akármivel. Kiabál. Pedig kéne segíteni!”

„Most, ahogy el voltam egy dolgot kérni, nem utasított vissza. Ha ők nem pofátlanok, akkor én se leszek pofátlan, úgyhogy én is megadom mindenkinek ott is a tiszteletet.”

„Nincs semmi gondom a hivatallal. Férjemet felvették dolgozni.”

Azokon a településeken, ahol bizonyos teljesítésekhez kötik az addig alanyi jogon járó, pl. iskolakezdési támogatást (Pl. Sz-ben határozatot hoztak, hogy azoknak a gyermekeknek, akik nem járnak iskolába, nem utalják ki az iskolakezdési támogatást), egységes felzúdulás és szidalmak zúdulnak a hivatalra. Nagy hatása van annak is, hogy a környező településeken mi jellemző a segélyezési gyakorlatra, ugyanis az összehasonlítás elkerülhetetlen.

„Többet kap az önkormányzat pénzt, mind amit ad. Máshol kisegíti az embereket a polgármester, csak itt nem!”

„Vótam olyan helyzetben, hogy kértem egy kis pénzt, azt a válasz, miből, honnét. Hát mondom főnök honnét! Mink kapjuk a pénzt, vagy mennyi pénzt kap itt az önkormányzat? Még Bódvaszilastól is többet kapunk! Pénzt. Hát amit nekik ki kéne adni. Szegényeknek. Itt van. Még azt se adják! Akkor az ember kiabáljon, ha nem megy el, akkor rendőrt hívnak!”

„Mer mondom az önkormányzat nem segít, mer tényleg, hogy mindenhol má íratnak a gyerek után, mindig jár ez a családi pótlék kiegészítés, de itt, csak itt nem adják ki.”

„Semmit nem adnak. Itt a polgármester ad egy csepp 5000 Forintkát, 6000 Forintkát, mer mennek iskolába. De egy cipőt nem tudunk belőle venni, az az igazság. És má az nulla, amit mink kapunk.”

Jellemző, hogy az emberek egyes személyekhez kötnek egy-egy szervezetet vagy szervezeti egységét, s a felelőst is egy személyben keresik. Általában a polgármesterről beszélnek, őt kárhozzatják vagy neki hálásak minden tett miatt, amit az önkormányzati szerv véghezvisz.

„Polgármester! De nekijek meg minden nap megvan! Minden nap! Még kevés is neki! Minden nap pedig meg van nekik! Minden nap húst esznek!”

„Mondom az önkormányzat az olyan, hogy mi most ilyen szegény életbe vagyunk, ő nem törődik velem, direkt ő elmegyem szabadságra, vagy elgyön reggel itt van kilenc óra körül, papírmunkát betesz táskába, inkább otthon megcsinálja, csak itt ne legyen.”

Ugyanígy, a magyar állam a gondolati konstrukciókban a kormánnyal azonosítható, amely pedig az éppen aktuális miniszterelnökkel. Minden született döntés, jogszabály vagy egyéb határozatért egy személyben teszik felelőssé Gyurcsány Ferencet⁸. A megkérdezettek narratíváiban visszatérő elem, hogy az önkormányzat nem segít, fukar, csal és sikkaszt, átveri őket és erősen diszkriminatív.

„Azt mondják, mond le a polgármester. Ilyenkor már lemondhat, már teleszedte magát pénzzel! Eldugik a sok pénzeket, 90 milliót nyertek meg erre! Azt mik vótak a házak! A legtöbb vót kétfélemillió ház! A többi hol van? Eltették? Arra nyerték meg, hogy akik rá vannak szorulva, meg kéne hogy csinálják, vagy ha nem, más házat adni nekik! Azt akkor így csinálgatják!”

„Há' minek ilyen polgármesterek! Ki se bírja a cigányokat, mennek be valamiér' oda hogy segítsen ki, még azt se ad! Kizavar onnan! Elutasít! Oszd pedig köteles vón' neki! Kisegíteni!”

⁸ Az akkori miniszterelnök

„Csak hogy zsebre vágják! Az önkormányzat vágja zsebre! A mi pénzünket! Mer abból élnek! Meg abból építik a kastélyokat maguknak! Ha valaki is bejelentené őket, vagy bemenne a parlamentbe, azt lehet a polgármester el is vinnék őt. Az embert.”

„Semmit nem csinálnak ezek! Minek menjek én szavazni rájuk? Erre, hogy vegyék fel a pénzt? Hogy maguknak csináljanak? Én megmondom őszintén, nem azért én most egy cigány vagyok és a cigánynak a pénzéből csinálja, ami járna a gyerekeknek az a pénz, azt is zsebre rakják.”

„Itt van ez a viharkár a házamon. Felmérték a kárt, megmondták, mennyi pénz. De állítólag a hivatal akarik csinálni. De most nekünk úgy jobb lett volna, hogy inkább nekünk kiadták volna a pénzt, és akkor mink megcsináltuk volna, és maradt volna inkább nekünk, ne az államnak. Már azzal ne foglalkozzanak, mer úgyis meg lesz csinálva.”

Az emberek kisebbik része nyilatkozott úgy, hogy a hivatal megteszi, amit tud, nem lehet panasz.

„És az önkormányzattal milyen a kapcsolatuk? - Hát jó, mer ha bemenjünk, akkor adnak segílyt.”

Az önkormányzatról való közbeszédből arra vonatkozóan, hogy valójában mennyire diszkriminatív a hozzáállás és mennyire jellemző a visszaélés a hivatalokban, nagyon kevés megbízható információt lehet hallani. Azok az emberek például, akik pár hete vagy hónapja kaptak új, fürdőszobás, kertes, nagy alapterületű, kifejezetten jó állapotban levő parasztházakat - a romatelep felszámolásának keretében - a pár négyzetméteres, háznak nem nevezhető tákolmányok helyett, amelyekben évtizedek óta nyomorogtak, ugyanúgy azt mondták az interjúk során, hogy az önkormányzat nem tesz semmit, mint azok, akik éveken át valóban pusztta ígéretéseket kapnak, s akik a pályázati pénzekből valóban nem látnak semmit, - mert az például a helyi cigány kisebbségi önkormányzat épületének felújítására és egyéb más projektek támogatására fordítódik.

„Kijönnek, megnézik a tetőt, hogy meg fogják csinálni, a végén úgy is marad. Nem csinálják meg, semmit. Csak az embert hülyítik, vagy nem tudom, ígéretnek. Ha az ember lefekszik az ágyba, az ember csak azt érezi, hogy csöpög a víz.”

„15 éve, könyörgünk neki, hogy cseréltesse ki az ajtót, mert vasból van, az ablakot mert az is vasból van, és könyörgünk neki, részletbe kifizetném, minden héten avval hiteget, hogy ajtó-ablakot kicserél, tetőt megcsináltassa, és ezt már unom. Unom, már direkt már-már nem akarok oda lemenni és szóba állni vele abból az ügyből. Mert tudom jól, hogy nem segít. Mert pályázatot megnyerjük, ők megkapják ezt a pályázatot a cigányoknak, megkapják, de nem erre fordítják.”

„Az önkormányzat épületét, azt újítsák föl. Azt az épületet, amit a gyerekek a pénzéből, abból csinálják.”

„Pályázatok vannak. Meg is nyerik, rengeteget, több milliókat nyernek. Elmennek a Zengőbe, csináltatnak országutakat, szobrokat...most tatarozzák, természetesen kívül-belül, ablakokat ajtókat mindenféle biztonsági zárat tesznek rá. Mi meg? Meg mondta a múltkor is a szemembe, hogy egyszerűen van lehetőség, de az összes roma rájuk rohanna, csak nekem nem segít, vagy mindenkinek, vagy nem. Az egésznek meg nem tud.”

„Az önkormányzat az semmiben nem segít! ... Kértünk, hogy legalább hozzon az utcába bontott követ, hogy mikor a gyerekek mennek suliba, óvodába, ne legyenek sárosak, és még az' se teljesítették.”

A hivatali visszaélések azonban szinte soha nem látnak napvilágot, mert az alulképzettség miatt az érdekérvényesítés szintje a vizsgált romák körében ijesztően alacsony. Azok a módszerek, amelyekkel kommunikálnak egy hivatalban olyan visszatetszést váltanak ki, amely miatt még egy teljesen jogos igény, felvetés is – valamiféle hivatalos indok keresésével - könnyedén elutasítható, sőt, kifejezetten elutasítandó.

„Vóttam bent vagy kétszer, vegyenek fel dolgozni, és nem vettek fel, én meg elátkoztam szegényeket. Mondtam, akkor most felvesznek? Azt mondja, tik most nem vagytok benne, ebből kiestetek. Há mondom akkor essen a rák neked a szemedbe bele. Bénulja meg! Meg ilyeneket, hogy a rák egye ki a tüdődet! Azt úgy elátkoztam szemébe. Azóta már nem vóttam. De most fogok majd megint, 30-án megkérdezni, hogy fel e vettek e. Ha nem, akkor megint elátkozom.”

A kisebbségi önkormányzat, illetve annak képviselői az a szervezet és tagok, amelyek és akik többek között éppen ennek a kommunikációs szakadéknak az áthidalására lennének hivatva. A gyakorlatban azonban a kisebbségi önkormányzatok teljesen alkalmatlannak tűnnek ennek a feladatnak a betöltésére.

„A kisebbségi önkormányzat az működik egyébként? - Vanni, van, de ez olyan, hogy hol volt, hol nem volt, mint egy mese, ennyi az egész.”

„A romáknak van egy képviselője, az meg nem is bánja a cigányokat.”

„- Van kisebbségi önkormányzat? - Hát persze, hogy van, de nem ér semmit.”

Ennek okai között szerepel, hogy a romák közül kikerülő képviselők a legritkább esetben képviselik azokat, akik közül megválasztották őket, illetve szinte mindenütt erőteljesen megosztják az embereket. Az emberek szinte minden, általunk vizsgált helyen utaltak a választások előtt történő lefizetésekre, az ingyenes csomagokra és segélyekre, amelyek a leadott voks ellenszolgáltatásai, s amelyekben sok esetben kimerül a közös érdek a cigány közösség és a kisebbségi képviselőtestület tagjai között.

„A polgármester, amikor választás van, akkor mind leitatik őket, korsó borok, pálinkák, minden. Itten kint az új telepen, én nem mentem oda, ingyen adták, de ingyen nem kellett. Mer nem bírom az össze vissza népeket.”

„Mikor szavazat jön, akkor megvesszük a cigányt ruhával, ilyesmi, élelmiszerrel, és akkor persze hogy a cigány megörül, jajj istenem de jó az a két-háromezer forintos élelmiszer, és akkor rászakadnak, behúzzák. És amikor bejut, akkor nem is néz rá, nem is tekint rá, mintha nem is ismerné. Hát ez a baj. Nem tesznek egymásért a romák. Hanem ölik egymást megfele a romák.”

„Hogy pénzt osztanak azért, hogy megválasszák? Ilyet nekünk nem lehet mondani, kezit csókolom. Nem lehet mondani. Tudja miér', megmondom én, akkor az van: ne adjatok neki! Semmit! Még a pulyákét se adja akkor. Megharagszik. Az elnökünk. - És amikor a kollegámmal mentünk ott, akkor is azért állt meg a biciklivel, hogy hallgassa ki, Ön mit mond? - Igen, igen.”

(egy korábbi interjúalany, aki panaszkodott az elnökre, visszajött:) Ő küzdött engem, hogy na mos' szóljak. Úgy elnézést kérek, bocsássonak meg, ne haragudjanak! Énnekem semmi bajom a világon senkivel itten, nem haragszok senkire, becsülnek, engem egyáltalán senki nem bánt itten. Nem is erről van szó. Ezt, ezt, bármikor felejtsük el. Úgy hogy nekem semmi problémám, bajom senkivel a világon."

„Tele vagyunk bajjal! A kisebbségi önkormányzat semmit nem tesz! - És akkor miért nem váltják le? – Há' mer' nem lehet azt leváltani! Azért mert vannak különböző olyan emberek, akik közelben vannak, és akkor egymást támogatassák olyan dolgokban, amit nem volna szabad!"

„Megveszik a cigányokat egy kilo lisztér, amikor jön a szavazás, aztán meg aszta la vizta, ennyi. A cigányok azt se tudják, hogy fiúk vagy lányok, csak szavaznak. Kilo lisztér. Aztán meg megbánják. Buták a cigányok is."

Természetesen van olyan eset, ahol a képviselőnek valóban megrögzött szándéka és célja a helyi cigányság helyzetének előmozdítása, de - ennek ellenére, vagy ettől függetlenül - a közbeszédben a képviselő nem kerülheti el a vádat, mely szerint csak saját hasznát keresi, elsajátítja a köznek járó pénzeket és saját jólétéért küzd kizárólag.

„Ami pénzt a sok népnek fölveszik, azt maguknak. Most is kamiont hoztak maguknak."

„Elmennek, ülnek a cigány elnökök, kapják a benzinpénzt, a munkadíj, pedig semmit nem csinálnak, és nem becsülik meg egymást. Én szavaztam, oda se néznek, oda se konyítanak az emberre. Van itt 5 cigány képviselő elnök, de semmit nem tesznek. Semmit. Bent ülnek és várják a pénzt."

A kisebbségi önkormányzatok és a polgármesteri hivatalokról folyó közbeszédben tehát az mindenképpen közös, hogy munkájuk kevésbé megítélhető pusztán a szóbeszéd alapján. Az azonban biztosnak tűnik, hogy a visszaélések és sikkasztások gyakoriak, s ezt a romák minimális vagy nem létező érdekérvényesítési képessége teszi lehetővé.

„Visszajut az önkormányzathoz az, hogy ezt nem így kéne csinálniuk, hogy mindenkinek a bögyében vannak? - Igen, de hogy kérnék számon, mikor nem tudnak elszámolni? Analfabéták, nem tudnak elszámolni. Akkor hogy kérje az önkormányzatot számon? Így is mindig veszekedni kell az önkormányzattal. Ha valaki bemegy számon kérni, akkor elővesznek egy hatalmas paksamétát, és elkezdik mutogatni. De viszont hiába mutogatik, aki nem tud írni, olvasni. El tudja ő olvasni, csak nem tudja fölértelmezni."

A vizsgált szegregáltan élők többségének mentalitását meghatározza az a kognitív konstrukció, amelynek lényege, hogy a megélhetésért a kizárólagos felelős az állam/állami szervek/önkormányzat/CKÖ, s így a megélhetési feltételek biztosítása elvárható, egyenesen kötelessége a megnevezett szerveknek és embereknek. A segélyek ezért egészen egyszerűen járnak, de mivel a megélhetés szűkösen vagy sehogyan sem megvalósítható a minimális adományokból, ezért a segélyek összegének emelése, vagy megfelelő munkalehetőség biztosítása ugyanúgy kötelesség volna.

Kommunikáció és érdekérvényesítés

Az egyik legfőbb kommunikációs nehézség abban áll, hogy a legtöbb vizsgált mélyszegénységben élő roma ember kifelé irányuló kommunikációjának stratégiai eleme - a kívülről várt segítségre való hagyatkozás miatt -, a szegénység és tehetetlenség örökös bizonygatása. Ez azonban egyúttal súlyosan gátolja is az egyéni lehetőségek felismerését, gyengíti azt a hitet, hogy sorsukat ők maguk is képesek alakítani, képesek pozitív változást előidézni. A saját felelősség elhárítását eredményezi és a tanult tehetetlenség állapotába taszítja az embereket a kívülről kapható segítség érdekében folytatott kommunikáció és az e mögé épülő mentalitás.

E kommunikáció azért is veszélyes és megtévesztő, mert az egyén objektív egzisztenciális helyzetétől szinte teljesen függetlenül alkalmazható:

- az, aki kifejezetten jó körülmények között él (pl. mert kamatos pénzt szed);
- az, aki egyik napról a másikra él ugyan, de legalább az alapvető élelmiszerekben nem szenved hiányt, illetve;
- az, akinek a szó szoros értelmében semmilye nincs csak adóssága és éhező gyermekei,

nos, mindenki ugyanolyan átéléssel képes kommunikálni azt, hogy életterlen nyomorúságban szenved.

Az emberek - ehhez hasonlóan -:

- a teljesen különböző segélyezési gyakorlatot követő és a szociális problémákhoz hozzáállásukban élesen eltérő önkormányzatokról képesek ugyanolyan képet festeni;
- a segélyezés valódi mértékétől függetlenül annak elégtelenségéről kétségbeesetten beszélni;
- a hivatali visszaélések, sikkasztások és csalások mértékétől függetlenül vádbeszédet mondani azokról.

Így végső soron a valóban létező és nagyon gyakori törvénytelenések és - az önkormányzatok és kisebbségi önkormányzatok által elkövetett - sorozatos és súlyos jogsértések titokban maradásához a mélyszegény roma társadalmi réteg hozzájárul ezzel a kommunikációs technikával, amely kommunikációs technika a kialakult túlélési stratégiájuk egyik meghatározó része. **A jogsértések és visszaélések következmény nélküliségét konzerválja a hivatali szervekben beálló érdekérvényesítési hiány a romák részéről, illetve a többségi társadalom egyre erőteljesebb diszkriminációja.**

A roma mélyszegénységben élők többségének egyedüli és bevett érdekérvényesítési képessége ugyanis nem másban, mint a mélyszegénységi lét és a nyomor kifejezésében, kommunikálásában áll.

Az erre adott válaszreakció, a segítség és támogatás az, ami életben tartja őket, s az érdekérvényesítésnek ezt a módját. A kutatás során szerzett tapasztalatokra alapozva és a leírtak alapján valószínűsíthetőnek gondolom a következőket:

1. Ha az érdekérvényesítés eme útja elzáródik, de a diszkrimináció megmarad, a bűnelkövetési hajlandóság sokszorosára nő.
2. Ha az érdekérvényesítés bejáratott útja marad, a diszkrimináció pedig csökken, akkor a jelen állapot stabilizálódik és hosszú évtizedekre konzerválódik.

3. Ha az érdekérvényesítés útja elzárul és ezzel párhuzamosan más utak nyílnak meg (pl. oktatás és munkaerő-piaci lehetőségek javulása, bővülése), ekkor van esély a változásra, a mélyszegénységből való kitörésre. Ezzel a változással egy időben és párhuzamosan megjósolható a diszkrimináció fokozatos csökkenése.

Mindennek a legnagyobb kárvallottjai azok a mélyszegénységben élő roma emberek, aki nem alkalmazzák a többség által használt kommunikációt a túlélés érdekében, hanem küzdenek ellene. Ugyanis a közvetlen környezetükben élőkön kívül, - akiknek erre adott reakciója az alany kirekesztése, kigúnyolása-, senki más nem viszonyul eszerint hozzájuk.

„És hogyha elmegy az ember be segílyt kérni, akkor most kijönnek, megcsinálják a környezettanulmányt, most nincs nyakig szemét, meg van hűtőláda, meg színes tv, meg mit tudom én, akkor rögtön el van utasítva az ember. Az kapja a segílyt, aki minden hónapban oda megy sírni, ha kell, minden nap ott van, azt mondja, hogy erre kell, meg arra kell, mer nincs kenyér, de ugyanúgy meg lehet találni a borozóba, ha fölveszi a pénzt. Babakocsistól.”

„Hát ez most úgy működik, hogy van az oláh cigány, mint most soroltam, meg van a magyar romák. Ha én megyek be kölcsönt kérni, például tegyem fel egy segíly, egy egyszeri támogatás. Én szépen kérek, mivelhogy, nahát erre meg erre kéne, akkor engem szó szerint leordítanak, mit képzelek én, hogy ide csak úgy kölcsön jönnek kérni. Akkor én eljövök, hát nem beszélek csúnyán, mer úgy nem illik. Bemegy egy oláh cigány, fajtalan szavakat használnak. Nekik meg ad, mer megijed, megijed a polgármesteri hivatal.”

A hétköznapok mozgatórugói. Narratívák és érzelmek

Vannak dolgok, amelyekről semlegesen és higgadtan tudunk beszélni, és vannak olyan témák is, amelyek indulatokat, heves érzelmeket váltanak ki. Ha a beszélőt az adott téma személyesen érinti, köze van hozzá, befolyásolja, vagy jelentős szerepet játszik a mindennapjaiban, akkor szinte kizárható, hogy érzelmileg semlegesen beszéljen arról. Ezért tartottam fontosnak megvizsgálni, hogy melyek azok a kérdéskörök, amelyek az interjúalanyokból visszatérően erős érzelmeket váltottak ki.

Az interjúk során tehát az emberek érzelmileg hol jobban, hol kevésbé bevonódtak az általuk mondottak hatására. Megvizsgáltam, hogy a felmerülő témákhoz hogyan köthetőek az erősebb érzelmek, hogy melyek a számukra érzékeny kérdések, illetve mely téma vált ki pozitív és mely negatív érzelmet.

Az érzelmeket előfordulásuk szerint négy kategóriába soroltam: **vidámság, düh, félelem és elkeseredettség**. Ezek voltak azok az érzelmi reakciók, amelyek visszatérően és beazonosíthatóan bukkantak fel.

A vidámságot a nevetések előfordulásával mértem. A dühöt az intonáció, a hangerő és az indulatos szavak használata jelezte, a félelem és elkeseredettség érzésére kevésbé a metakommunikáció, mint inkább az explicit tartalom utalt.

Az indulatok és érzelmek jól azonosíthatóan meghatározott témákhoz köthetők. A következő kérdésköröket, narratívumokat vizsgáltam, amelyekben jelentős arányban fordultak elő erős érzelmek:

- a romák a cigányságról, a cigány emberről beszélnek,
- a magyar – roma viszony bukkan elő,
- a mindennapi konfliktusokról beszélnek
- a munkalehetőséggel, illetve a munka tevékenységével kapcsolatban nyilatkoznak,
- a szegénység, nyomor, éhezés kerül szóba,
- a verekedést említik, illetve történeteket, jellemzőket,
- a magyar emberekről alkotnak véleményt,
- az önkormányzatról, illetve ahhoz kapcsolódóan beszélnek.

A leginkább **nevetést** előcsaló témakör a *cigányság* volt, amikor arról beszéltek, milyen a cigány ember. Majdnem ilyen arányban nevettek akkor is az emberek, ha a *konfliktusokról* beszéltek, azokról a problémákról, amelyek a lakóhelyükön nap mint nap előfordulnak. A *nyomor* és *verekedés* szintén sok nevetést kiváltó kérdéskörök voltak. Ennek oka az emberek hozzáállása, illetve konfliktuskezelő technikája: a zavaró, negatív érzelmet kiváltó történéseket is sokszor nevetéssel, humorral oldják fel, próbálják elviselhetővé tenni.

Az említett témakörök közül egyetlen egy esetben nem hangzott el nevetés: az önkormányzattal kapcsolatos kérdéskörben. Ez azzal magyarázható, hogy a mindennapi megélhetésük forrása az önkormányzat, ahonnan a segélyeket és egyéb juttatásokat kapják. Az emberek legnagyobb részét a szegénységük, a nehéz megélhetésük okaként az önkormányzatot teszik felelőssé és attól várnak megoldást anyagi és egyéb problémáikra. Az önkormányzat az a szerv, amelytől - úgy érzik -, függ a boldogulásuk, ezért nem tudják feloldani még humorral sem a bosszúságukat, elkeseredettségüket.

A **düh** érzésére utaló jelek azonban mindenek előtt az *önkormányzattal kapcsolatos beszédben* fordulnak elő. Az önkormányzat általi tevékenységek, az intézmény hozzáállása váltott ki az emberekből ingerültséget. A közvélekedés szerint az önkormányzat kötelessége volna támogatni és segíteni a szegénységben élő cigányságot, ezt a kötelességét azonban egyáltalán nem, vagy csak kis mértékben teszi meg.

A másik jelentős, dühöt és indulatokat kiváltó beszédtema a *nyomor és éhezés*, ezt követően pedig a *magyar-roma viszony*. Míg a magyar emberről való jellemrajz és általános vélekedések, beszéd nem vált ki dühöt vagy haragot önmagában az emberekből, addig a magyar - roma viszonyt firtató kérdésekre való reakciók mögött komoly feszültség és düh érződik. Ez azért lehet érdekes, mert a vizsgált telepekre jellemző volt az izoláció, azaz az interjúalanyok zöme a nem cigány származású magyar emberrel nem érintkezik nap mint nap. Azonban a személyes kontaktus hiánya ellenére is erőteljesen befolyásolja a közhangulatot az elhúzódás mögött feszülő ellentét.

A **félelemérzet** a *verekedésről*: a családok, szomszédok, az ivócimborák, a kamatos pénz behajtói, vagy családtagok közötti nyílt agresszióról és harcokról beszélve bukkan elő jellemzően. A félelem érzésével párosuló második témakör a *magyar-roma viszony*, a harmadik pedig az *önkormányzat*. Az utóbbiak a függőségi viszonyoknak köszönhetően váltanak ki olykor félelmet az emberekből: az önkormányzatnak lehetősége van arra, hogy szigorításokkal, korlátozásokkal komoly nehézségek elé állítsa az embereket. A helyi magyar lakosság a potenciális munkaadó és olykor a vásárló szerepét tölti be a mélyszegénységben tengődő cigányság életében, így szintén függő helyzetet fenntartva. Ennél jelentősebb tényező a magyarokkal szembeni félelemérzet kialakulásában a Magyar Gárda Egyesület⁹ szervezésében zajló, megfélemlítést kiváltó felvonulások sora.

Az **elkeseredettség** az emberek körében a *nyomorúságról*, az *éhezésről*, ugyanilyen nagymértékben a *verekedésekről*, a *munkalehetőségekről* beszélve kimutatható, illetve a *magyar-roma viszonyról* való diskurzusban. Ezek azok a témakörök, amelyekre azért reagálnak érzékenyebben az emberek, mert a mindennapi problémáikat elsősorban határozzák meg: a szegénység (1.), az erőszak (2.), egy jobb élet reményének teljes hiánya (3.), és a többségi társadalomból való kirekesztettség érzése (4.).

Mindezek a tényezők folyamatosan és kölcsönösen hatnak egymásra, így spirálszerűen mélyítik a problémákat. A kilátástalanság okozta frusztráció fokozza az agressziót, a verekedések előfordulásának esélyét, jellemzően a túlzott mértékű alkoholfogyasztással együtt. A munkalehetőségek hiánya, illetve a megalázónak tartott, alig fizető és nehéz fizikai munkák mint esetleges lehetőség erősítik a magyarok és romák közti ellentéteket, az alá-fölé rendeltséget, az érzékelhető diszkrimináció pedig fokozza a kirekesztett roma emberek ellenállását és frusztrációját.

Mindez tartós, generációkon átívelő mélyszegénybe betonozza a szegregált telepeken élő, onnan kitörni nem tudó embereket, s ennek éppúgy léteznek egzisztenciális összetevői, mint ahogyan érzelmi is.

⁹ Azóta Új Magyar Gárda Mozgalom néven újjáalakult

A mélyszegénységi lét a szegregált telepeken és a hátrányos helyzetű kistérségekben tehát mára már nem pusztán egy gazdasági és társadalmi létállapot: lélektani tényezőket szintén magába foglal, amelyek nem utolsósorban annak köszönhetőek, hogy a roma származású emberek a túlnyomó többségét alkotják a mélyszegénységben élőknek.

Összességében a **leghevesebb érzelmeket** az emberekből a *verekedés* témaköre váltotta ki, ezt követte a *nyomor* és *éhezésről* való beszéd. Az indulatoktól fűtött harmadik témakör a *magyar-roma viszony* volt. Mindez azért rendkívül fontos tény, mert a szegregált telepeken élő roma emberek magyarokkal való kapcsolata felszínes, vagyis a mindennapi életnek csak áttételesen és közvetetten részesei, ellentétben az első két témakörrel. Ebben a körben a verekedés az egyik sűrűn alkalmazott konfliktus-megoldási eszköz. Az emberek életének meghatározó momentuma a verekedés, amely mind a személyes, mind a környezetükben élők konfliktusai során jelentkeznek. A szegénység szintén folyamatosan jelenlevő állapot, amelytől nem lehet elvonatkoztatni. A magyar-roma viszony azonban nem sorolható ebbe a kategóriába.

Az interjúalanyok a magyarokról beszélve rendszeresen elkülönítették az önkormányzat dolgozóit, a helyi lakosokat és a gárdistákat, s a magyarokkal való viszony alatt mindenekelőtt a helyi lakossággal való kapcsolatukat értették. A magyar-roma viszonyról való vélekedésekben a média szerepe is kétségtelenül fontos. A helyi magyar lakossággal ritkán van személyes kapcsolatuk. Tapasztalják azonban az elhúzódást, a megvetést és a gyanakvást a magyarok részéről, s mindezek nagyon mély nyomokat hagynak bennük.

De miért ennyire érzékeny kérdés a szegregáltan élő romák körében a magyarokkal való viszony, ha nincs napi kapcsolatuk velük?

A mélyszegénységben az egymásra utaltság szerepe óriási, s ha ez nem is összefogást vagy szolidaritást jelent a legtöbb szegregált telepen, de mégis, valamilyen megtartó ereje van az együtt, kirekesztetten élők közösségének. E sajátos közösségen belül **egy egyén vagy egy család fölötti kárörvendés, kigúnyolás, vagy a negligálás a legnagyobb büntetés a közösség részéről**, amely csak azzal oldható fel, ha az adott egyén vagy család távozik, elköltözik a telepről. Ezzel is magyarázható, hogy a diszkriminált cigány ember életének egyik központi kérdése, fájdalma és dühe a többségi társadalom felől – néhol csak alig, néhol viszont durván – érzékelhető éppolyan lélektani hatásokat okozó elutasítás, amelyet ő is alkalmaz saját „csoportján” belül a kivetettekkel szemben.

Mindez azt jelenti, hogy az erőszak és nélkülözés után **a vizsgált szegregáltan élő roma lakosság körében** a harmadik legfájóbb pont a kirekesztettség, a **diszkrimináció**, amely így **meghatározza a választott túlélési stratégiáikat és mentalitásukat**.

A vizsgált telepek közül T., H. és N. voltak, amelyeken a legtöbbször beszéltek az alanyok verekedésről, nyomorról elkeseredetten és dühösen. Más, a kutatásban használt mérőszámok alapján azonban nem lehet azt mondani, hogy ezek a szegregált telepek lettek volna a legrosszabb helyzetben az említett szempontok alapján, elhúzódó, szűrő és vágófegyverek használatától nem mentes verekedések azonban mindhárom helyen a közelmúltban előfordultak.

A szegregált telepi szubkultúra - összegzés

a mélyszegénységben és elszigetelten élő roma származású emberek kultúrájának főbb jellegzetességei

Következmények, problémák, javaslatok

Együttélési normák és a szegregált telepek közösségi léte

1. A szegregált telepen élők világa egy sajátos szubkultúra. Ezekben a közösségekben az egymáshoz való viszonyt számtalan ellentétes irányú kötés alakítja. Az összetartásban a megélt sorsközösség a meghatározó, a szolidaritás elhanyagolható szerepet játszik. A szubkultúra, melynek szociális hálójáról és szerkezetéről beszélek, azokra a szegregált telepekre érvényes, ahol az emberek túlnyomó többsége kilátástalannak látja helyzetét, s ahol a felfele mobilitás esélye megítélésük szerint közelít a nullához. A vizsgált szegregált telepek több mint kétharmada ilyen. A telepen lakók mentalitása természetesen sok szempontból nagyon különbözik egymástól, a dolgok, helyzetek megítélése és értékelése nem egységes, azonban a közbeszédben a sztereotípiák mindenki számára ismertek, és megjelennek a mindenki által használt kifejezések.

A szegregált telepen élők közös gondolati konstrukciójának egyik legfontosabb alapfeltevése, hogy a mélyszegénység állapotából - amelyben a telepen élők vannak -, nem lehet kitörni. Az ezzel ellentétes cselekedetek, vélemények, vagy bármely tény, amely ennek az állításnak a kétségbe vonásához vezethet, súlyos kritika az összes mélyszegénységben megrekedt emberre, családra nézve. E kritika azzal szembesít, hogy lehet olyat tenni, ami által az ember jelentősen javíthat saját sorsán, azaz az egyén okolható jelen helyzetéért és felelőssége van élete alakulásáért. Eme vád azonban egy nem eltűrt tudattartalom, s az implicit megtett bírálat szimbolikus megfogalmazójának azonnali kirekesztését vonja maga után.

A közösségi összetartásba ezért sem tartozik bele egymás fejlődésének segítése. Az emberek inkább csak a bajban számítanak egymásra, és még a rokoni körben sem jellemző, hogy hozzájáruljanak egymás gyarapodásához,

A közösségben található kötelékek elsősorban a szociális kontroll keretében szövődnek: az egymás figyelése, a folyamatos hasonlítóztatás és méricskélés az, amely negatív kötésként ugyan, de összetartja az embereket. A szociális kontroll miatt – és annak következtében, hogy a közösség fő megküzdési stratégiájának szociális keretét a gazdasági egyenlőség, egyformaság ellenőrzött stabilitása adja -, a szegregáltan lakók számára elfogadhatatlanok (vállalhatatlanok) azok a dolgok, amelyek gyengeségre, sérülékenységre utalhatnak, mert ezek könnyedén gúny tárgyává válnak. Ha valakiről kiderül, hogy gyenge és sebezhető, annak kizárólag

negatív következményei várhatóak ezekben a közösségekben. A szolidaritás jellemzően a leggyengébbekre végképp nem terjed ki, így mindenki igyekszik leplezni azt. A leggyakoribb fegyver a sérthetlenség látszatának megőrzéséhez a nevetés, s ennek minden formája. Egymás nyomorúságának közönyös elnézése, sőt, a kárörvendés mögött is a szegénységgel járó és az élet minden területére kiható frusztrációk állnak: az önbecsülés leépülésével a családon belüli kapcsolatok is megromlanak, s a jobb élet reményének elvesztésével az emberek már nem a „boldogságról” álmodnak, megelégedéssel az tölti el őket, ha elégtételt vehetnek saját boldogtalanságukért.

A szolidaritás foka alacsony, de az idegennel szemben egységes az elzárkózás, illetve az összefogás.

A közbeszédben egyértelművé válik, hogy mindenféle változás, egyéni siker vagy gyarapodás a közösség kárára van, ezért „üldözendő”. Az „irigység” fogalma – mint a szociális kontroll egyik fő összetevőjének kifejeződése - azt takarja, hogy az egyének és az egész lakóközösség minden eszközzel arra törekszik, hogy megakadályozza bármely egyén gazdasági, kulturális, vagy társadalmi tőkéjének¹⁰ növekedését. A megakadályozás, ellehetetlenítés módszerei pedig a kigúnyolás, a szimbolikus megalázás a pletyka, és végső soron a meglopás.

Egy egyén vagy egy család fölötti kárörvendés, kigúnyolás, vagy a negligálás a legnagyobb büntetés a közösség részéről. E mechanizmusok - hasonlatosan az archaikus közösségekhez – a halálos ítélettel fenyegető helyzetet hoznak létre. Jelentéstartamában megegyezik azzal, amit egy többségi társadalom által diszkriminált kisebbségi számára jelent a kirekesztettség. A belső stigmatizáció és a külső megbélyegzettség hátterében ugyanaz a mechanizmus áll és ugyanazzal fenyeget. Ezáltal lehet könnyedén megérteni, hogy a vizsgált szegregáltan élő roma lakosság körében az egyik legfőbb pont a kirekesztettség, a diszkrimináció.

Mivel a diszkrimináció az egyik legerősebb hatást gyakorló külső tényező, amely szerepet játszik az életükben, ezért a választott túlélési stratégiáikat és mentalitásukat nagyban meghatározza.

2. A helyi magyarok és szegregáltan élő romák kapcsolata távoli. A legjellemzőbb, hogy elkerülik egymást. A tapasztalatok és a kutatási eredmények alapján azt vélelmezem, hogy abban az esetben, ha a romák – hasonlóan a magyarokhoz – elhúzódnak, akkor a viszony alapvetően minimális kontaktussal járó egymás mellett éléssé alakul, tele feszültséggel és idegességgel, de ez egy stabil és hosszú távon változatlanul fennálló kapcsolat lehet. Ha azonban egy településen élők életminősége megváltozik - a romló gazdasági helyzet vagy egyéb külső tényező hatására -, úgy óhatatlanul destabilizálódik és rövid idő alatt elmérgesedik a magyar – roma viszony is. A pozitív diszkrimináció szociálpolitikai lépései a roma emberekben vagy egyáltalán nem, vagy csak enyhén pozitív irányban változtatják a magyarokhoz való hozzáállást, a magyarokban azonban fokozzák az ellenségességet a romákkal szemben.

3. Az egyik legfőbb kommunikációs nehézség abban áll, hogy a legtöbb vizsgált mélyszegényben élő roma ember kifelé irányuló kommunikációjának stratégiai eleme - a kívülről várt segítségre való hagyatkozás miatt -, a szegénység és tehetetlenség örökös bizonygatása. E kommunikáció azért megtévesztő, mert az egyén objektív

¹⁰ Bourdieu, Pierre: Le capital social. Actes de la Recherche en Sciences Sociales 31 (1980) - (Bourdieu: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke.)

egzisztenciális helyzetétől szinte teljesen függetlenül alkalmazható. Ez a kommunikáció egyúttal súlyos, kemény korlátja és gátja az egyéni lehetőségek felismerésének: a hitnek, hogy sorsukat ők maguk is képesek alakítani, pozitív változást előidézni. A saját felelősség elhárítását eredményezi és a tanult tehetetlenség állapotába taszítja az embereket a kívülről kapható segítség érdekében folytatott kommunikáció és az e mögé épülő mentalitás.

Ez a kommunikációs fogás - informális úton – erősen negatív irányba befolyásolja a hivatali szervek hozzáállását a romákhoz. A jogsértések és visszaélések következmény nélküliségét konzerválja a hivatali szervezetben beálló érdekérvényesítési hiány a romák részéről, illetve a többségi társadalom egyre erőteljesebb diszkriminációja.

4. A romák között nagyon súlyos generációs szakadék érzékelhető a rendszerváltás előtt és után szocializálódtak körében. Az idősebb generáció körében a becsületesség bizonyításának vágya (a többségi társadalom tagjai előtt) és a fiatalabb generációtól való elhatárolódás érzékelhető. A szegregált telepeken élő roma fiatalokban a magyarok előítéletessége és az érzékelhető diszkrimináció dühöt és ellenállást vált ki, így az ellentétek, sérelmek folyamatosan nőnek. Azt vélelmezem, hogy eme generációs szakadék az értékek és megküzdési stratégiák változásának jellegzetes tünete, és a mélyszegénységi lét¹¹ megváltozását mutatja. Ez a fajta (szegregált telepi) mélyszegénység már nem pusztán egy egzisztenciális válságból fakadó szegénységi kultúra hordozója, nem pusztán egy gazdasági és társadalmi állapot: lélektani tényezőket szintén magába foglal. E lélektani tényezők a több generáción átívelő kirekesztettség megtapasztalásának következményei, amelyek – az etnikai hovatartozásnak nagyban köszönhetően - egy speciális szubkultúrát alakítottak ki. E szubkultúra gondolati konstrukciója az a mentalitás, amely értékként tekint az ellenállásra, amelynek leggyakrabban használt és elfogadott konfliktus megoldási eszköze az erőszak, s amelynek érdekérvényesítési tőkéje a tehetetlenségbe rekedt nincstelenség kommunikálása. Az emberekben a pozitív jövőkép hiánya és a többségi társadalom elzárkózása konzerválja a mélyszegénységi létből és diszkrimináció együttes hatásából kialakult szubkultúra fennmaradását.

A kirekesztettség problémája

A probléma megoldásának nehézségét jelzi, hogy a mélyszegénységben élő roma emberek felfelé történő mobilitási esélytelensége nem pusztán az ismert külső tényezők és az elsődleges szocializációs minta továbbéléséből ered, hanem egy olyan túlélési stratégia következménye is, amely két pilléren nyugszik: egyrészt a gazdasági értelemben vett egyenlőségen amelyet a közösség tagjai mesterségesen tartanak fenn, másrészt az általuk alkalmazott kommunikációs stratégián.

Megoldások felé vezető javaslatok

A megoldásnak szintén két összetevője van.

¹¹ A mélyszegénység fogalmáról bővebben: Ferge Zsuzsa: Kétsebességű Magyarország, ELTE TáTK Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék, Budapest, 2003.

1. A sorsközösség helyett más közösségi erőnek kell átvennie az összetartó kapocs szerepét a szegregált telepeken élő közösségek életében. A kívánt helyzethez például a szolidaritás erősítése vezet. Ennek módját és eszközeit ki kell dolgozni.
2. A kommunikációs stratégia sikeressége (a szegregált telepeken élők esetében inkább sikertelenségről beszélhetünk) az egyéb érdekérvényesítési lehetőségek hiányából fakad. Ennek megoldása tehát az egyéb utak megnyitása: mindenekelőtt az elérhető és minőségi oktatás és a munkalehetőségek biztosítása révén. Ennek módja szintén kidolgozandó, egyelőre annak ellenére megoldatlan, hogy a problémával való szembesülés már megtörtént.

Mindezen megoldások feltétele egy olyan társadalmi közeg, amelyben a roma etnikum és a többségi társadalom tagjai közötti feszültség szintje stabilizálódik, és amelyben a közhangulat nem ingatja meg, az indulatokat nem szabadítja el egy vagy két - kedélyeket valóban felkavaró - eset (pl.: roma származású ember által vagy sérelmére elkövetett erőszakos bűncselekmény).

Ehhez olyan közhangulat szükségeltetik, amelynek alapja a szegénységi kultúra és a cigány etnikum, illetve az okok és okozatok rendszerének mélyebb ismerete: a multikauzalitás feltárása és ennek média általi közvetítése, tudatosítása és megértése szélesebb társadalmi körben. Ennek megvalósíthatósága kizárólag egy célzott és tudatosan felépített propaganda segítségével mehet végbe, vagyis politikai akarat függvénye. Ezzel párhuzamosan lényeges a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok érdekében hozott pozitív diszkriminatív lépések kommunikálásának módja és hatásainak szélesebb körben való vizsgálata, mérlegelése.

További javasolt kutatási irányok

További összehasonlító vizsgálatokra lenne szükség a szegregált telepeken tapasztalható mentalitás és magatartásbeli eltérések okainak mélyebb és differenciáltabb megértése érdekében. Ehhez olyan társadalmi csoportokat kellene vizsgálnunk hasonló módszerekkel, amelyek esetében a kisebbségi lét velejáróinak hatásai elválaszthatóak volnának a mélyszegénység hatásaitól. Így lehetne pontosabban meghatározni a különböző szocializációs tényezők szerepének a mentalitásra és a megküzdési stratégiákra gyakorolt hatását.

1. A cigány kisebbség azon tagjai körében, akik nem élnek mélyszegénységben, és szegregáltak. Így a cigány kisebbség és a többségi társadalom tagjainak viszonyát más körülmények között is vizsgálhatjuk és összevethetjük egymással.
2. A tanyavilágban, ahol többnyire mélyszegénységben élő, nem roma származású emberek élnek teljesen elzártan tágabb környezetüktől. Ezáltal a mélyszegénység és szegregáció hatásait a roma etnikumtól függetlenül vizsgálhatnánk, s ennek hatásait, eltéréseit hasonlíthatnánk össze.

Irodalomjegyzék

- A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón – Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. MTA Budapest, 1999.
- Andor Mihály, Reisz Terézia (szerk.): A cigányság társadalomismerete Iskolakultúra Pécs, 2002.
- Bass László, Darvas Ágnes, Dögei Ilona, Ferge Zsuzsa, Tausz Katalin (2007) A szegénység és kirekesztés változása, 2001-(2005) 2006. NKFP_5_012_04, ELTE tátk kutatási jelentés. ELTE Szegénységkutató Központ
- Ferge Zsuzsa, Darvas Ágnes, Tausz Katalin: Társadalmi védelem, kirekesztés és szegénység Magyarországon. Budapest, Nemzetközi Munkaügyi Hivatal, Közép-Kelet Európai Iroda, 2002
- Forray R. Katalin: Cigány gyerekek szocializációja: család és iskola. Aula, Budapest, 1998.
- Glaser, Barney–Strauss, Anselm: The discovery of grounded theory. Chicago: Aldine, 1969.
- Grounded Theory Online Forums and Seminars: <http://groundedtheory.com/dcforum/genral>.
- Havasi Éva (2002) Szegénység és társadalmi kirekesztettség a mai Magyarországon. (Poverty and Exclusion in Contemporary Hungary). Szociológiai Szemle 2002. 4. sz. 51-71
- Janky Béla, Lengyel Gabriella: A magyarországi cigányság 1971-2003. Gondolat MTA KI 2004.
- Kemény István (szerk.): A magyarországi romák. Press Publica, Budapest, 1999.
- Kertesi Gábor: A társadalom peremén. Osiris, 2005.
- Ladányi János, Szelényi Iván: A kirekesztettség változó formái. Észak-magyarországi stratégiai füzetek, 2004.
- Spéder Zsolt (2002) A szegénység változó arcai. Tények és értelmezések. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó
- Szalai Júlia (2002) a társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországon. Szociológiai Szemle 2002/4. 34–50
- Szuhay Péter: A magyarországi cigányság kultúrája. Medicina, 2006.
- Tamás Ervin, Révész Tamás: Búcsú a cigányteleptől. Kossuth Könyvkiadó, 1977.
- Törzsök Erika, Paskó Ildikó, Zolnay János (szerk.): Cigánynak lenni Magyarországon. Jelentés 2007. EÖKIK, Budapest, 2008.
- Vajda Imre (szerk.): Periférián – Roma szociológiai tanulmányok. Ariadne Kulturális Alapítvány, 1997.

Függelék: vezérfonal; kódok; output táblázatok

Vezérfonal

A megélhetés és az együttélés szabályai

Határok, Mozgástér

- Hova szokott menni a telepen kívülre?
- Hány családdal van rendszeresen kapcsolatban (beszéd, kölcsön) a telepen élők közül?
- Hol volt a legtávolabb életében attól a helytől, ahol lakik?
- Hányszor hagyta el a település határát?
- Volt e már Budapesten?
- Problémásnak látja-e a helyzetét, lakókörnyezetét?
- Mivel elégedett?
- Mivel van baja?
- Mennyire elégedett azzal a hellyel, ahol él?
- Mi az amit szeret ebben a helyben?
- Mi az amit nem szeret ebben a helyben?

Család

- Hány gyereket szeretne/ szeretett volna?
- Miért jó, ha sok gyerek van, miért jó a nagycsalád?
- Mire szeretné tanítani a gyerekeit? Mit kell megtanulniuk ahhoz, hogy élhető életet éljenek?

Idő (beosztás, napirend, tipikus tevékenységek)

- Mikor szoktak felkelni? (Mindig ugyanabban az időben, vagy változó? Ha nem rendszeres, mi határozza meg azt, hogy mikor kelnek?)
- Mikor szoktak lefeküdni? (Egyszerre a gyerekekkel? Van-e rendszeres időpont? Hogyan alszanak el a gyerekek? Van- e rendszeres elalvási ceremónia, rutin?)
- Van-e órájuk? (Ha igen, hány, milyen gyakran használják, mikor keltek utoljára ébresztőre?)
- Milyen egy szokásos napja? Miket csinálnak?
- Mikor esznek? (Mit gondol, a parasztok miért nem akkor esznek, amikor megéheznek, miért van rendszeres időpontban reggeli, ebéd, vacsora? El tudja-e képzelni, hogy ők rendszeresen, meghatározott időpontokban egyenek?)
- Mi a kedvenc étele? Mi az, amit a leggyakrabban főz?

Munkalehetőségek, ennek határai, segély, megélhetés, jövőkép

- Milyen munkalehetőségei vannak?
- Mit vállalna el, mennyiért?
- Miből élnek?
- Hogyan osztja be a pénzt? (beosztja-e?)
- Vannak-e tervei; mik? Álom vagy megvalósítható, mennyire bízik benne? (milyen célokat fogalmaz meg: elérhetőket vagy elérhetetleneket?)
- Mi kellene ahhoz, hogy boldog legyen?
- Mit gondol, ki/mi a felelős azért, hogy ilyen körülmények között él? Mennyiben köszönhető ez Önnek? Mennyiben köszönhető a környezetének? (Környezetén belül minek/kinek?)

Közösség, összetartás, konfliktusok, társadalomkép

- Mikor tartanak össze? Mikor nem? Mondjon egy példát!
- Hiányoznának-e a telepiek, ha elköltözne? (Miért? / Miért nem?)
- Miből adódnak a konfliktusok, nézeteltérések a telepen belül és a romák között? Mondjon példát rá!
- El tud-e képzelni valamit, ahogyan a konfliktusok jó része elkerülhető volna? (pénz..., és még?)
- Van-e a parasztokkal konfliktusuk a helyi romáknak? (Ha igen, miből adódik ez, ha nem, miért nem?)

- Mit gondolnak a parasztok a romákról? (Miért gondolkodnak így? MI kellene ahhoz szerinte, hogy ez megváltozzon?)
- Mit gondol Ön a parasztokról? (Mi a baj velük? Mi az, amit jól csinálnak?)
- Kinek (asszony/ férfi/ gyerek/ szomszéd/ paraszt/ tanár/ stb.) mihez-kihez van köze, kihez, mihez nincs?
- Ki az/ (kik azok) a személy, akitől tanácsot kér, ha valamilyen problémája van?
- Ki az/ (kik azok), akitől segítséget kér?
- Van-e / ki a példaképe; kit tisztel?
- Van-e valaki, akire mindig mindenben számíthat? Ki az?
- Van-e olyan, akinek hálás, aki sokat segített neki.?
- Mit tart a legjobb tulajdonságnak?
- Milyen tulajdonságok azok, amiket elítél, megvet?
- Mit gondolnak a magyarok róluk? (történetek)
- Milyen sérelmek érték a magyarokkal kapcsolatban?
- Milyen értékeik vannak nekik, milyen a magyaroknak? Mi a közös? Mi a különböző?
- Mi az, hogy cigány? (hogyan él, hogyan gondolkodik, mit szeret, mit nem, mi fontos)
- Miben más egy roma és egy magyar ház?
- Ha mi (egy paraszt család) be szeretnénk költözni ide a telepre, mit kellene szem előtt tartanunk, miben kellene változtatnunk?
- Jár a telepre családgondozó vagy szociális munkás? Jár védőnő? Jár orvos? Tudnak segíteni? Milyen a viszony velük?
- Milyen a viszonyuk az önkormányzattal? Van kisebbségi önkormányzat?

Életút

- Mit gondol, mi volt a legfontosabb fordulópont, változás, a legfontosabb történés az életében? (Mit okozott ez, mi változott ezután?)

- Születési éve, hónapja
- Helye(település), típusa
- Legmagasabb iskolai végzettsége

	kevesebb, mint 8 ált.	8 ált.	szakmunkás- képző	szak- közép; technikum	gimnázium	főiskola, egyetem
kérdezett						
apja						
anyja						
nevelőapja						
nevelőanyja						

- Szakképesítése, végzettsége
- Gyerekei száma
- munkát vállaló egy háztartásban élő családtagok száma
- Egy háztartásban élők száma
- Fordult-e elő az elmúlt hónapban, hogy a családnak nem volt elég pénze

	nem fordult elő	előfordult	többször is
szükséges ruhaneműre			
ennivalóra			

- Fogyaszt-e valaki a családból túlzott mennyiségű alkoholt? Ha igen, ki/ kik?
- Szed-e valaki a családból rendszeresen valamilyen gyógyszert?
- Volt-e büntetőügye valamelyik családtagjának (ha igen, kiknek, hányszor; stb.)?
- Kísérelt-e meg/ követett-e el a családból valaki öngyilkosságot?

Interjúalanyok

dok	Int. alany	nem	kor	Gyerekek	Isk. végz.	Elköltözne -e	Komm. Komp. (1-3)	éheznek -e sokat
P 1	3 nő	Nő + nő + nő	65, 45, 30	-	7 o.	N	2	x
P 2	2 nő ffi	Nő +ffi	30, 30	7	6 o.	N	1	X
P 3	2 nő ffi	Nő +ffi	35 35	-	8 o.	I	1	-
P 4	1 ffi	ffi	21		7 o.	N	1	-
P 5	2 nő ffi	Nő +ffi	46 43	4	4 o.	I	1	X
P 6	1 nő	Nő	25	3	9 o.	I	3	-
P 7	1 nő	Nő	45	11	6 o.	N	2	X
P 8	2 nő	Nő	45 60		6 o.	N	2	X
P 9	1 ffi	Ffi	46	9	5 o.	I	1	X
P10	2 nő ffi	Ffi	30 35	3	6 o.+szakmunk	N	3	X
P11	1 nő	Nő	25	0	8 o.	N	3	-
P12	2 nő ffi	Nő +ffi	23 29	0	6 o.	I	3	-
P13	magyar 2 nő ffi							
P14	magyar 1 ffi							
P17	1 nő	Nő	40	2	8 o.	I	3	-
P20	1 gyerek	Nő	9		-	I		X
P22	2 nő	Nő	30	1	6o.	I	2	X
P28	1 nő	Nő	40	1	8 o.	I	2	-
P35	2 lány fiú	Nő +ffi	17 17	0	8 o.+	I	3	-
P36	2 nő ffi	Nő +ffi	36 40	7	6 o.	I	2	X
P37	3 nő ffiak	Nő +ffik	20 26	1	Szakmunk.	I	3	-
P38	1 nő	Nő	44	1	6 o.	I	1	-
P39	2 ffi nő	Nő +ffi	17 17	0	8 o.	I	2	X
P40	1 ffi	Ffi	50	5	6 o.	-	1	X
P41	1 nő	Nő	40	0	4 o.	I	2	-
P42	2 nő	Nő	35	4	7 o.	I	2	-
P43	1 ffi	Ffi	-	-	-	-	-	-
P44	1 ffi	Ffi	60	-	7 o.	-	1	-
P45	1 nő	Nő	40		8 o.	N	2	-
P46	1 ffi	-	-	-	-	-	-	-
P47	2 nő ffi	Nő +ffi	40 40	1	6 o.	I	1	-
P48	1 ffi	Ffi	50	0	8 o.	I	1	-
P49	1 ffi	Ffi	28	0	8 o.	N	2	-
P50	1 nő	Nő	-	-	-	-	-	-
P51	1 nő	Nő	35	-	8 o.	N	2	-
P52	3 nő ffiak	Nő +ffi	43 19 19		8 o.	N	2	-
P53	1 ffi	Ffi	35	3	6 o.	I	1	X
P54	2 nő ffi	Nő +ffi	55 45	-	-	-	2	
P55	1 nő	Nő	38	7	6 o.	N	3	X
P56	2 nő	Nő	40 28	-	6 o.	N	2	
P57	3 nő	Nő	70	11	4 o.	I	2	X
P58	2 nő	Nő	25 30	3	-	I	2	-
P59	1 ffi	Ffi	20	0	-	I	2	
P60	3 ffi nők	Nő +ffi	50 40 20	-	6 o.	N	2	X

P61	1 nő	Nő	28	2	8 o.	N	3	-
P62	2 nő ffi	Nő	40	-	-	N	2	-
P63	3 nő	Nő	20	4	-	N	3	-
P64	1 nő	Nő	60	2	4 o.	N	2	-
P65	3 ffi	Ffi	65	3	8 o.	N	1	-
P66	1 nő	Nő	35	7	-	N	2	-
P67	1 ffi	Ffi	40	5	-	I	2	X
P68	2 fiú nő	Ffi	25	1	8 o.	-	3	-
P69	2 nő fia	Nő	45	1	-	N	2	-
P70	1 ffi	Ffi	60	5	6 o.	N	2	-
P71	1 nő	Nő	45	3	6 o.	I	3	-
P72	2 nő ffi	Ffi	45	4	6 o.	I	1	X
P73	4 nők, ffiak	Nő	40	5	-	-	2	-
P74	3 ffi nők	Nő	40	-	-	-	2	X
P75	1 ffi	Ffi	25	0	-	I	2	X
P76	1 ffi				-			
P77	2 nő	Nő	50	2	-	-	1	X
P78	3 lány	Nő Nő Nő	13 14 15	0	-	-	2	X
P79	2 ffi	Ffi	24	0	Szadmunk	N	3	-
P80	1 nő	Nő	62	2	6 o.	N	2	-
P82	1 nő	Nő	40	6	-	-	2	X
P83	1 ffi	Ffi	35	3	Szadmunk.	-	2	X
P84	Magyar 1 nő							
P86	Magyar 1 nő							
P88	2 nő	Nő	45 50	12	-	N	2	-
P89	3 ffi nők	Ffi	25	0	8 o.	I	1	X
P90	1 nő	Nő	45	-	-	-		-
P91	1 ffi	Ffi	40	-	-	N	1	-
P92	2	Ffi	45	1	Szadmunk.	N	3	-
P93	2	nő	35	3	4 o.	I	2	-

INTERJÚALANYOK		nő	ffi	Csop. int.	1 beszél	Átl. életkor	Isk. végz.	Menni akarók aránya	Komm komp 1-3	Éheznek-e
BAZ 60/37	T. 20-12 ¹²	13	7	7	5	37	kb. 7 o.	8/20 40%	1,9	13/20 65%
	Eg., Ed. 12 - 7	6	6	4	3	33	Kb 7 o.	9/12 75%	2,1	3/10 30%
	F., Ed. 9 - 7	5	4	2	5	29	Kb. 7 o.	5/8 62%	1,8	4/8 50%
	Sz. 15 - 8	10	5	5	3	38	Kb.8 o.	1/6 17%	2	4/8 50%
	S. 4 - 3	2	2	1	2	37	Kb. 7 o.	1/3 -	2	4/3 -
Szabolcs 24/15	En. 5-2	4	1	2	0	33	-	2/5 -	2	2/3 -
	J. 5-4	2	3	1	3	45	7 o.	1/2 -	1,3	0/3 0%
	M. 4 - 4	2	2	0	4	38	8 o.	1/3	1,7	0/4 0%
	N. 10 - 5	7	3	2	2	35	Kb. 6 o.	4/8 50%	2,2	2/4 50%
Baranya 14/9	H. 5 - 4	5	0	1	3	30	Kb. 7 o.	4/4 100%	2,3	2/2 50%
	G. 9 - 5	5	4	3	2	41	Kb. 6 o.	2/2 -	1,5	4/5 80%
Somogy 20/9	P. 6 -3	5	1	2	1	40	-	0/6 0%	2,3	0/6 0%
	B. 6 - 3	3	3	1	2	52	6 o.	1/2 -	2,3	0/6 0%
	K. 7 - 3	2	5	3	0	45	8 o.	0/5 0%	2	0/7 0%

¹² A helységnevek rövidítése mellett az első szám az interjúalanyok számát, a második szám az interjúk számát jelöli.

Összesített, elemzett táblázatok¹³

TIPIKUS NAP		házimunka	munka	TV	gyerekek	vásárlás	Kocsmá, szórakozás, ital	Beszélgetés, látogatás	Kávé, cigi
BAZ	T. 20-12	7	5	3	7	0	2	3	1
	Eg., Ed. 12 - 7	1	1	2	2	0	1	2	0
	F., Ed. 9 - 7	1	1	3	2	0	0	3	2
	Sz. 15 - 8	2	4	0	1	1	0	1	2
	S. 4- 3	1	0	2	2	0	0	1	1
Szabolcs	En. 5-2	2	0	0	2	1	0	1	1
	J. 5-4	0	0	0	1	0	0	0	0
	M. 4 - 4	0	0	0	0	0	1	0	0
	N. 10 - 5	1	1	1	2	0	1	2	0
Baranya	H. 5 - 4	0	1	0	0	0	1	0	0
	G. 9 - 5	0	0	0	0	1	0	0	0
Somogy	P. 6 - 3	2	1	1	1	0	0	1	0
	B. 6 - 3	1	0	0	0	0	0	0	0
	K. 7 - 3	1	0	1	0	0	0	1	1

ÉHEZÉS, NYOMOR		Gyerekek éheznek	Kamatos pénz miatt	Sokszor éheznek	Dolgozni mennek, másképp éheznek	A ház nyomorúsá gos, patkány van	Lopni kell vagy koldulni	Az ital a fontos	Kenyérre nincs, vakarót gyűrnak
BAZ	T. 20-12	5	1	5	3	2	2	1	1
	Eg., Ed. 12 - 7	1	0	1	0	1	1	0	0
	F., Ed. 9 - 7	1	0	3	0	0	1	1	0
	Sz. 15 - 8	3	4	4	1	0	2	1	2
	S. 4- 3	2	1	0	0	0	0	1	0
Szabolcs	En. 5-2	2	0	2	0	0	0	2	2
	J. 5-4	1	1	1	2	0	1	0	0
	M. 4 - 4	1	1	1	0	0	1	0	0
	N. 10 - 5	3	2	1	1	0	1	1	0
Baranya	H. 5 - 4	2	0	1	0	0	1	3	0
	G. 9 - 5	1	0	1	0	0	1	1	0
Somogy	P. 6 - 3	0	0	0	0	0	0	0	0
	B. 6 - 3	1	0	1	0	0	0	1	0
	K. 7 - 3	0	0	0	1	0	0	0	0

¹³ A megyék után következő oszlopban a helység neve található, amely mellett az első szám az interjúalanyok számára, a második szám pedig az interjúk számára utal. A vizsgált kategóriák az elemzett tartalomból keletkeztek, a válaszok tipizációi, nem pedig külső elképzeléseim, vagy előzetes feltételezéseim szerintiek.

ÖSSZETARTÁS		van közösség	segítenek kiállnak	csak bajban	családon belül	Semmi nincs	Farkas törv.	I/N
BAZ	T. 20-12	1	2	2	3	3	2	3/5
	Eg., Ed. 12 - 7	0	0	2	2	0	1	0/1
	F., Ed. 9 - 7	3	1	3	0	1	0	4/1
	Sz. 15 - 8	0	0	1	0	1	1	0/2
	S. 4-3	0	0	2	1	0	0	0/0
Szabolcs	En. 5-2	1	0	0	1	0	0	1/0
	J. 5-4	2	1	0	1	0	0	3/0
	M. 4 - 4	2	1	0	0	0	0	3/0
	N. 10 - 5	0	1	1	1	1	1	1/2
Baranya	H. 5 - 4	0	0	1	1	0	1	0/1
	G. 9 - 5	0	0	1	0	1	1	0/2
Somogy	P. 6 - 3	0	1	0	2	0	1	1/1
	B. 6 - 3	2	0	1	1	2	0	2/2
	K. 7 - 3	2	0	0	0	1	0	2/1

MUNKA		Önkormányzatnál	Bogyó, gomba gyűjtés.	Fa, vas gyűjtése	Alkalmi munka, helyben	Alkalmi munka, máshol	Semmi nincs, nem éri meg dolgozni	Rég jó volt, volt munka, most nem
BAZ	T. 20-12	3	6	2	6	1	4	0
	Eg., Ed. 12 - 7	4	0	0	3	2	1	1
	F., Ed. 9 - 7	3	0	1	1	0	1	1
	Sz. 15 - 8	1	5	1	5	0	0	2
	S. 4-3	0	0	0	1	2	1	0
Szabolcs	En. 5-2	0	1	1	2	1	0	0
	J. 5-4	1	0	1	1	2	1	1
	M. 4 - 4	1	0	0	2	2	0	0
	N. 10 - 5	1	0	0	1	1	1	1
Baranya	H. 5 - 4	1	0	0	0	0	1	1
	G. 9 - 5	0	1	1	1	0	0	1
Somogy	P. 6 - 3	0	1	0	2	0	0	1
	B. 6 - 3	0	1	0	0	1	1	2
	K. 7 - 3	0	0	0	1	0	1	1

KONFLIKTUSOK		gyerek	kamat	alkohol	pletyka	irigység	Össz.
BAZ	T. 20-12	6	5	6	3	2	22
	Eg., Ed. 12 - 7	2	0	3	0	3	8
	F., Ed. 9 - 7	1	0	1	2	1	5
	Sz. 15 - 8	2	0	2	3	3	10
	S. 4- 3	0	0	1	2	0	3
Szabolcs	En. 5-2	1	0	2	1	1	5
	J. 5-4	0	0	2	1	1	4
	M. 4 - 4	1	0	0	0	0	1
	N. 10 - 5	1	0	3	0	1	5
Baranya	H. 5 - 4	3	1	1	0	1	6
	G. 9 - 5	1	0	1	2	1	5
Somogy	P. 6 -3	0	0	3	0	0	3
	B. 6 - 3	1	1	1	0	0	3
	K. 7 - 3	0	0	1	0	0	1

VEREKEDÉS		CSBE	ivásból	Családok között	Helyi közegben	öldöklés	magyarokkal, rendőrökkel	kamat	Gyerekekből	Össz.
BAZ	T. 20-12	4	7	5	6	2	1	1	3	27/20
	Eg., Ed. 12 - 7	0	1	2	1	2	1	0	2	7/12
	F., Ed. 9 - 7	0	1	0	1	1	0	0	0	2/9
	Sz. 15 - 8	0	2	2	2	5	0	4	0	10/15
	S. 4- 3	0	2	1	0	1	1	0	1	5/4
Szabolcs	En. 5-2	0	1	0	0	0	0	0	0	1/5
	J. 5-4	0	2	0	0	0	1	0	0	3/5
	M. 4 - 4	0	0	0	0	0	0	0	0	0/4
	N. 10 - 5	2	4	1	3	2	0	1	2	13/10
Baranya	H. 5 - 4	2	1	0	2	2	0	0	1	6/5
	G. 9 - 5	1	1	0	1	0	1	0	0	4/9
Somogy	P. 6 -3	0	0	0	0	0	0	0	0	0/6
	B. 6 - 3	1	1	0	0	0	0	1	0	3/6
	K. 7 - 3	0	0	0	0	0	0	0	0	0/7

BÜNELKÖVETÉS		lopás	garázdaság	verekedés	rendőrség, börtön	Össz.
BAZ	T. 20-12	7	2	4	6	13
	Eg., Ed. 12 - 7	2	0	0	1	2
	F., Ed. 9 - 7	1	0	0	1	1
	Sz. 15 - 8	0	0	0	0	0
	S. 4 - 3	2	0	2	0	4
Szabolcs	En. 5-2	1	0	0	0	1
	J. 5-4	1	0	0	0	1
	M. 4 - 4	0	0	0	0	0
	N. 10 - 5	2	0	0	2	2
Baranya	H. 5 - 4	2	2	2	1	6
	G. 9 - 5	1	0	0	0	1
Somogy	P. 6 - 3	1	0	0	1	1
	B. 6 - 3	1	0	0	0	1
	K. 7 - 3	0	0	0	0	0

TABU		Éhezés, nyomor	Kamatos pénz	Alkohol, szervenvedély. betegségek	verekedés	Roma- magyar rossz viszony	Össz.
BAZ	T. 20-12	7	5	2	2	3	19
	Eg., Ed. 12 - 7	2	1	0	1	0	4
	F., Ed. 9 - 7	2	1	0	1	1	5
	Sz. 15 - 8	2	2	0	3	1	8
	S. 4 - 3	1	1	0	0	1	3
Szabolcs	En. 5-2	1	1	0	0	0	2
	J. 5-4	1	1	0	0	2	4
	M. 4 - 4	1	0	0	0	0	1
	N. 10 - 5	1	1	0	2	2	6
Baranya	H. 5 - 4	1	1	0	0	0	2
	G. 9 - 5	0	1	0	1	1	3
Somogy	P. 6 - 3	0	0	0	0	0	0
	B. 6 - 3	0	0	0	1	1	2
	K. 7 - 3	0	0	0	0	1	1

MAGYAR- ROMA VISZONY		Kifejezetten jó	Nincs gond	Munkát ad a paraszt, jó	Kihasználják a cigányságot	Kerülik egymást magyar és cigány	Gyűlölet-teli viszony	Egy kalap alá veszik a cigányt	Parasztok veszályban	Régen volt becsület, ma nincs
BAZ	T. 20-12	1	4	1	0	2	3	1	4	2
	Eg., Ed. 12 - 7	0	0	0	0	3	5	2	1	0
	F., Ed. 9 - 7	1	1	0	0	4	3	1	0	0
	Sz. 15 - 8	0	1	3	0	1	1	1	0	0
	S. 4 - 3	0	0	0	0	2	2	1	0	0
Szabolcs	En. 5-2	0	1	2	0	0	0	0	0	0
	J. 5-4	1	1	0	2	0	1	0	0	0
	M. 4 - 4	2	0	0	0	0	0	0	0	0
	N. 10 - 5	0	2	0	1	1	2	1	0	0
Baranya	H. 5 - 4	0	1	0	0	0	0	2	0	0
	G. 9 - 5	0	0	0	0	2	0	0	0	0
Somogy	P. 6 - 3	0	1	1	0	0	0	0	0	0
	B. 6 - 3	0	0	0	0	3	2	0	0	1
	K. 7 - 3	0	1	0	0	2	0	0	0	0

Hogyan lehetne jobban	Szigorú büntetés	Kamatozókat elzavarni	Másképp kell gondolkozni	Ei kell költözni	Munkalehetőséget biztosítani	Kádár-rendszer	Meg kell szüntetni a telepet
	7	3	8	3	9	7	3

MILYENEK A CIGÁNYOK		Lopnak, törnek	Kötekednek verekednek nem becsülnék senkit	Lusták, ingyénéiők, nem szeretnek dolgozni, tanulatlanok	Van rendes is köztük, meg mocskos is	isznak	Elhanyagolják a gyerekeket	Jószívűek, tudnak élni	irigyek	Bolondok, ideggyengék
BAZ	T. 20-12	4	7	2	2	2	2	2	1	1
	Eg., Ed. 12 - 7	0	3	2	2	2	0	2	1	0
	F., Ed. 9 - 7	1	1	1	0		1	3	0	0
	Sz. 15 - 8	1	5	2	2	1	0	2	1	1
	S. 4 - 3	1	3	1	1	1	2	0	1	0
Szabolcs	En. 5-2	0	1	0	0	1	0	0	1	0
	J. 5-4	0	0	0	1	0	0	1	0	0
	M. 4 - 4	0	0	0	0	0	0	1	0	0
	N. 10 - 5	1	2	2	2	3	1	1	0	0
Baranya	H. 5 - 4	0	2	2	0	2	1	0	1	0
	G. 9 - 5	2	2	1	0	0	0	0	1	0
Somogy	P. 6 -3	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	B. 6 - 3	0	1	1	1	1	0	0	1	0
	K. 7 - 3	0	0	0	0	0	0	0	0	0

MILYENEK A MAGYAROK		lenézők	Nagyképűek, fősvények	Rendesek, tiszták, becsületesek	Egykútya	Roszzabbak a cigánynál, mocskosak	Jó/Roszz
BAZ	T. 20-12	1	2	2	2	0	2/3
	Eg., Ed. 12 - 7	1	3	1	1	1	1/5
	F., Ed. 9 - 7	1	1	1	1	1	1/3
	Sz. 15 - 8	1	2	0	0	0	0/3
	S. 4 - 3	1	0	0	0	0	0/1
Szabolcs	En. 5-2	0	0	0	0	0	0/0
	J. 5-4	0	0	0	0	0	0/0
	M. 4 - 4	0	0	0	0	0	0/0
	N. 10 - 5	1	0	4	1	0	4/1
Baranya	H. 5 - 4	0	0	0	0	0	0/0
	G. 9 - 5	0	0	0	0	0	0/0
Somogy	P. 6 - 3	1	0	0	0	0	0/1
	B. 6 - 3	2	0	0	1	0	0/2
	K. 7 - 3	0	0	0	0	0	0/0

ÉRZELMEK ¹⁴	Nevet (257)	Düh (74)	Félelem (50)	Elkeseredettség (43)	Össz.	Érzelmek erőssége témánként
Cigányok (191)	14 0,07	5 0,026	3 0,016	1	23	0,12
Magyar-roma viszony (224)	10 0,045	13 0,058	13 0,058	5 0,02	41	0,18
Konfliktusok (136)	9 0,066	2 0,015	0 0,0	1	12	0,09
Munka (179)	8 0,045	5 0,023	1	5 0,03	19	0,11
Nyomor (145)	7 0,048	13 0,09	4 0,03	9 0,058	33	0,23
Verekedés (133)	7 0,05	6 0,045	13 0,1	8 0,06	34	0,26
Magyarok (34)	2 0,06	0 0,0	1	0	3	0,08
Önkormányzat (106)	0 0,0	13 0,12	4 0,04	1 0,09	18	0,17

¹⁴ A kategóriák melletti zárójeles számok a megfelelő kóddal ellátott szövegrészek számát jelzi. Pl. A cigányok kódot a tartalomelemzés során 191 esetben használtam, azaz 191 szövegrész szól arról, „milyenek a cigányok”.

Konfliktusok	gyerek	kamat	alkohol	pletyka	irigység	Össz.
NŐK (30 int. 62%) által említett	11 37%	6 20%	12 40%	8 27%	5 17%	42/30 (1,4) 100%
FÉRFIAK (18 int. 38%) által említett	4 22%	0 0%	6 33%	2 11%	4 22%	16/18 (0,9) 100%
Össz: Nők említették: Ffiak említették:	15 73% 27%	6 100% 0%	18 67% 33%	10 80% 20%	9 55% 45%	58 72% 28%
Tabu (amit szégyellnek, amiről nem szívesen beszélnek)	Gyerekek éhezése	Kamatos pénz	Alkohol, szenv.bet.	veszeke dés	Roma- magyar rossz viszony	Össz.
NŐK (30 int. 62%) általi	9 28%	9 28%	0 0%	7 23%	7 23%	32/30 (1,06) 100%
FÉRFIAK (18 int. 38%) általi	4 22%	2 11%	2 11%	3 17%	2 11%	13/18 (0,72) 100%
Össz: Nők általi: Ffiak általi:	13 69% 31%	11 82% 18%	2 0% 100%	10 70% 30%	9 78% 22%	45 71% 29%